Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Skup o problemima razvoja brdsko-planinskog područja Bosne i Hercegovine održan u Jajcu 8. i 9. juna 1973. godine

Maksimović, Dušan; Varadin, Miroslav; Bajćetić, Branko

1973

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/913

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

Kolinet

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

ODJELJENJE PRIRODNIH I MATEMATIČKIH NAUKA

Odbor za unapređenje stočarstva u brdsko-planinskom području SRBiH

SKUP

O PROBLEMIMA RAZVOJA BRDSKO-PLANINSKOG PODRUČJA BOSNE I HERCEGOVINE

Jajce, 8. i 9. juna 1973. godine

SARAJEVO
1973.

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

ODJELJENJE PRIRODNIH I MATEMATIČKIH NAUKA

Odbor za unapređenje stočarstva u brdsko-planinskom području SRBiH

SKUP

O PROBLEMIMA RAZVOJA BRDSKO-PLANINSKOG PODRUČJA BOSNE I HERCEGOVINE

održan u Jajcu 8. i 9. juna 1973. godine

ANU BiH
АНУ БиХ

Redakcioni odbor:
DUŠAN MAKSIMOVIĆ, MIROSLAV VARADIN
I BRANKO BAJĆETIĆ

SARAJEVO
1973.

ANU
BiH
АНУ
БиХ

ORGANIZACIONI ODBOR:

akademik Miroslav Varadin (predsjednik), akademik Dušan Maksimović, vanredni član Akademije Branko Bajčetić, red. prof. Veterinarskog fakulteta u Sarajevu dr Miralem Džinić, redov. prof. Veterinarskog fakulteta u Sarajevu dr Dmitar Varenika i Enes Ekić (sekretar)

S A D R Ž A J

Strana

1. Uvodna riječ (**Edhem Čamo**) 1

2. Pozdravne rije. 7

3. Makroprojekt: »Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH – osnova naučnog rješavanja problema razvoja brdsko-planinskog područja (**Branko Bajčetić**) 11

4. D i s k u s i j a 17

5. Zaključci 73

6. Završna riječ (**Edhem Čamo**) 77

7. Prilozi diskusiji 79

8. Popis učesnika 87

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

P R O G R A M

P e t a k,
8. juna
— 10 časova

Prijepodnevni rad

1. OTVARANJE SKUPA

2. IZBOR RADNIH TIJELA
   — predsjedništva
   — komisije za zaključke

— 10,30 časova

3. Uvodno izlaganje: dr Branko Bajčetić, vanredni član Akademije: Makroprojekt: »Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH — osnova naučnog rješavanja problema razvoja brdsko-planinskog područja«

—11,00—13,00 časova

DISKUSIJA

Poslijepodnevni rad

— 16 časova

NASTAVAK DISKUSIJE

— 20 časova

Prijem kod predsjednika SO Jajce

*

S u b o t a,
9. juna
— 9 časova

NASTAVAK DISKUSIJE I
USVAJANJE ZAKLJUČAKA

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

EDHEM ČAMO, predsjednik Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Drugarice i drugovi,

Otvaram proširenu tematsku sjednicu Akademijinog Odbora za izučavanje razvoja stočarstva u brdsko planinskom području BiH. Uvjeren sam da nam svima predstavlja osobito zadovoljstvo što se sjednica održava u našem istorijskom gradu Jajcu, za čije je ime vezana naša prošlost i sadašnjost, u gradu u kome su postavljeni temelji naše zbratimljene samoupravne zajednice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u čijim je okvirima SR Bosna i Hercegovina stekla i uspješno razvija svu državnost, u gradu koji je s obrisima starog Jajca, s vodopadom Plive i sa trolistom sa stećaka postao amblem Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Posebno nam je zadovoljstvo što smo imali mogućnost da na ovaj sastanak pozovemo predstavnike Skupštine i Izvršnog vijeća SR BiH, zatim predstavnike društveno-političkih i privrednih organizacija, organa uprave, Fonda za razvoj nedovoljno razvijenih područja, naučnih organizacija i ustanova, kao i pojedince zainteresirane za probleme razvoja brdsko-planinskog regiona.

Imajući u vidu činjenicu da brdsko-planinski region obuhvata veliki dio ne samo Bosne i Hercegovine već i cijele naše zemlje, pozvali smo i zamolili sve naše bratske akademije, kao i naučne institucije i izvan Bosne i Hercegovine da uzmu aktivno učešće na ovoj sjednici i pomognu svojim iskustvima na planu raščlanjivanja i svestranijeg osvjetljavanja ove izuzetno važne zajedničke problematike, da nam pomognu i daju svoje priloge. Zato mi čini posebnu čast i ispunjen sam iskrenim zadovoljstvom što mogu da pozdravim u ime Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i u svoje ime sve učesnike i goste ovog Skupa. Posebno još želim da naglasim zadovoljstvo što mogu pozdraviti i predsjednika Skupštine opštine Jajce, grada našeg domaćina, i da zahvalim na gostoprimstvu.

Zahvalni smo svima vama koji ste se odazvali našem pozivu i time ispoljili svoju spremnost za saradnju u rješavanju složene problematike cjelovitog razvoja brdsko planinskog kompleksa.

Dozvolite mi da još jednom izrazim iskreno uvjerenje da ćemo u otvorenim i konkretnim razmatranjima ponuđenog nacrta makroprojekta znatno doprinijeti svestranijem sagledavanju problematike sveukupnog razvoja brdsko-planinskog područja, koje je izuzetno značajno za čitavu našu zemlju, za njezin brži i skladniji razvitak.

Drugarice i drugovi,

Predsjedništvo Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, na prijedlog Odjeljenja prirodnih i matematičkih nauka, sazvalo je ovaj šire zamišljeni skup, na kome će se u prisustvu i uz aktivno i ravnopravno učešće svih zainteresovanih činilaca iz naše Republike, i šire, obaviti stručna i javna rasprava o nacrtu makroprojekta: „Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH", koji je pripremio Akademijin Odbor za unapređenje stočarstva u brdsko-planinskom području SR BiH. Ovom prilikom bi se, po našem očekivanju, trebalo svestranije, šire i temeljitije osvijetliti i utvrditi problematika sveukupnog razvoja ovog interesantnog i višestruko važnog područja, odnosno područja sa značajnim privrednim potencijalom. U konstruktivnom sagledavanju važnosti svih elemenata relevantnih za njegov ubrzaniji i skladniji razvoj potrebno je ili — bolje reći — već neophodno obezbijediti organizovano i sistematsko kompleksno istraživanje, čiji bi zadatak bio da se postignu cjelovita i na naučnim osnovama postavljena organizaciona, tehnička i ekonomska rješenja u cilju utvrđivanja pravaca i politike razvoja, kao i za potrebe neposredne prakse ovog područja i Republike u cjelini.

Na žalost, iz opravdanih razloga nismo bili u mogućnosti sačiniti i predočiti kompleksan makroprojekat, jer bi takav makroprojekat trebalo da obuhvati i privredne i ekonomske uslove, i stanovništvo, i privredu u cjelini, uključujući i problematiku krša, zatim oblast prosvjete, kulture, zdravstva i sl. Mi zapravo u ovoj prilici prezentiramo samo jedan dio cijele te složene problematike, i to onaj dio koji se odnosi na razvoj stočarstva i onih grana koje su s njim u najneposrednijoj vezi.

Diskusija o ovom makroprojektu poželjno je da bude što šira i svestranija, kako bismo, zajedno sa vama i drugim koji su živo zainteresovani za čitav kompleks ovog regiona, uspjeli da još tokom ove ili najkasnije polovinom naredne godine pripremimo projekte i za druge oblasti naznačene u ovom nacrtu makroprojekta, a naročito radi toga da bismo se dogovorili o tome kome da se povjere ovi pripremni poslovi i izrada nacrta, odnosno prijedloga pojedinačnih projekata. Jer, naše ambicije, zasada, ne mogu prelaziti okvire Akademijinih snaga. U stvari u Akademiji je od samog početka bila prisutna odlučna i jasna orijentacija na pokretanje organiziranog istraživanja brdsko-planinskog kompleksa, koji je prisutan u pretežnom dijelu naše Republike i zemlje u cjelini. To ne znači da se na ovoj problematici nije ništa radilo i da se i danas parcijalno ne vrše neka istraživanja brdsko-planinskog područja. Ali se sa sigurnošću može tvrditi da nisu dosada vršena organizovana sistematska i kompleksna istraživanja ovog regiona, koji — kao što smo već u početku istakli — ima značajne privredne potencijale, a nosi sva obilježja nerazvijenih područja. Sa ovim moramo povezati i činjenicu da su još uvijek nepoznate ili nedovoljno poznate i naučno osvijetljene adekvatne metode i sredstva za njegov uspješniji razvoj.

Veoma je korisna i izvanredno značajna činjenica da je o ovoj problematici raspravljala i Prva konferencija SKJ i da je bila predmet rasprave i drugih predstavničkih organa i društveno-političkih organizacija u našoj Republici, te da je ovih dana u Saveznoj skupštini i u SIV-u ponovno apostrofirana i aktuelizirana. Prema tome, biće dobro da i mi danas najkonkretnije razmijenimo mišljenja ne samo o cijeloj problematici razvoja ovog regiona, nego i o ponuđenom nacrtu makroprojekta, koji, ako se društveno verificira, može ubrzo da se realizira i na taj način doprinese ubrzanijem sveukupnom razvoju naše brdsko-planinske regije. Sve je ovo tim značajnije ako se ima na umu društveno akutan problem pomanjkanja mesa, mlijeka, jaja, vune i svih stočnih proizvoda, odnosno najmanje poželjna orijentacija naše zemlje na uvoz stočnih proizvoda, jer smo svjesni činjenice da, uz malo više brige i organiziranosti, imamo dovoljno snaga za aktiviranje ovog dobrim dijelom umrtvljenog potencijala, a aktiviranjem tog potencijala mi bismo stvorili optimalne uslove i za bolji život ljudi u ovim područjima.

Naša je želja da o svemu ovom današnja i sutrašnja diskusija da mnoštvo novih podataka i prijedlo te da kritičkim pristupom pomogne da uspješno osvijetlimo i trasiramo najbolje puteve za rješavanje ovog važnog društvenog problema.

A sada, dozvolite mi drugovi i drugarice, da ukažem na još neke razloge radi kojih je naša Akademija prišla organizovanju ovog Skupa, zašto pokretanje ovakvih diskusija smatra baš svojim zadatkom i zašto svoje akcije i svoj cjelokupni rad želi da iznese i prezentira našoj društveno-političkoj, privrednoj, stručnoj i naučnoj javnosti.

Akademiji je povjerena dužnost da okuplja istaknute naučne radnike i umjetnike naše Republike, sa zadatkom da razvija naučnu misao, da vrši osnovna istraživanja i da, bilo sama ili u saradnji sa drugim naučnim organizacijama, podstiče naučni rad i aktivnost naučnih organizacija i naučnih radnika. Osim toga, jasno je u njenim smjernicama naglašeno, njoj je stavljeno u zadatak da njegovanjem i unapređivanjem umjetnosti djeluje na planu podizanja kulturnog života naših naroda, odnosno da proučava probleme izuzetno značajne za materijalni i duhovni napredak Bosne i Hercegovine. Sve to upućuje na činjenicu da je Akademija dužna da svoj rad usmjerava na najznačajnije probleme svih područja nauke i umjetničkog stvaralaštva, da proučava prirodna bogatstva i proizvodne snage, kao i opšta ekonomska i kulturna dostignuća Bosne i Hercegovine, te da se zalaže za praktičnu primjenu postignutih rezultata.

Eto, to su bile misli vodilje i u momentu kad smo pristupili razgovorima i donošenju našeg Srednjoročnog plana, i danas kad već uveliko pristupamo njegovoj realizaciji. Naime, još od početka nam je bilo jasno da su pred Akademijom izuzetno složeni, značajni i dugoročni zadaci. To nisu nikakvi zadaci koji se odnose samo na Akademiju ili koji pripadaju samo Akademiji, već su to manje-više zadaci cjelokupne bosanskohercegovačke društvene zajednice, o čemu najbolje govori i problematika o kojoj ćemo na ovom Skupu razgovarati. I upravo s obzirom na tu njihovu opštost i dugoročnost, pred Akademijom je iskrsla potreba da između mnoštva aktuelnih zadataka izdvoji i sagleda one najznačajnije i da ih uokviri u svoj prvi Srednjoročni plan rada. Prema tome, Srednjoročnim planom rada Akademije, u okviru koga je i ovaj makroprojekat, utvrđena je i usvojena orijentacija

ANU BiH АНУ БиХ

Da bi ovaj naš Skup mogao da radi, predložio bih da izaberemo radno predsjedništvo sastavljeno od članova Akademije i drugih učesnika. Ukoliko se učesnici ovog Skupa slažu sa takvim prijedlogom, ja bih bio slobodan i da predložim radno predsjedništvo, s tim što bi članovi radnog predsjedništva naizmjenično predsjedavali ovome Skupu. Da li prihvatate ovakav prijedlog? („Prihvatamo!") Ako prihvatate, predložio bih da u radno predsjedništvo uđe naš domaćin Branko Livančić, zatim Slobodan Racković, Osman Pirija, Đoko Mašević, Osman Dervišević, Hakija Hadžihalilović, Miroslav Varadin, Branko Bajčetić i Edhem Čamo. Ima li primjedaba na ovakav prijedlog? — Nema! Ja bih zamolio drugove koji su izabrani u radno predsjedništvo da izvole zauzeti mjesto.

ANU BiH
АНУ БиХ

LUKA POPOVIĆ, predsjednik Opštinske konferencije Socijalističkog Saveza radnog naroda Jajce

Drugarice i drugovi,

Čini mi posebno zadovoljstvo što mogu pozdraviti ovaj eminentni stručni skup, koji treba da donese značajne odluke o pravcima razvoja brdsko-planinskog područja. Nama u gradu domaćinu pripala je ta čast da možemo pratiti rad i ukazati gostoprimstvo najeminentnijim stručnjacima, nosiocima izrade makroprojekta i programa, kao i svim učesnicima Skupa. Govoriti vama o značaju toga posla, o zadacima i cjelishodnosti — svakako je izlišno. Ali, biću slobodan da iznesem naše utiske koji asociraju na značajne odluke koje su prije trideset godina donesene upravo u ovom gradu na II zasjedanju AVNOJA, kada su udareni temelji novoj Jugoslaviji i utvrđena vizija samoupravnog demokratskog društva, društva u kome čovjek i njegova ličnost predstavljaju najveću vrijednost. I ovaj naučno-istraživački zahvat u oblasti nerazvijenih brdsko-planinskih sela i njegova realizacija označavaju neophodnost u kojoj je utemeljena naučna akcija koja po dalekosežnosti uveliko podstiče sve društvene faktore na podršku i saradnju do konačnog cilja. Jer, i tada, ratne 43. godine, stvoreni su uslovi za značajne skupove u ovim brdskim krajevima, a ako zatreba, opet će taj plemeniti seljak učiniti sve za odbranu zemlje i slobode. U našim uslovima vidljive su revolucionarne promjene u selima: grade se novi objekti, rješavaju komunalni problemi, selo postaje bliže svijetu i gradu a ovaj makroprojekat i naučni zahvat predstavljaju temeljan razvojni program i orijentaciju koja će obezbijediti novi kvalitet u poboljšanju životnih uslova brdsko-planinskog sela u smislu izmjene materijalne osnove i proizvodne orijentacije. Naučno osmišljena akcija u ovoj oblasti je neophodnost današnjeg trenutka i u skladu je sa dogradnjom i promjenama političkog sistema i sa realizacijom reformskih načela o izjednačavanju uslova privređivanja. Veliki doprinos u tome biće i ovaj današnji dogovor i naučni zahvat, jer smo uvjereni da će se ubrzo odraziti na životni standard i ostvarivati sigurniju perspektivu brdsko-planinskog područja.

Želim vam u ime Skupštine Opštine i građana istorijskog AVNOJSKOG grada Jajca prijatan boravak i mnogo uspjeha u radu i zalaganju za realizaciju makroprojekta, o kojem treba da usaglasite mišljenja, naučne poglede i akcije, te da utvrdite pravce razvoja brdsko-seoskih područja. Istovremeno želim da se upoznate sa znamenitostima starije i novije istorije u gradu, što će takođe predstavljati prilog ovogodišnjoj opštejugoslavenskoj proslavi 30-godišnjice II zasjedanja AVNOJA u Jajcu.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

JOVAN BELIĆ, redovni član Srpske akademije nauka i umjetnosti

Pozdravljajući inicijativu Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u vezi sa sazivanjem ovakvog skupa radi rešavanja problema brdsko-planinskog stočarstva, smatram za potrebno da istaknem da ovaj problem treba posmatrati sa tri tačke gledišta:

1. *proizvodnje* (mesa, mleka, vune i kože),
2. *narodne odbrane* (jer su brdsko-planinski tereni u narodno-odbrembenom ratu i naši najznačajni tereni, zbog čega je neophodno i njihovo organizovano snabdevanje, i to kako stanovništva tako i Armije, a pogotovo njihovo snabdevanje u doba rata „pokretnom hranom", tj. stokom);
3. *pravilnog iskorištavanja prirodnog potencijala* naših brdsko-planinskih terena, odnosno travnjaka, koji se u sadašnje vreme sve više i više napuštaju, stvarajući s jedne strane, nove sociološko-ekonomske probleme, a s druge — opasnost od njihovog potpunog napuštanja i zapuštanja. A to će reći, odbacivanje iskorištavanja prirodnog potencijala za najjeftiniju proizvodnju mesa, mleka, vune i kože, dovodeći ga u stanje potpune zakorovljenosti.

Sadašnje stanje proizvodnje brdsko-planinskih rejona odraz je ekonomskog, agrarno-političkog, a naročito kulturnog stanja stanovnika tih terena, a njihovo je unapređenje uslovljeno određivanjem preciznog pravca, tj. šta od tih rejona dalje želimo: ili da se njihovo stanovništvo raseljava odlazeći na rad u gradove, bilo u zemlji ili inostranstvu, ili pak da se ti prirodni potencijali i dalje iskorištavaju za proizvodnju, u kom slučaju se mora obratiti i sasvim drukčija pažnja (ne samo u finansijskom pogledu podizanju kulturnog stanja, odnosno životnih uslova u tim predelima).

Mi smo u SR Srbiji pre dvadesetak godina obratili izvesnu pažnju izučavanju problema brdsko-planinskog stočarstva, pa imamo izvesna iskustva i određene poglede na rešavanje ove problematike. Ukoliko bi bosanskohercegovačka Akademija nauka imala interesa i preuzela inicijativu, Srpska akademija nauka i umetnosti spremna je da joj pruži pomoć u rešavanju te problematike brdsko-planinskog stočarstva na razne željene načine, pa sve dozajedničkesaradnje.

Pozdravljajući ovim rečima u ime Srpske akademije umetnosti učesnike ovog skupa, želim vam, drugovi i drugarice, uspešan rad.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

BRANKO BAJČETIĆ

Makroprojekat: **„ISTRAŽIVANJE PRAVACA RAZVOJA BRDSKO-PLANINSKOG PODRUČJA SR BiH — OSNOVA NAUČNOG RJEŠAVANJA PROBLEMA RAZVOJA BRDSKO-PLANINSKOG PODRUČJA"**

Podsticaji za rješavanje složene problematike brdsko-planinskog područja u našoj zemlji u posljednje vrijeme postaje sve jači i određeniji Sastavni su dio nastojanja za brži razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja. Od početka naše orijentacije na tržno privređivanje, poljoprivredne organizacije brdsko-planinskog područja, kao i one koje su se povezale sa ovim područjem neprekidno ukazuju na nepovoljne uslove privređivanja i nepovoljan tretman poljoprivrede u poređenju sa poljoprivredom ostalih proizvodnih rejona. Međutim, i u sklopu ovih okolnosti, koje i danas su na snazi, pojedine privredne organizacije, nosioci razvoja, čine napore da u granicama svojih snaga preovladaju konkretne probleme koji proizlaze iz zaostalosti, kao i iz jednostrane proizvodne orijentacije brdsko-planinskog područja na proizvodnju sirovina. Saglasno tome, krupni sistemi, npr. UPI, vrše pripreme za podizanje kapaciteta prehrambene industrije, preradu ječma, voća i krompira. Sprovodeći cjelishodnu podjelu rada izmedu planinskih pogona i onih u nižim, povoljnijim uslovima, HEPOK npr. već nekoliko godina traži rješenje za optimalno iskorištavanje prirodnih i ekonomskih uslova proizvodnje u brdsko-planinskom području Hercegovine. U Krajini istražuju se mogućnosti osvajanja novih proizvoda i projektuju rješenja na bazi sirovina koje pretežno potiču iz brdsko-planinske regije. Treba odmah reći da sva ova nastojanja nisu praćena odgovarajućim mjerama ekonomske politike niti su u zadovoljavajućem obimu prožeta naučno-istraživačkim radom koji bi obezbijedio pouzdanija rješenja i sigurniji put u razvoju pojedinih linija poljoprivredne proizvodnje, odnosno poljoprivrede i sela u cjelini. Kao da nismo dovoljno poučeni sudbinom mnogih društvenih proizvodačkih jedinica organizovanih nakon oslobodenja u brdsko-planinskom području.

Komune locirane u ovom kraju čine napore da se shvati i izvan brdsko-planinskog područja ne samo ekonomski već i društveno-politički značaj ovog rejona, u kome živi veliki broj stanovništva i u kome su zastupljeni veliki proizvodni kapaciteti. Pri tom mnoge od njih, već prema stepenu svoga razvoja, pokušavaju aktivirati proizvodne kapacitete na svojoj teritoriji.

ANU BiH АНУ БиХ

Napuštanjem centralističkog vođenja agrarne politike republičke institucije počinju raspravljati o specifičnim mjerama ekonomske politike koje imaju regionalno obilježje, a time i uslov da budu efikasnije. S tim u vezi vrše se predradnje za iskorištavanje međunarodnih sredstava za izradu projekta razvoja poljoprivrede u brdsko-planinskom području.

Federacija i Jugoslavenska narodna armija izražavaju sve određeniji interes za aktiviranje ovog strateški vanredno značajnog poligona i za efikasno uključivanje potencijalnih snaga ove regije u sistem opšte-narodne odbrane.

Naučni radnici i naučne institucije daju svoj doprinos poznavanju uslova i procjenjuju mogućnosti razvoja poljoprivrede u ovom kraju.

Svi ovi spomenuti podsticaji i mnoge druge inicijative nisu sinhronizovani, mjere su još uvijek nedovoljno konkretne, a procesi u poljoprivredi i selu ovog rejona teku manje-više autonomno u nepoželjnom pravcu. Povećava se relativna zaostalost, sa svim nepovoljnim implikacijama koje je prate. Raseljavanje je sve izraženije i odvija se bez neophodnog usmjeravanja. Sve je manji stepen iskorištavanja proizvodnih kapaciteta u poljoprivredi.

Poznato je da naša tekuća ekonomska politika nije uvažavala prirodne i ekonomske osobenosti poljoprivrede brdsko-planinskog područja. Tom politikom ova područja su dovedena u nepovoljniji ekonomski položaj. Tako npr. sistem garantovanih minimalnih otkupnih cijena poljoprivrednih proizvoda nije uopšte obuhvatao neke proizvode ovčarstva, kao ni priplodna grla svih vrsta stoke, koja su relativno zastupljenija u ovom nego u drugim proizvodnim rejonima. Izostalo je u cjelini usmjeravanje kapitala u poljoprivredu ovog područja, pa je društveni sektor tamo znatno nerazvijeniji nego u ostalim krajevima, sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze.

Pored svih navedenih činjenica, valja istaći da je dvadesetogodišnje fragmentarno razmatranje i razmišljanje o poljoprivredi brdsko-planinskog područja doprinijelo saznanju o potrebi preduzimanja specifičnih mjera ekonomske politike za ubrzaniji razvoj ovog kraja i da je taj razvoj u interesu ne samo stanovnika ovog područja, već je to opštejugoslovenski interes. Očigledno je da je to saznanje u funkciji stepena našeg ukupnog društveno-ekonomskog razvoja. Podsjetimo se da smo se prije dvadeset godina proglasili nezainteresovanim za izradu studije u okviru FAO o problemima planinskog stanovništva i planinske poljoprivrede.

Uporedo sa razvojem proizvodnih snaga postaje sve aktuelnije regionalno usmjeravanje razvoja poljoprivredne proizvodnje uspostavljanjem za odgovarajuće prirodne i ekonomske uslove optimalnog teritorijalnog razmještaja poljoprivrednih proizvoda, jer to prije svega znači razvijanje komparativnih prednosti svakog rejona i mikroregiona. Pravci, metode i sredstva takvog usmjeravnja moraju se neprekidno prilagođavati određenoj fazi razvoja, s tim što se moraju birati najprikladnija tehničko-tehnološka i ekonomska rješenja. Poznato je da su problemi razvoja poljoprivrede uopšte, one u brdsko-planinskom području napose, veoma složeni i dugoročni. Taj razvoj je tijesno povezan sa razvojem privrede u cjelini, jer se jedino ukupnim razvojem, dakle, društveno-ekonomskim razvojem, može izmijeniti nepovoljna ekonomska struktura stanovništva u brdsko-planinskom području, razviti tržna proizvodnja i saglasno tome povećati dohodak stanovništva.

U razvoju brdsko-planinskog područja poljoprivreda može odigrati značajnu ulogu pod uslovom da bude podržavana aktivnim mjerama ekonomske politike. Utvrđivanje i primjena posebnih mjera agrarne politike kojima bi se podsticao razvoj tržne proizvodnje i ublažavalo zaostajanje dohotka per capita brdsko-planinskog područja, a što je odraz nepovoljnih prirodnih uslova i nepodesnih strukturnih odnosa, spada u najznačajnije aktivnosti koje naše društvo u cjelini, Bosna i Hercegovina posebno, mora poduzimati u poljoprivredi. Međutim, za uspješno koncipiranje i aktivnu primjenu te politike neophodna su opsežna, dugoročna, sinhronizovana, tehničko-tehnološka, organizaciona i ekonomska istraživanja poljoprivrede brdsko-planinskog područja.

Težište istraživanja mora biti na linijama proizvodnje za koje svaki planinski rejon, odnosno subregion ima uporedne prednosti kao proizvođač roba. Program razvoja vodećih linija proizvodnje mora se zasnivati na rezultatima vlastitog eksperimentalnog rada, s jedne, i projektovanju svih faza reprodukcije (proizvodnja sirovina, prerada i promet), s druge strane. Izrađeni programi razvoja pojedinih linija roba moraju održavati interes određene privredne organizacije i njenih partnera, koji će biti spremni da rade na realizaciji usvojenog projekta. Stoga se istraživanja i izrada projekata moraju izvoditi zajedno sa nosiocima razvoja poljoprivrede brdsko-planinskog rejona, uključujući u tu aktivnost njihove razvojne institucije.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja izrađeno je više studija, istina pretežno sa makrostanovišta. Tako je izrađena studija s tendencijama dugoročnog razvoja stočarstva u Bosni i Hercegovini. Zatim, studija o ječmu i krompiru. U završnoj fazi je izrada studije o razvoju prehrambenog kompleksa u Bosanskoj Krajini kojom su zahvaćeni i neka brdsko-planinska područja. Polazeći od ovih studija, te imajući u vidu nacrt dokumenta o dugoročnom razvoju poljoprivrede u ovoj Republici, kao i dugoročnu programsku orijentaciju naučno-istraživačkog rada u poljoprivredi Bosne i Hercegovine i najzad, konzultujući gotovo sve organizacije udruženog rada u poljoprivredi brdsko-planinskog područja, zaključujemo da brdsko-planinsko područje ove Republike ima komparativne vrijednosti za proizvodnju više linija proizvodnje. To su: proizvodnja goveđeg mesa, proizvodnja ovčijeg mesa, proizvodnja mlijeka, proizvodnja šljive i stonog voća, proizvodnja krompira i proizvodnja ječma. U ovom slučaju uslovno pod linijom proizvodnje podrazumijevamo sve faze reprodukcije, tj. proizvodnju sirovina, preradu i promet proizvoda. Shodno tome, kada se utvrđuje programska orijentacija u naučnom i stručnom radu, moraju se tražiti odgovarajući odgovori na sva pitanja čijim se rješavanjem doprinosi sinhronizovanom razvoju svih faza reprodukcije u okviru odgovarajuće linije roba. Mislim da su linije proizvodnje shvaćene na ovaj način podesniji kriteriji za usmjeravanje istraživačkog rada od teritorijalnog razgraničenja brdsko-planinskog područja.

U nacrtu makroprojekta koji danas pretresamo detaljnije je navedena problematika linija proizvodnje koje objedinjuje grana stočarstva. Time je na neki način učinjen izazov ostalih grana da to i one učine. Stočarstvu je dato vodeće mjesto u dugoročnim i srednjoročnim projekcijama razvoja poljoprivrede BiH. Naime, ova grana ima komparativne prednosti koje se manifestuju u velikom broju grla stoke, znatnim površinama pod krmnim biljem i raspoloživoj radnoj snazi u selu.

Pored linija proizvodnje koje imaju nacionalni značaj i za čiji je razvoj potvrđen interes privrede i društva, očekujemo na ovom Savjetovanju sugestije za izradu više

ANU BiH АНУ БиХ

projekata, kao sastavnih dijelova makroprojekta, koji bi sa projektom stočarske proizvodnje činili jedinstven makroprojekt. Prije svega, problemi vezani za uređenje zemljišta i gazdovanje vodom zaslužuju posebno mjesto u makroprojektu. Jednak značaj ima i proučavanje uslova, metoda i sredstava za proširenje asortimana usjeva na oranicama brdsko-planinskog rejona, jer je taj asortiman u tradicionalnoj poljoprivredi veoma skroman i jednostran. Zajedno sa mjerama ekonomske politike, na razvoj stočarstva, posebno govedarstva, najači uticaj ima raspoloživa stočna hrana. Njeno kolebanje i struktura jače utiču na intenzitet klanja teladi, prema tome i na reprodukciju, na broj goveda i težinu zaklanih grla, prema tome na obim proizvodnje mesa, nego što utiču izgledi povoljnih i nepovoljnih cijena govođem mesu. Stoga valja pretpostaviti da stabilizacija proizvodnje stočne hrane može snažno doprinijeti stabilizaciji govedarske proizvodnje. Putevi ove stabilizacije u okolnostima izraženog debalansa stočne hrane po sezonama i subregionima brdsko-planinske regije nisu još istraženi. Otuda će u okviru ovog makroprojekta istaknuto mjesto pripasti istraživanjima tehnoloških, organizacionih i ekonomskih pitanja proizvodnje, konzerviranja i iskorištavanja stočne hrane, koja na prirodnim travnjacima, u globalu posmatrano, ima u BiH rang resursa.

Istraživanja radi unapređenja proizvodnje voća, zatim ljekovitog i aromatskog bilja, kućne radinosti i drugih grana mogu ponuditi rješenja koja bi povećala zaposlenost i dohodak brojnih proizvođača u brdsko-planinskom području.

Imajući u vidu razlike u prirodnim i ekonomskim uslovima po subregionima brdsko-planinskog područja i pored ispoljene homogenosti, te računajući sa nejednakim mogućnostima i dinamikom razvoja, biće od posebnog interesa istraživanje i utvrđivanje regionalnih i subregionalnih modela razvoja poljoprivredne proizvodnje. Zatim, od značaja su istraživanja i projektovanja razvoja proizvođačkih jedinica i njihovo povezivanje u integracione cjeline.

Pored istraživanja i projektovanja, kao skupa specifičnih metoda i aktivnosti, u makroprojektu bismo morali predvidjeti i obavezu primjene ponuđenih rješenja u vidu organizovanja pilot-farmi ili oglednih punktova, kao što su:

a. sistematizacija zemljišta sa određenim karakteristikama i na karakterističnim lokalitetima,
b. rješenja u vezi sa iskorištavanjem voda u određenim slivnim područjima,
c. zasnivanje i iskorištavanje travanjaka,
d. izgradnja i opremanje seljačkih gazdinstava — proizvođača roba u integrisanim sistemima itd.

Ovakav pristup rješavanju problema razvoja u brdsko-planinskom području obavezuje na proučavanje i institucionalnih problema, pri čemu mislim na razvojnu službu, transfer znanja u praksi i udruživanje proizvođača. Po svemu sudeći, ovako shvaćen makroprojekt mogao bi postati osnova za dugogodišnje rješavanje problema razvoja poljoprivrede brdsko-planinskog područja na naučnim osnovama, uz aktivno učešće svih zainteresovanih činilaca. S tim u vezi treba sa rezervom primiti i predloženo trajanje istraživanja pojedinih problema, kao i orijentacione iznose sredstava koji su razrađeni u dijelu makroprojekta koji se odnosi na stočarstvo.

U skladu sa prirodom makroprojekta, njegovim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima i metodama rješavanja problema razvoja poljoprivrede i s obzirom na međuzavisnost tog razvoja sa razvojem privrede u cjelini, potrebno je da se dogovorimo o dimenzijama makroprojekta i njegovim racionalnim granicama s obzirom na dodirne tačke sa drugim oblastima. U tom pogledu, čini mi se, treba težiti da ovaj makroprojekt obuhvati istraživanja svih uslovno nazvanih vanpoljoprivrednih zbivanja — relevantnih za razvoj poljoprivrede, poljoprivrede shvaćene kao agroindustrijski kompleks. Ovdje su u pitanju tri skupine problema. Jedna skupina obuhvata probleme infrastrukture. Druga obuhvata ekonomske probleme opšte prirode, koji su u dugoročnom programu rada Akademije nauka i umjetnosti BiH formulisani u vidu makroprojekta „Ekonomska istraživanja dugoročnog razvoja SR BiH". Navodim neka pitanja iz tog programa: istraživanja i projekcija optimalne strukture privrede, regionalni aspekt razvoja, zaposlenost i demografski faktori, razvoj nedovoljno razvijenih itd. Prema tome, nužna je koordinacija u svim fazama istraživanja navedenih i nekih drugih pitanja koja su interesantna za jedan i drugi makroprojekt. Treća skupina problema odnosi se na privredne grane koje se u jačoj mjeri prepliću sa poljoprivrednim kompleksom. Tu je prije svega šumarstvo, koje se u ovom makroprojektu mora obuhvatiti sa stanovišta veza sa poljoprivredom i selom u brdsko-planinskom području. Navodim neke veze. Šuma — izvor zaposlenosti i dohotka stanovništva u ovom kraju, zaštitna funkcija šume, razgraničenje sa travnjacima, šuma s obzirom na komunikacije itd.

Isto tako i turizam kao šansa brdsko-planinskog područja i njegove poljoprivrede mora naći svoje mjesto u makroprojektu.

Treba odmah reći da sva problematika ne može dobiti jednak tretman u istraživanjima. Stoga je nužan dogovor o prioritetima, obimu istraživanja pojedinih problema i dinamici tog istraživanja. Kompletiranje i razradu makroprojekta, nakon dogovora ovdje u Jajcu, kako bi se makroprojekt približio svojim sadržajem, potrebama i mogućnostima sadašnjem trenutku, zamišljamo tako što bi programe za svaki makroprojekt radio tim istraživača sastavljen od vodećih naučnih i društvenih radnika u Republici. Svaki projekt bi morao sadržavati kritičku analizu dosadašnjih rezultata istraživanja, obrazlažući njihovu primjenu, odnosno razloge zbog kojih nisu primijenjeni. Zatim se u projektu mora ukazati na saznanja i praksu drugih, kako u zemlji tako i u inostranstvu, sa interpretacijom uslova pod kojima se ta saznanja i praksa mogu primijeniti u našoj sredini. Isto tako u projekt bi trebalo ugraditi istraživanja koja su u toku. Detaljnom razradom problema i tema projekti moraju obezbijediti veze sa drugim srodnim istraživanjima, ukazujući na način iskorištavanja naučnih informacija do kojih se dolazi u drugim oblastima istraživanja. Predstoji takođe i detaljan prikaz metoda istraživanja institucija, obrađivača, kadrova, sredstava i dinamike izvođačkog dijela projekta. To se odnosi isto i na predloženi makroprojekt stočarstva.

Izrađen program za svaki projekt, kao dio makroprojekta, trebalo bi javno verifikovati. Izradu programa pojedinih projekata mogla bi, po našem mišljenju, koordinirati odgovarajuća odjeljenja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. A izradom makroprojekta u cjelini rukovodio bi Odbor, odnosno savjet makroprojekta koji bi sačinjavali predstavnici timova istraživača, kao i predstavnici svih zainteresovnaih faktora. Za fazu realizacije makroprojekta biće potrebno formirati konzorcij — organizacijski i poslovni izraz interesa privrednih,

ANU BiH АНУ БиХ

naučnih i društvenih činilaca. Konzorcij bi povezao i ujedinio istraživače, projektante, korisnike rezultata istraživanja i finansijere makroprojekta, sa jasno definisanim zadacima i podjelom rada među članicama. Time bismo istraživanja učinili svrsishodnijim i efikasnijim. Početna sredstva za rad konzorcija vjerovatno bi dala Republička zajednica za naučni rad, a konzorcij bi mogao poslovati u okviru jedne od svojih članica. Postignuti rezultati tokom realizacije makroprojekta potvrđivaće se u prvom redu njihovom primjenom u praksi. Drugi način ne samo potvrđivanja realizacije ciljeva istraživanja nego i kontrole i njihovog toka obavljaće se verifikovanjem na povremenim simpozijumima na kojima bi se izlagali rezultati istraživanja i razmjenjivala iskustva.

Rezimirajući ovaj uvod u raspravu možemo reći da od ovog savjetovanja ovdje u Jajcu treba očekivati:

1) da u cjelini dopuni i verifikuje istraživački projekt za stočarstvo, koji je sastavni dio makroprojekta „Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja BiH".
2) da utvrdi probleme iz ostalih grana poljoprivredne proizvodnje koje treba uvrstiti u makroprojekt;
3) da doprinese utvrđivanju ostale razvojne problematike brdsko-planinskog područja relevantne za razvoj poljoprivrednog kompleksa (privreda izvan poljoprivrede, infrastruktura, tercijalne djelatnosti, uređenje prostora, demografski, socijalni kulturni, obrazovni, zdravstveni i drugi problemi);
4) da se utvrdi organizacija, odnosno način izvođenja makroprojekta, uključujući i njegovu izradu, a naročito koordinaciju istraživanja, da se odrede nosioci pojedinih faza rada, kao i izvori sredstava;
5) da se dogovorimo o međurepubličkoj saradnji i razmjeni rezultata i iskustava o ovom poslu.

DISKUSIJA

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

KEMAL KAPETANOVIĆ

Druže predsjedniče,
drugarice i drugovi,

Možda će izgledati čudno što se ja javljam za riječ na ovakvom jednom skupu koji obrađuje materiju iz jedne oblasti potpuno van moje struke. To utoliko više što riječ dadoste meni prvom. Međutim, prijavljujući se za diskusiju, ja sam se rukovodio onim što smo mi u Akademiji često razgovarali, a što i vi, kao i drug Bajčetić u uvodnom govoru naglasiste, naime, da se ovdje radi o tipičnoj problematici interdisciplinarnog karaktera i da upravo Akademija u svom pristupu želi da unese nove momente i nove ideje u obradu svakog našeg istraživačkog projekta, pa tako i ovoga o problematici brdsko-planinskog područja. Upravo sa tog stanovišta usuđujem se da dam neke sugestije koje bi možda ovdje mogle biti korisne, barem da se o njima razmisli.

Kako je poznato i našoj široj javnosti, naša metalurgija ima veoma ambiciozne planove i Jugoslavija treba u narednom periodu, tj. do cca 1980. godine, da dostigne proizvodnju od oko 8 miliona tona čelika. To nije samo jedan običan podatak, nego jedan parametar koji ukazuje da će se kod nas znatno izmijeniti struktura potrošnje, a rekao bih i cjelokupnog života, i to na bazi tolikih količina metala. Već danas mi u Institutu u Zenici imamo veoma često pitanja vezana za pojedina naša područja gdje treba postavljati izvjesne proizvođačke kapacitete, odnosno preduzeća, sa ciljem da se tamo oživi privredna aktivnost, na bazi prisustva čelika kao reprodukcionog materijala. Tu su poznate akcije Rudarsko-metalurškog kombinata Zenica, naročito u oblastima nerazvijenih regiona naše Republike. Jedan od osnovnih problema u tim akcijama, koji predstavlja najsloženiji dio, jeste iznalaženje pravilnog proizvodnog programa u takvim preduzećima metaloprerađivačke industrije, s tim da ona proizvode ono što tržištu, odnosno privredi prioritetno treba. Mislim da se tu dolazi do tačke koja ima veze sa kompleksom brdsko-planinskog područja. Gledajući, naime, na taj kompleks iz svog ugla, meni se postavlja pitanje: kakva bi vrsta mehanizacije, a prema tome i vrsta metalnih materijala bila potrebna da bi se intenzificirala ova oblast naše ekonomije?

ANU BiH АНУ БиХ

Kada čovjek gleda iskustva naprednih zemalja, onda vidi veoma širok asortiman raznih mašina, bilo za obradu zemljišta, bilo za stočarstvo, bilo alata raznih vrsta što se intenzivno upotrebljavaju na ovom području. A kod nas, na žalost, još nisu našli svoje pravo mjesto. Izgleda nekada čudno da smo mi u nekim područjima koja su nam manje bliska, kao automobilska industrija, napravili veće prodore, a poljoprivrednim mašinama, i to onim malim za ovakve potrebe, ne posvećujemo nikakvu pažnju. Zato mi se čini da bi bila dobra sugestija da se razmisli kako da se u okvir ovoga istraživačkog projekta također uvrsti i studija problema mehanizacije i osavremenjavanja ovoga sektora, jer bi to mogla da bude ozbiljna baza za daljnje planiranje i u metalurgiji i u industriji mašina i poljoprivredne opreme. Samo sa tog stanovišta htio sam da pred vama ovu sugestiju izrazim, i zahvaljujem se na vašem strpljenju.

NADA KAPETANOVIĆ

U projekciji unapređenja poljoprivrede brdsko-planinskog područja, pored stočarske proizvodnje i obezbjeđenja krmne baze, treba sagledati i mogućnosti unapređenja voćarske proizvodnje, tim više što je u našoj Republici voćarska proizvodnja i danas većim dijelom koncentrisana u brdskim područjima.

Međutim, ovu voćarsku proizvodnju, ako djelimično izuzmemo malobrojne plantaže na društvenom sektoru, karakteriše usitnjenost, nizak nivo proizvodnje i nedostatak tržnih viškova. Veći dio voćarske proizvodnje otpada na individualna seljačka gazdinstva i nosi pečat nerazvijenosti kao i čitava poljoprivreda ove regije.

U brdsko-planinskom području, u različitim mikrorejonima, postoje povoljni ekološki uslovi za gajenje različitih vrsta voćaka. Takođe postoje, što je nedovoljno poznato, i uslovi za gajenje vinove loze na nižim brdskim položajima do 400 m n.v.

Unapređenje voćarske proizvodnje i razvijanje vinogradarske proizvodnje u ovom području ima višestruk značaj. Ova proizvodnja mogla bi da dopunjuje proizvodnju u nižim područjima naše Republike, kao i u brežuljkastim područjima sjeveroistočne i sjeverozapadne Bosne, dolini Neretve i drugim. Stvaranje tržnih viškova za snabdijevanje lokalnih tržišta doprinijelo bi konkurentnoj sposobnosti ovog proizvodnog područja zbog nižih transportnih troškova, a takođe bi omogućilo plasman određenih vrsta voća (pozno voće, zatim jezgrasto voće i dr.) i na strana tržišta.

U ishrani stanovništva voće ima poseban značaj (profilaktički i terapeutski), koji dolazi sve više do izražaja u uslovima zagađenja čovjekove okoline. Podizanje životnog standarda pretstavlja i savremeniju kompleksniju ishranu, za razliku od jednostrane ishrane stanovništva planinskih područja stočnim proizvodima, krompirom i žitaricama. Razvijanje voćarstva i djelimično vinogradarstva u uslovima

agrarne prenaseljenosti u ovom području ima i svoj socijalno-ekonomski aspekt. Upravo ova proizvodnja omogućuje veće angažovanje radne snage, a time i povećanje dohotka stanovništva.

U cilju dugoročnog planiranja voćarske i vinogradarske proizvodnje potrebno je, na osnovu analize sadašnjeg stanja i perspektivnih potreba tržišta, izvršiti rejonizaciju i koncentrisati proizvodnju u proizvodnim centrima. U ovim centrima podizali bi se i prerađivački objekti i formirale organizacije za promet svježeg voća i grožđa i njihovih prerađevina.

Od posebnog je značaja da se prouče mogućnosti i način učvršćivanja i razvijanja kooperativnih odnosa u proizvodnji.

Problematika unapređenja voćarsko-vinogradarske proizvodnje obuhvatila bi krošnjaste voćke, jagodasto voće i vinovu lozu. Za ovo područje od posebnog su interesa slijedeće voćne kulture:

jabučasto voće — jabuka, kruška,
koštičavo voće — šljiva, trešnja, višnja;
jezgrasto voće — orah, lijeska;
jagodasto voće — ribizla, borovnica, malina.

Osnovni pravci istraživanja u vezi sa unapređenjem ovih kultura bili bi slijedeći (za svaku kulturu):

— proučavanje perspektivnog sortimenta i podloga;
— izbor najpodesnije tehnologije proizvodnje (načina sadnje, uzgojnih sistema, obrade, đubrenja);
— zaštita od bolesti i štetočina i mogućnost primjene herbicida u borbi protiv korova;
— proučavanje načina berbe, čuvanja i transporta,
— mogućnost i vidovi prerade,
— organizacija proizvodnje,
— analize apsorpcione sposobnosti tržišta za pojedine vrste voća i grožđa.

Kako se ova osnovna tematika istraživanja odnosi na kulture sa posebnim specifičnostima i zahtjevima prema ekološkim uslovima, tehnologiji proizvodnje, mogućnosti plasmana i dr. za uspješno rješavanje kompleksnog projekta unapređenja voćarsko-vinogradarske proizvodnje neophodno je angažovanje odgovarajućih naučno-istraživačkih ustanova i istraživačko-razvojnih centara kombinata, kao i obezbjeđenje saradnje poljoprivrednih organizacija.

ANU BiH АНУ БиХ

ZDRAVKO MIĆEVIĆ

Druže predsjedniče, drugovi i drugarice,

Iako je u referatu profesora Bajčetića izražena mogućnost znatno širih istraživanja od onih koja su najavljena, smatram za potrebno da ukažem na određena istraživanja kojima, po mom mišljenju, do sada nije dat odgovarajući značaj i ono mjesto koje im s obzirom na značaj pripada.

Poznavanje prirodnih uslova jeste jedan od osnovnih faktora za racionalno iskorištavanje prostora za proizvodnju. Vrlo često u dosadašnjim istraživanjima i naučnim radovima tretiranje klimatskih prilika svodilo se na iznošenje faktografskih činjenica, a vrlo malo je bilo suštinske analize njihovog uticaja na određenu proizvodnju. U tom smislu iznijet ću dvije činjenice:

Dva podatka nas ozbiljno upozoravaju da nedovoljno poznajemo prirodne uslove i da se ne može generalisati proizvodnja u brdsko-planinskom području, jer nisu uslovi isti. Dva uska regiona brdsko-planinskog područja imaju različite količine padavina, tako da im se ekstremi ne dodiruju: na glasinačkom području maksimalne količine padavina su manje od minimalnih količina godišnjih padavina u području Čemerna. Ili, drugi primjer: regioni koji su najbogatiji godišnjim padavinama najsiromašniji su vodom.

Evo, ove dvije činjenice ukazuju na potrebu da se pristupi i izučavanju prirodnih uslova, ali ne sa stanovišta samo klimatskih, nego i agrometeoroloških i agrohidroloških implikacija kao podloge za racionalnu proizvodnju. Stoga je potrebno prethodno uraditi agroklimatsku rejonizaciju kao podlogu za dalje studije unaprijeđenja proizvodnje na brdsko-planinskom području.

JUSUF MULIĆ,

Polazeći od sljedećih činjenica:

prvo, da brdsko-planinski region predstavlja značajan prirodni potencijal za poljoprivrednu proizvodnju (dosada neracionalno iskorištavan), sa vidnim osobenostima tog potencijala u njegovim subregionima,

drugo, da su u brdsko-planinskom regionu locirana uglavnom nerazvijena seljačka gazdinstva, sa pretežnom orijentacijom na naturalni vid proizvodnje, i

treće, da je u brdsko-planinskom regionu također nedovoljno razvijena i proizvodnja u okviru društvenog sektora,

smatram da bi pristup istraživanju mogao biti izveden tako da sav posao bude podijeljen u dvije zasebne, ali u određenom smislu povezane faze.

U prvoj fazi rada pristupilo bi se izgradnji subregionalnih modela određenog tipa, kao što su:

— proizvodni,
— proizvodno-preradbeni,
— proizvodno-preradbeno-distributivni, i sl.

Ovi modeli pružali bi informacije o ekonomski svrsishodnijoj proizvodnoj proizvodno-preradbenoj ili proizvodno-preradbeno-distributivnoj orijentaciji u pojedinim subregionima brdsko-planinskog regiona. Na taj način bili bi obilježeni pojasevi u okviru regiona koji su od društvenog interesa za unapređivanje i rekonstrukciju.

U drugoj fazi bili bi istraženi (izgrađeni) modeli za rekonstrukciju seljačkih gazdinstava, i to po tipovima podesnim za robnu proizvodnju na bazi proste reprodukcije i u poslovnoj saradnji sa društvenim sektorom (uključujući tu i investiocina ulaganja). Činjenica da se ističe kao posebno značajna okolnost saradnja individualnih gazdinstava sa društvenim sektorom znak je da u ovoj fazi treba istražiti i vidove te saradnje sa svim mogućim specifičnim uslovima proizvodnje u određenim subregionima (o čemu je djelimično lijepo obrazlagao kolega inž. Zdravko Mićević).

Pristup koji se predlaže u nas je dosada samo djelimično istražen i praktikovan. Za prvu fazu istraživanja čak i nemamo nekih zapaženijih rezultata na širem planu, pa je i primjena savremenih matematsko-statičkih modela za programiranje ostala u okvirima razmatranja samo njenih teoretskih aspekata. U tom pogledu vjerovatno su najviše uradili Makedonci (Institut za ekonomiku poljoprivrede Zemjodelskog fakulteta u Skoplju). Oni su za neke svoje važnije mikroregije izgradili podesne modele i dobili vrlo dobre rezultate.

Dosadašnja istraživanja u vezi sa osposobljavanjem individualnih gazdinstava određenih tipova proizvodne orijentacije za robnu proizvodnju u brdsko-planinskom regionu, izuzev onih u Sloveniji, nisu bila od šireg društvenog značaja, jer su skoro uvijek bila usmjeravana na rješavanje samo nekih tekućih problema iz životne prakse.

Imajući u vidu ono što sam izložio, očito je da naše opredjeljenje u tom pogledu ne može biti za neki drugi bitno različit pristup.

ANU BiH АНУ БиХ

ALEKSANDAR ŠOŠKIĆ

Drugarice i drugovi, druže predsjedniče,

Ja imam namjeru da kratko diskutujem o sadašnjem stanju voćarstva i da predložim probleme za izučavanje u cilju unapređenja voćarske proizvodnje u brdsko-planinskom području Bosne i Hercegovine, pošto ova grana proizvodnje nije obuhvaćena u predloženom makroprojektu, a dosada nismo imali mogućnosti da predložimo sličan projekat.

Voćarska proizvodnja u Bosni i Hercegovini uglavnom je skoncentrisana u brdsko-planinskom području, a preko 90% nalazi se u individualnom sektoru. I pored toga što u većem dijelu ove regije postoje povoljni ekološki uslovi za uspješnu proizvodnju različitog voća, sadašnje stanje voćnih zasada je veoma loše. Površine pod voćnjacima uglavnom stagniraju. Rekonstrukcija postojećih zasada skoro se ne vrši. Pod uticajem sve težih uslova privređivanja (nepovoljnih cijena i uslova kreditiranja, niske akumulativnosti itd.), te relativno velikog učešća ekstenzivnih zasada biološka i ekonomska amortizacija voćnjaka je u velikom porastu iz godine u godinu, pa se u bližoj budućnosti može očekivati masovnije smanjenje (krčenje) postojećeg voćnog fonda.

Sadašnja struktura našeg voćarstva ne pruža dovoljno mogućnosti da se povoljni ekološki potencijali ovog područja racionalnije iskorištavaju. Osobito je nepovoljna okolnost što u voćarskoj proizvodnji na šljivu požegaču otpada preko 70% ukupne proizvodnje voća. I kod ostalih najviše zastupljenih voćnih vrsta (jabuke i kruške) preovladava zastario sortiment, sa velikim šarenilom manje kvalitetnih sorata.

Dosadašnja proizvodnja voća je ispod potencijalnih mogućnosti i realnih potreba, jer su prinosi vrlo niski i po godinama znatno variraju, a proizvodnja je ograničena na kratak vremenski period. Ovakva struktura proizvodnje voća ne može zadovoljiti potrebe savremenog tržišta, kako u pogledu količina i kvaliteta, tako i u pogledu dužine obezbjeđenja tržišta svježim voćem. I pored ovakvog stanja u voćarskoj proizvodnji, na području brdsko-planinskog regiona vrlo malo se dosada radilo na uvođenju i širenju novih vrsta i sorata voćaka za čije gajenje postoje optimalni ekološki uslovi. Posljednjih godina naš Zavod je inicirao ovakve akcije i sada radi na njihovom ostvarivanju na području Majevice, Bosanske Krajine i Hercegovine.

Dosadašnja izučavanja i zapažanja pokazuju da se vrlo uspješno mogu gajiti u ovoj regiji kvalitetnije nove sorte šljiva, jabuka, krušaka, trešanja i višanja, kao i da se brže može prići uvođenju i širenju do sada neznatno zastupljenih voćnih vrsta, kao što su: ribizla, malina, jagoda, kulturne sorte lijeske i selekcionisane sorte i tipovi kalemljenog oraha.

Izmjenom i proširenjem strukture voćarske proizvodnje u ovom području omogućilo bi se bolje iskorištavanje privrednih potencijala, veće zapošljavanje radne snage, povećavanje dohotka, a time i kupovne moći proizvođača. Pored toga, za voćarsku proizvodnju se mogu iskorištavati i tereni koji su podložni eroziji i ne

preporučuju se za gajenje drugih kultura. Na ovakvim terenima voćarske kulture služe kao biološka mjera borbe protiv erozije i njihovim gajenjem nekoliko puta se mogu povećati prihodi u odnosu na prethodne kulture. Za ove svrhe naročito su pogodne kulturne sorte lijeske, koje se sade na rastojanju od oko 50 m, a međuredni prostor služi za proizvodnju krmiva ili ispašu. Plodovi ove deficitarne kulture su vrlo pogodni za transport i dugotrajno skladištenje, zato je ova kultura jedna od najpogodnijih u kompleksu ekonomskog aktiviranja erozivnih površina.

Imajući u vidu ekološke uslove brdsko-planinskog područja, smatramo da bi voćarska proizvodnja, pored stočarske, trebala da bude najvažnija grana poljoprivredne proizvodnje na ovom regionu. Konfiguracija terena, edafski, klimatski i drugi uslovi dolaze do izražaja u ovom području u vrlo različitim formama, zbog čega je i rješavanje i rad na unapređenju voćarstva u njemu vezan sa nizom vrlo složenih problema koji se moraju sistematski i strogo naučno i stručno rješavati. Prema tome, u cilju unapređenja voćarstva na ovom području, po našem mišljenju, trebalo bi pristupiti naučno-istraživačkoj obradi sljedećih problema:

1. izučavanje stanja, mogućnosti razvoja i koncentracije proizvodnje voća u pojedinim subregijama brdsko-planinskog područja BiH u cilju povećanja proizvodnje, obezbjeđenja boljeg kvaliteta i boljeg iskorištavanja ekoloških povoljnosti;
2. izučavanje i selekcija autohtonih sorata i bitipova pojedinih voćnih vrsta na ovom području u cilju njihovog iskorištavanja;
3. izučavanje i uvođenje u proizvodnju savremenih tehnoloških rješenja, koja treba da povećaju prinose i poboljšaju kvalitet, a time i da obezbijede potrebnu rentabilnost proizvodnje;
4. izučavanje, selekcija i uvođenje odgovarajućih vrsta i kvalitetnijih sorata voćaka za ovo područje;
5. izučavanje iskorištavanja voćarskih kultura za zaštitu poljoprivrednih površina na ovom području od erozije;
6. praćenje pojave i rasprostranjenosti bolesti i štetočina voćaka u brdsko-planinskom regionu BiH, te izučavanje i utvrđivanje mjera za njihovo efikasnije suzbijanje;
7. izučavanje problema vezanih za što veću primjenu mehanizacije u voćarskoj proizvodnji;
8. izučavanje potreba izgradnje prihvatnih, rashladnih i prerađivačkih kapaciteta i utvrđivanje njihovih lokacija za svaki subregion brdsko-planinskog područja BiH.

Gore navedene probleme trebalo bi detaljnije razraditi u okviru preciziranih tema koje bi obuhvatao projekat unapređenja kompleksne voćarske proizvodnje u brdsko-planinskom području BiH.

Složenost problematike unapređenja voćarstva zahtijeva organizovano angažovanje svih snaga: naučno-stručne službe, privrednih, društvenih i političkih faktora.

Na kraju želim da istaknem da unapređenje poljoprivrede, odnosno voćarstva kao grane u brdsko-planinskom području, pored izuzetnog privrednog značaja, ima i poseban strategijski značaj, jer čini sastavni dio priprema u kontekstu ostvarivanja opštenarodne odbrane.

ANU BiH АНУ БиХ

SLAVKO ŠKRBIĆ

Drugarice i drugovi, druže predsjedniče,

Cilj koji se želi ostvariti utvrđivanjem i realizacijom ovog makroprojekta, koliko sam ja mogao zapaziti, definisan je na strani 2. publikacije u kojoj su štampani nacrti makroprojekta. Ako se pokuša pojednostaviti cilj kako je tamo definisan, i koliko je moguće više sintetizovati, proizlazi da se na brdsko-planinskim područjima želi utvrditi mogućnost stvaranja dohotka i uslova za zadovoljavanje drugih potreba stanovništva koje tamo živi na nivou ili bar približno onome nivou što se ostvaruje na drugim područjima. Ovakav se zaključak, po meni, nameće iz definicije cilja na strani 2. publikacije, a pogotovo ako se uzmu u obzir dimenzije makroprojekta. Kako je to navedeno na strani 1. publikacije, iz ovako definisanoga cilja proizlazi da mjere za njegovo ostvarenje, prije svega, moraju biti sveobuhvatne i postavljene na dugoročnoj osnovi. U svakom slučaju, ovako postavljen cilj predodređuje mjere daleko sveobuhvatnije nego što je samo unapređenje stočarstva, a istovremeno sve te mjere podrazumijevaju dugoročni period napora, ulaganja, uspjeha, pa i neuspjeha na njegovoj realizaciji.

Ja ću u vezi sa pitanjem realizacije cilja koji je ovdje utvrđen navesti nekoliko konstatacija koje sam juče čuo na savjetovanju koje je održano na Kupresu. Pokušaću da ih dovedem u vezu sa ciljem koji se predviđa ostvariti realizacijom ovog makroprojekta.

Jedna od konstatacija kaže da se brdsko-planinsko područje, što se stanovništva tiče, vrlo brzo prazni i da stanovništvo odlazi u gradove. Mislim da drugovi koji su to isticali imaju podatke na bazi kojih su to govorili, ja tih podataka trenutno nemam, ali mogu da vjerujem da je to tako.

Druga konstatacija veli da se naglo smanjuje broj stoke tamo. Smanjenje broja goveda se izražavalo u stotinama hiljada, a smanjenje broja ovaca u milionima.

Treća konstatacija napominje da se na ovim područjima ubrzano napuštaju oranične površine i prepuštaju korovima.

I na kraju, četvrta veli da je ovaj proces počeo odavno, a da se ubrzano odvija od 1965. godine, od kada smo uveli mjere reforme. Ako se pokuša odgovoriti na pitanja koja su uslovila ove konstatacije i ako sve to pokušamo nekako približiti stvarnosti, praksi i životu, po meni, izlazi da dolazi do izražaja bliska i neposredna veza svih ovih pitanja sa realizacijom ovoga cilja.

Recimo da se ovo područje naglo prazni. Postavlja se pitanje: zašto? Odgovora ima više, ali jedan globalan odgovor u svakom slučaju bi se mogao tražiti u tome da stanovništvo tamo ne može zaraditi dohodak onakav kakav zarađuje u drugim mjestima i obezbijediti zadovoljenje svih potreba onako kako ih zadovoljava u gradovima. Zbog toga stanovništvo ide tamo gdje mu je bolje. I ići će sve dotle dok ne ti uslovi ne izmijene.

Postavlja se pitanje: zašto se smanjuje broj stoke? Juče je bilo riječi da nekakvi podaci pokazuju da se broj stoke smanjuje zbog toga što poslije suše nastaje pokolj. Ja mislim da je to sasvim tačno, ali ne potpuno tačno, jer suša je bilo i prije rata pa je u Glamoču bilo triput više ovaca nego danas, u Kupresu isto tako. I poslije rata nekih godina bilo je više ovaca i goveda nego što ih ima danas, a bilo je suša isto kao što ih ima i danas. Postavlja se pitanje: šta je onda razlog smanjenju stoke? Ja lično mislim da ćemo se lako složiti da je razlog u tome što se gajenjem ovaca ne može zaraditi dohodak na brdsko-planinskim područjima takav kakav se može zaraditi u drugim djelatnostima i da se gajenjem ovaca ne mogu obezbijediti drugi uslovi života stanovništva koje tamo živi kao u drugim djelatnostima i u drugim područjima. Ako je to jedan globalan uzrok, postavlja se pitanje traženja mjera za otklanjanje toga globalnoga uzroka. Tim je uzrokovano i napuštanje oraničnih površina i njihovo prepuštanje korovu. U sadašnjim uslovima ne može se proizvodnjom na tim površinama stvoriti dohodak, a ni drugi uslovi života kao na drugim područjima.

Jedna druga konstatacija, odnosno četvrta po ovome redu, mada ih je bilo mnogo više, ali mene su zainteresovale ove četiri, ističe da je ovaj proces počeo mnogo ranije, a da je ubrzan od 1965. godine. To je, po meni, vrlo značajna činjenica. Postavlja se pitanje: zašto je to tako? Znamo da smo se reformom 1965. opredijelili za naglašenije djelovanje ekonomskih zakona u privređivanju na našem jugoslavenskom tržištu. Šta nam se desilo? Svi se slažemo s time da su uslovi privređivanja i proizvodnje roba na brdsko-planinskim područjima nepovoljniji nego na drugim i u konkurenciji te robe nisu izdržale sa robama proizvedenim na drugim područjima. Postavlja se pitanje: šta raditi? Neko je juče spomenuo da brdsko-planinska područja ne traže nikakvu intervenciju društva osim to da se mogu razvijati na bazi sopstvenih komparativnih prednosti. Ne znam da li ove okolnosti potvrđuju tu konstataciju. Ja mislim da je djelimično potvrđuju, ali da li je baš u potpunosti potvrđuju — nisam siguran. Uvjeren sam da se tamo poduzimanjem tehnoloških i drugih mjera može postići više proizvodnje i da ta proizvodnja bude racionalnija. Uporedo s tim, poduzimanjem mjera u smislu intervencije društva može se tamo nešto uraditi, a ne nikako samo tehnološkim mjerama. Uostalom, to nam potvrđuje i činjenica da se društvo opredijelilo da sad o ovom raspravljamo i da će društvo intervenisati određenim finansijskim sredstvima u ovom cilju.

Što se tiče mjera za ostvarenje cilja koji je postavljen ovim makroprojektom, bar kako sam ga ja razumio, mislim da sva istraživanja koja se makroprojektom predviđaju doprinose ostvarenju cilja i da je sasvim dobro što se to tako postavlja. Možda bi bilo dobro da se u razradi posebnih projekata definiše koliko svaki taj projekat, punom realizacijom, doprinosi da se tamo na brdsko-planinskim područjima, uz odgovarajuće ulaganje rada, stvara dohotka. Ako svako istraživanje postavi sebi i ovaj cilj, onda će vodilja tog istraživanja biti adekvatnija i uspješnija.

Ja bih pokušao u vezi sa realizacijom cilja koji se postavlja ovim makroprojektom još da kažem nekoliko riječi, da pokrenem nekoliko pitanja koja se odnose na organizaciju ove ukupne aktivnosti.

ANU BiH АНУ БиХ

Postavlja se, naime, pitanje optimalne organizacione jedinice koja će biti nosilac unapređenja poljoprivrede. Ovdje isključivo mislim na poljoprivredu u brdsko-planinskim područjima. Juče je bilo riječi da to moraju biti individualna domaćinstva. Isto tako, neki su iznosili mišljenja da bez jakog društvenog sektora nema ni uspješnog razvoja individualnih gazdinstava. Ja mislim da se ta dva pitanja ne bi dala nikako odvojiti, ni izolovano posmatrati. Uvjeren sam da bazni razvoj brdsko-planinskih područja je ipak vezan za individualnu poljoprivredu, a da na drugoj strani stvarnog ni uspješnog razvoja nema bez jakog društvenoga sektora. Ako je to tako, postavlja se pitanje koja je to jedinica na ovom brdsko-planinskom području sposobna da se u njoj ostvari dohodak ravan ili približan onome što se ostvaruje u drugim djelatnostima i drugim mjestima.

Ja se izvinjavam što ću vas malo zamoriti jednim primjerom. U zemljoradničkoj zadruzi u Šipragama sa jednim drugom sam radio grubu kalkulaciju, pa nam je izašlo da stado od 200 ovaca, ali dobrog domaćina (kalkulisali smo sa stadima nekoliko domaćina, pa zato ponavljam posebno ovo „dobrog"), može kad pokrije sve troškove da obezbijedi platu za dva radnika oko toga stada, uz sve druge troškove i osiguranje, od cca 2000—2500 dinara mjesečno. Postavlja se pitanje: je li to to domaćinstvo? Mislim da bi bilo korisno da se u toku realizacije projekta istraži koje je to i za koje područje domaćinstvo sposobno i kakva je njegova proizvodna orjentacija i struktura. Kakva ono mora imati sredstva, jer i ovo domaćinstvo koje smo analizirali mora da ima i ratarsku proizvodnju, proizvodnju krme u plodoredu, mora da ima proizvodnju i nekih drugih kultura itd. Prema tome, za sve to treba i odgovarajuća oprema, angažovanje radne snage u svim tim fazama rada itd. Projekt bi doprinio korisnom vođenju praktične politike ako bi se u njegovim okvirima sagledala i ova pitanja.

Što se tiče organizacije, bitno je pitanje povezanosti ovih domaćinstava sa društvenim sektorom privrede, što su takođe pominjali prethodnici u diskusiji, posebno drug Bajčetić u uvodnom izlaganju. U svakom slučaju, ta povezanost dolazi do izražaja na tehnološkoj liniji, na komercijalnoj liniji i na finansijskoj liniji. Bilo bi korisno da se i ta povezanost prouči i da se nekako vidi hoćemo li moći i pod kojim uslovima u kom predjelu osposobiti gazdinstvo u kojem bi se radom stvarali dohoci ravni, uz adekvatan uloženi rad, dohocima koje stvaraju na drugim područjima.

Jedno od značajnih pitanja predstavlja i pitanje drugih uslova života i rada stanovništva u brdsko-planinskim područjima. Sasvim je sigurno da problem racionalnih naselja, da ne kažem optimalnih, predstavlja jedan veliki problem razvoja cijele Republike, a posebno brdsko-planinskih područja. To se i na drugim granama djelatnosti osjeća. Ako bi se u okviru projekta pokušalo i to pitanje bar u osnovi sagledati, bila bi učinjena velika usluga praktičnom vođenju razvojne politike ovih područja. Osim toga, potrebno je da se sagleda kakve sve privredne i druge djelatnosti ta naselja treba da imaju i kakve treba da budu njihove veze sa nizom gradova i drugih većih mjesta, zatim kako se uklapati u sve to putem infrastrukture, komercijalnih, finansijskih i drugih odnosa. Ako bi projekt i na ova pitanja pokušao odgovoriti, uvjeren sam da bi uspješno doprinio vođenju praktične politike, razvoja Republike, pa i zemlje kao cjeline.

HUSNIJA RESULOVIĆ

Druže predsjedniče, uvaženo Predsjedništvo, drugarice i drugovi,

Projekt razvoja brdsko-planinskog područja nesumnjivo predstavlja jedan veoma grandiozan poduhvat. On je posebno dobio u dimenzijama time što je proširen još i sa drugim problemima, kao što su voćarski, ratarski i zemljišni problemi. Ja bih se posebno osvrnuo kao pedolog na probleme koji bi trebalo da nađu mjesta, a posmatraju se sa aspekta zemljišta. Svrstao sam ih u tri grupe:

prva grupa problema odnosi se na sistematizaciju zemljišta (to ću samo kratko reći, vjerovatno biće još diskusije o ovom pitanju);

druga grupa problema vezuje se za pitanje unapređenja povećanja i održavanja produktivnosti zemljišta u brdsko-planinskom regionu, i

treća grupa problema obuhvata hidromeliorativnu asanaciju zemljišta u ovom regionu.

Naime, sva ova istraživanja koja se budu provodila u ovom regionu treba bazirati u prvom redu na poznavanju zemljišnih uslova. Ma kakav ogled zasnivali i koliko god on bude dugo trajao, ukoliko ga radimo bez poznavanja zemljišta, neće nam dati ono što od njega očekujemo. Samo da vas podsjetim da postoji jedno veliko šarenilo u zemljištima u brdsko-planinskom regionu. Ići i postaviti ogled na jednom zemljištu koje je relativno procentualno malo zastupljeno, a zatim pokušati ekstrapolirati te podatke i na druga područja — mislim da bi bilo netačno.

Zbog toga smatram da bi bila kao prva mjera koju bi trebalo poduzeti u ovakvim istraživanjima: izrada klasifikacije tla prema proizvodnim sposobnostima i načinu njihovog iskorištavanja, — ono što je u inostranstvu dobilo veoma širok publicitet (Land use productivity i Land use capability).

Druga grupa problema odnosi se na povećanje i održavanje produktivnosti zemljišta u ovom regionu. Čuli smo u diskusiji da se postavlja pitanje: šta je uzrok pražnjenja stanovništva iz ovakvih regiona? Ja mislim da je jedan od glavnih problema smanjenje produktivne moći zemljišta. Ko je radio u ovakvim područjima, mogao je uočiti da su upravo u pojedinim mjestima erozioni procesi doveli do katastrofalnih posljedica, do skoro potpunog uništenja zemljišta. Zemljištu se ovdje posvećivala najmanja briga, a to je rezultat jednog neracionalnog načina iskorištavanja, posebno u obradi inkliniranih terena, što je dovelo da je produktivnost takvih zemljišta svedena na skoro minimum, i sasvim je razumljivo kakve su posljedice svega toga. Stanovništvo na takvom jednom deformisanom zemljištu više ne nalazi nikakvog uslova egzistencije i mora napuštati sada te regione, što predstavlja za zajednicu i socijalni i politički problem. Zbog toga smatram da bi trebalo posebnu brigu posvetiti nastojanju da se pronađu metode i način kako povećati produktivnost zemljišta, odnosno kako to zemljište sačuvati od daljeg uništenja. Jer, kao što reče onaj francuski istraživač, „Tlo je domovina, poboljšati ga znači služiti njoj". Svaka mjera koja se primjenjuje na planu poboljšanja zemljišta ima rang i odbrane domovine.

ANU BiH АНУ БиХ

U sklopu ovakvih mjera koje se poduzimaju u smislu povećanja produktivnosti zemljišta i rješavanja problema zaštite zemljišta trebalo bi objekte istraživanja logično locirati na reprezentativnim mjestima. Ja bih radi toga predložio da se sve mjere istraživačkog karaktera, bilo na kom nivou, bilo koje specifikacije, postave u jednom određenom regionu. Da li će to biti Kupreško polje ili neko drugo polje — to u ovom momentu nije važno. Na jednom tako lociranom mjestu trebalo bi provesti čitav niz istraživanja.

Treća grupa pitanja što bi trebalo da nađe mjesta u ovakvim istraživanjima obuhvata hidromeliorativnu asanaciju zemljišta u brdsko-planinskom regionu. Reljef brdsko-planinskog regiona se može izdiferencirati u dvije kategorije: reljef inkliniranih područja i reljef zaravnjenih formi. Reljef nagnutih terena uglavnom opterećuju problemi povećanja produktivnosti i zaštite zemljišta od erozije. Onaj drugi reljef se karakteriše jednom specifičnom problematikom. Zaravnjene površine, naročito u području Kupreškog polja, Nevesinjskog polja, Glamočkog i ostalih polja veliki dio godine su prekrivene vodom, gdje voda leži po četiri, nekada i po šest mjeseci. Prema tome, veoma mali period ostaje da bi se sa takvih površina nešto moglo izvući Znači, bilo bi iluzorno govoriti o nekakvoj intenzivnoj proizvodnji bez rješavanja ovoga osnovnog problema. Smatram da bi trebalo ukomponovati u ova istraživanja i problematiku hidromelioracione asanacije, odnosno sređivanje vodnog režima i vodnih prilika u ovim regionima

Mislim da bi prije davanja „zelenog svjetla" za verifikaciju ovoga projekta trebalo ipak sačekati i čuti i ostale probleme koji se budu iznosili na ovome sastanku, i onda sve to ukomponovati u jedan zajednički projekat koji će tretirati i voćarske, i ratarske, i stočarske i zemljišne probleme, jer smatram da samo jedan takav cjeloviti program može nam dati jedno potpuno rješenje.

АНУ БиХ

SALAHUDIN BEŠIREVIĆ

Druže predsjedniče, drugovi i drugarice,

Prihvatajući u cjelini zadatke i ciljeve makroprojekta o problemima razvoja brdsko-planinskog područja BiH, kao i u ovoj knjižici naznačene koristi koje će društvo od njega dobiti, a također i naučne institucije i kadrove za realizaciju ovog projekta, ne mogu da se otmem utisku da je ovaj čin, ovaj korak Akademije ne samo vrlo koristan i potreban, nego i da predstavlja još jednom sigurnu potvrdu da zadaci, ciljevi i putevi djelovanja naše bosanskohercegovačke Akademije koji su bili inaugurisani i upisani pri njenom osnivanju nisu bili nerealni, nego da su vezani sa životom i da se to povjerenje u Akademiju, evo, već i ostvaruje. Ako ni radi čega drugog, onda bi, čini mi se, samo ovaj razlog bio dovoljan da se ovaj put, ovaj proces izrade ovog makroprojekta prihvati i podrži. Međutim, postoji za takvo prihvatanje i podršku još i mnogo drugih razloga.

Uvodno izlaganje dra Bajčetića je moju predviđenu riječ u diskusiji za ovaj Skup, na moju radost, u najmanju ruku jako skratilo. Ja se zato zahvaljujem drugu Bajčetiću na uštedi koju mi je obezbijedio. Međutim, prihvatajući u cijelosti i ovo izlaganje dra Bajčetića, kao i ovu zelenu knjižicu i sve što je dato u vezi s tim, dozvolite mi, drugovi, da izrazim i svoje skromno mišljenje o nekoliko pitanja.

Prvo, mislim da je potrebno obezbijediti što je moguće totalniju sinhronizaciju izrade ovog projekta sa drugim manje-više sličnim pa i različitim materijalima o ovoj temi u drugim regijama Jugoslavije, republikama, kao i sa materijalima koji se o ovoj temi rade ili su urađeni za područje čitave zemlje. Sinhronizacija je potrebna u sadržajnom, finansijskom, kadrovskom, vremenskom i svakom drugom pogledu.

Drugo, ova istraživanja, po mom mišljenju, moraju biti prožeta realizmom (ja sam naglasio, molim vas, da su to moja skromna mišljenja i ja se izvinjavam dubokc drugovima iz Akademije, jer sam siguran da se u nauci računa ozbiljno sa faktorom realnosti), ali, ipak, hoću da naglasim da je ovdje realizam daleko više potreban nego kod drugih istraživanja, nego kod istraživanja u bilo kojoj društvenoj djelatnosti, jer bi se, na primjer, intuicija, nerealnost, izvjesna doza idealizma u ovom poslu mogla vrlo loše kasnije pokazati u praktičnom vođenju politike koja bi se inaugurisala i zasnivala na takvim istraživanjima.

Ovdje je o tome konkretno nešto govorio drug Slavko. Za mene je najopasniji, i mogao bi ovom području učiniti lošu uslugu, nekakav, da ga tako nazovem, kvazioptimizam, nerealnost i sl.

Treće, ja u dimenzijama makroprojekta nisam dovoljno uočio, to ne znači da nije predviđeno, neke uže vrste infrastrukture, kao što su npr. komunikacije, elektrifikacija, dovođenje vode, vodovodne mreže, urbanizacija i sl , pa ukoliko to nije predviđeno, mislim da bi trebalo da nađe mjesta vjerovatno u obimu kakav bi zadovoljio ovakav jedan makroprojekat.

Četvrto, posljednje, — što se tiče trajanja istraživanja, za mene je, drugovi, rok od tri do pet godina prilično dug, i mislim da je potrebno uložiti napore da se, ako je moguće, što više skrati.

ZAHID MENZILDŽIĆ

Još 1969. godine, kada je trebalo dati mišljenje o opravdanosti naučnoistraživačkog rada na problemima planinske poljoprivrede i kada je trebalo utvrditi nosioce projekta i saradnike, zatim izvore sredstava za finansiranje istraživanja i rokove, meni je bilo izuzetno drago što sam mogao po ovlaštenju predsjednika općine takav posao ne samo pozdraviti, nego i svesrdno podržati.

Danas, kada treba dati društvenu verifikaciju za opravdanost naučnoistraživačkog rada u okviru predloženih tema za ovo područje, mogu izjaviti (razumije se u

dogovoru sa predstavnicima društveno-političkih faktora) da je ovakav rad koristan i da ga u cijelosti podržavamo.

Mislim, vrijeme je da društvo konačno odgovori na pitanje kakav značaj ima ovo područje u općeprivrednom i odbrambenom pogledu.

I mi smo u posljednjih desetak godina pokušali nekoliko puta razmatrati probleme poljoprivrede.

Pokazatelji iz popisa poljoprivrede govore nam da su problemi proizvodnje u selu istovremeno i problemi uopće života na tom području, pa ih zato moramo svi zajedno rješavati. Potrebno je stoga razraditi cjelokupnu ekonomsku pplitiku za razvoj ovih krajeva. i to takvu ekonomsku politiku koja bi podsticala sprovođenje dugoročnog programa.

Komune, a još manje poljoprivredne organizacije (kojih ovdje tako reći i nema), nisu u stanju realizirati modernizaciju poljoprivrede, kako mi to želimo. Društvena zajednica — u širem, pa i u najširem smislu te riječi — trebalo bi, pa, ako hoćete, i morala bi naći takve ekonomske instrumente koji bi stimulirali opći privredni razvoj područja, uključujući i modernizaciju poljoprivrede.

Socijalističke snage su obavezne da se zalažu za iznalaženje najpogodnijih puteva progresivnog razvoja.

Mi ne negiramo činjenicu da su se povećanjem materijalnih dobara i razvojem samoupravnih odnosa u cjelini, iz temelja izmijenile i prilike, i potrebe i mogućnosti sela i seoskog područja. Naprotiv, ovi se krajevi razvijaju, no to nas ne smije, da tako kažem, da ponese, jer ne zaboravimo da se drugi krajevi razvijaju daleko brže, a to znači da će disproporcije biti veće, pogotovo ako ne poduzmemo na vrijeme neke efikasnije mjere. Gotovo, rekao bih, da već pomalo kasnimo.

Ja ne želim posebno isticati koji elementi uslovljavaju činjenicu da postoji naročit interes društva za poboljšanjem poljoprivredne proizvodnje. To su manje-više poznate stvari:

1. poljoprivreda zapošljava najveći broj stanovnika;
2. poljoprivreda je isključivi proizvođač životnih namirnica;
3. poljoprivreda je značajan proizvođač prehrambenih sirovina potrebnih za rad industrije;
4. poljoprivreda je potencijalno veoma značajan potrošač proizvoda i usluga svih drugih privrednih djelatnosti, koje su kod nas u neprestanom razvoju — itd., itd.

Koji su i kakvi problemi na našem području u ovoj oblasti? Prije svega, ne smije se zanemariti činjenica da nam je istorija ostavila u nasljeđe da se moramo još uvijek udvostručenim snagama boriti sa raznim teškoćama ekonomskog i kulturnog, pa i prirodnog i društvenog karaktera.

Zar to nije problem ako nam analiza o ishrani stoke kaže da smo u mogućnosti, prema dosadašnjem načinu proizvodnje, ishraniti svega 22% od ukupnog broja grla stoke (sva smo grla sveli na uslovna grla i prema normativu o ishrani smo došli do

ovakvih pokazatelja). Zar nije problem ako se svake godine za ishranu stanovništva mora dobaviti sa strane 500 vagona brašna i 40 vagona kukuruza, pa i više.

U prosvjeti imamo velikih teškoća. U jednom izvještaju seoske osnovne škole s kraja prošlog mjeseca stoji: „Školu pohađa 1751 učenik. Od toga više razrede 483 učenika. Od ovih 483 učenika su svega 37 djevojčica". Sela još nisu sva elektrificirana. Do mnogih sela je moguće doći pješačkim stazama, jer nisu izgrađeni putevi. Mnoga sela nisu snabdjevena kvalitetnom vodom, jer nisu izgrađeni vodoopskrbni objekti, itd.

Zbog nabrojanih i drugih razloga naglašena je tendencija odlaska mladih iz sela u grad na razne zanate, u industriju, u školu itd. Ako toga nema, kreće se i dalje — preko granice.

Kada se zna da grad danas ne može prihvatiti sve one koji bi se željeli u njemu nastaniti, postavlja se ozbiljno pitanje kako usporiti te procese imigracije i kako stvoriti perspektivu u selu, da bi se, pored ostalog, ojačala i struktura radne snage u seoskim domaćinstvima. Odlazak mladih iz sela, naime, uslovio je da je sve više neobrađenih poljoprivrednih površina. Mi pokušavamo ove probleme barem ublažiti, jer ih zadugo nećemo sami moći riješiti. Npr. oko 30 sela je programiralo izgraditi oko 80 km puteva. Radovi se već na više mjesta izvode. Oko 15 sela, uključujući i jednu radnu organizaciju, namjerava graditi, ili gradi, oko 40 km vodovodne mreže.

U poljoprivredi nemamo nosilaca koji bi probleme iz ove oblasti rješavali, mada, ističemo, baš ovdje ima mnogo problema. Čak se govori i o složenosti zadataka i redovito zaključujemo da se to ne rješava brzo i lako, itd. Neopravdano je stalno isticati da smo mi samo potrošači agrarnih proizvoda i da zbog toga nije opravdano da se bavimo proizvodnom problematikom u ovoj oblasti. Malo je važno otkuda potiče ovo uvjerenje, ali činjenica je da ono objektivno ne doprinosi mobilizaciji snaga i napora da poljoprivredu unapređujemo.

Ovakvo uvjerenje ne ide u prilog ni našem ukupnom razvoju. Potencijale od 11.000 ha obradivih površina, 8.000 goveda, 15.000 ovaca i drugo treba što bolje iskoristiti, kao i raditi na tome da što više proizvedemo, te da budemo što manje deficitarni. Našim dugoročnim programom u ovoj oblasti smo planirali povećati sjetvu krmnih kultura. U tom pravcu već imamo i početnih rezultata. U prošloj godini smo plasirali preko 15.000 kg sjemena djetelina i trava, a iz Fonda za unapređenje poljoprivrede smo dali preko 13 miliona starih dinara za regres. I u proljetnoj sjetvi ove godine je zasijano vagon i po ovih sjemena uz nešto manji regres. Ove godine smo postavili i oglede sa hibridnim kukuruzom, jarom pšenicom i ječmom.

Interes i postignuti rezultati u izgradnji komunalnih objekata, kao i rezultati u sjetvi krmnog bilja predstavljaju najbolju potvrdu da radni ljudi u selu već sada rade na povećanju proizvodnje. Glavni cilj naše aktivnoti je povećati produktivnost po jednom grlu, kao i po jedinici površine. Ogledima posebno želimo doći do saznanja koje sjeme ovih kultura daje optimalne prinose. Svaki uspjeh, bilo u izgradnji školskog prostora, u elektrifikaciji, izgradnji puteva, vodoopskrbnih objekata, kao i

u povećanju prinosa, posebno se bilježi i naglašava, jer to za ovaj kraj ima izuzetan značaj.

Ovi rezultati i uspjesi imaju ne mali značaj i za općenarodnu odbranu, kao i za sve pripreme koje se kod nas vrše na tom planu. Brdsko-planinsko područje, to je manje-više poznato, ima ne samo strategijski nego i operativni značaj. To područje ima i na ekonomskom planu vrlo značajnu ulogu u općenarodnom odbrambenom ratu. Privredne i društvene pojave koje se na ovaj ili onaj način manifestiraju u ovim krajevima neminovno utiču i na pripreme za odbranu zemlje.

Zbog svega izloženog, kada dajemo društvenu verifikaciju za opravdanost naučno-istraživačkog rada u okviru predloženih tema, ja bih dao i ovaj prijedlog:

Ovaj Skup se obavezuje da će poduzeti mjere za finansiranje primjene rješenja u praksi do kojih se dođe istraživačkim radom. Isto tako, i Akademija se obavezuje da će pratiti i inicirati na ovakav i druge načine primjenu rješenja u praksi.

Predlažem, nadalje, da se rokovi za završetak makroprojekta skrate, a to znači da se sve akcije ubrzaju.

ANU BiH
АНУ БиХ

JAKOV ŠUNJIĆ

Drugarice i drugovi,

Ja bih htio da kažem nekoliko riječi o ovom makroprojektu sa asepkta vode. Bosna i Hercegovina, sa površinom od oko 51.000 km^2, relativno je bogata vodnim resursima. Na to područje padne godišnje prosječno oko 60 milijardi m^3 vode, a od toga nadzemno i podzemno otiče oko 40 milijardi m^3, 20 milijardi m^3 negdje se izgubi. Međutim, raspodjela te vode u prostoru i u vremenu je dosta nepovoljna. Imamo li u vidu i to da dobar dio naše Republike otpada na krško područje, onda je taj problem još više potenciran.

Jutros smo mi svi bili nekako zadovoljniji i smireniji, jer je u noći pala kiša. Odmah smo pitali one koji su jutros doputovali u Jajce da li je i u drugim mjestima padala kiša, koliko je palo kiše, jer, kako znate, ova godina nije baš najpovoljnija s obzirom na činjenicu da je beskišni period u nekim područjima dosta dug. To je gotovo redovna pojava na našim područjima, i mislim da tu činjenicu moramo imati u vidu.

Inž. Zdravko Mičević u diskusiji je rekao da mi faktografski registriramo količine oborina koje padaju, ali kako su oborine raspoređene u vremenu i prostoru, to gotovo potpuno zanemarujemo.

Danas u svijetu se može razvijenost ili nerazvijenost neke države izraziti i pokazateljem potrošnje vode po stanovniku, bilo po danu ili u toku jedne godine. Ja čak smatram da je taj pokazatelj uvjerljiviji nego pokazatelj nacionalnog dohotka po jednom stanovniku. Neke najrazvijenije zemlje danas prelaze količinu od preko 5.000 litara vode po jednom stanovniku na dan. Upozoravam da je u toj količini sadržana angažirana i potrošena voda. Od te količine stvarno se potroši oko 30%, dok se ostatak vraća u vodotoke. Međutim, procenat potrošene vode mnogo zavisi od toga da li pojedina zemlja ima veće ili manje površine koje se navodnjavaju. Tako, npr., u SAD od 5.600 litara vode na dan po stanovniku, potroši se oko 1.500 litara a u toj količini 83% otpada na vodu za navodnjavanje, ili oko 1.200 litara. Bugarska potroši za navodnjavanje po jednom stanovniku na dan preko 900 l, a Jugoslavija ni 100 litara!

Dozvolite mi da iznesem još neke podatke, makar bilo i nezgodno što primjere uzimam iz vrlo razvijene zemlje. Međutim, dugotrajnost, sređenost i prilična tačnost određenih podataka prisiljava nas često da se takvim podacima moramo koristiti, da bismo određene pojave kod nas mogli bolje objasniti i argumentirati.

Većina vas je čula za kukuruzni pojas u SAD-u, odnosno za Cornbelt. U tome pojasu nalazi se država Ajova, poljoprivredno najrazvijenija oblast kukuruznog pojasa. Država Ajova ima oko 145.000 km^2 površine i preko 10 miliona hektara obradivih površina, gdje živi nešto preko 2,8 miliona stanovnika. U toj državi proizvede se prosječno godišnje oko 19 miliona tona kukuruza, 1,6 miliona tona zobi i preko 3 miliona tona soje. Ima vrlo razvijeno stočarstvo, tako da proizvodi godišnje preko 3,7 miliona tona mesa, uglavnom goveđeg i svinjskog mesa. Jugoslavija proizvodi mesa prosječno (1966—1971) nešto preko 800 hiljada tona godišnje. Postavljamo pitanje: zašto je to tako? Da li je samo u pitanju veličina proizvodne jedinice, njena opremljenost mašinama, organizaciona struktura u pogledu prihvata, dorade i prerade poljoprivrednih proizvoda i slično? Svakako da ti faktori imaju odgovarajući uticaj na obim proizvodnje. Međutim, ja bih želio da istaknem značaj agroekološkog faktora i njegov uticaj na poljoprivrednu proizvodnju. Mi vrlo često taj faktor zanemarujemo, iako je on veoma značajan.

Država Ajova leži između rijeka Misisipi na istoku i Misuri na zapadu. Visinska razlika između najniže i najviše tačke u toj državi iznosi oko 400 m! Tla su vrlo plodna, a pored toga izgrađeni su sistemi odbrane od poplava i sistemi odvodnjavanja na gotovo svim značajnijim površinama gdje je to bilo potrebno.

Na području države Ajove ima oko 130 meteoroloških stanica, od kojih neke rade još od 1886. godine. Analizirajući podatke o oborinama u vegetacionom periodu (april — septembar), utvrdio sam da su se količine oborina kretale kako slijedi:

April od 42 mm do 81 mm
Maj od 73 mm do 134 mm
Juni od 91 mm do 137 mm
Juli od 62 mm do 118 mm
Avgust od 73 mm do 122 mm
Septembar od 73 mm do 131 mm

ANU BiH АНУ БиХ

Kako se iz prethodnog vidi, nijedna meteorološka stanica nije zabilježila manju količinu oborina od 42 mm (april) niti veću od 137 mm (maj).

Prema tome, nije došlo do pojave suše, a ni do ekstremne vlažnosti u tlu. Uzmimo samo primjere iz naše Republike u pogledu količine i rasporeda oborina, gdje sušni periodi mogu trajati i preko 100 dana. Dodamo li tome plitkost i skeletoidnost tala, konfiguraciju terena, vjetrove, intenzitet oborina itd., onda dolazimo do neospornog zaključka da je manipulacija sa vlagom u tlu u našim područjima vrlo neujednačena i najčešće vrlo nepovoljna. A znamo da je voda jedan od osnovnih faktora života, pa prema tome i osnovni faktor poljoprivredne proizvodnje. Mislim da mi moramo agroekološke faktore, a posebno faktor vode, naročito u brdsko-planinskom području, ozbiljno proanalizirati. Nema potrebe za nekakvim obimnim istraživanjima, mnoge činjenice su evidentirane i nama dobro poznate, al' mi se čini da ih, naročito u posljednje vrijeme, suviše zanemarujemo.

Sigurno je da brdsko-planinska područja nisu područja sa nekakvim izrazitim komparativnim prednostima u odnosu na poljoprivrednu proizvodnju. Ali, nisam isto tako uvjeren da ta područja treba sistematski prazniti i čak napuštati.

Svakako da je jedan od najtežih problema brdsko-planinskih područja, posebno u kršu, pitanje vode. No, u isto vrijeme ta su područja bogata vodom, ali njenom iskorišćavanju treba prići sa višenamjenskog aspekta. Samo na taj način moguće je postići da rješenja pitanja vode budu ekonomski prihvatljiva za sve korisnike.

Ja bih želio da ovaj Skup upoznam sa nekim konkretnim mogućnostima, gdje se objekti grade ili su već izgrađeni po višenamjenskim koncepcijama, a stvarno je još uvijek prisutan jedan jedini korisnik, i to hidroenergetika. Za ovo imamo primjere, i to hidroenergetski sistem Trebišnjice i isti takav sistem na Livanjskom polju (HE „Orlovac"). Hidroenergetski sistem na Livanjskom polju praktično, uglavnom, rješava pitanje odbrane od poplava Livanjskog polja, omogućuje izgradnju odvodnih sistema (gdje to bude potrebno) i daje šansu za izgradnju sistema za natapanje, jer osigurava potrebne količine vode za navodnjavanje barem 15.000 — 20.000 ha površina ovog polja. Dilema može postojati: da li treba navodnjavati na nadmorskoj visini od 700 m^2. Doduše, navodnjavanja u svijetu nalaze se i na površinama iznad 1.600 m (država Kolorado u SAD-u), u Iranu, Meksiku itd. Upravo sastav tla, klimatske prilike (količina i raspored oborina u vegetacionom periodu, vjetrovi itd.) nedvojbeno ukazuju da bez navodnjavanja na ovom polju nema povećanja biljne proizvodnje i, što je još značajnije, nema njene stabilizacije. Dominantne kulture na tim površinama moraju biti krmne biljke, i na toj relaciji treba uspostavljati odnose između tako meliorirane doline (Livanjsko polje) i okolnih brdsko-planinskih pašnjaka. Trend kretanja broja stoke u ovim područjima ovisio je isključivo o disproporciji proizvodnje krme između ljeta i zime. Gotovo da je ljetni period nudio znatno više mogućnosti za uzgoj stoke, posebno ovaca, nego što je dolina bila u stanju da proizvede hrane, konkretno sijena, za zimski period. I glavne kataklizme su se odvijale kroz istoriju na tim odnosima.

Sigurno je da bi prodori sa krupnim višenamjenskim objektima bili najefektivniji. Ali, mi ne bismo smjeli zanemariti i one sitnije mogućnosti, kao npr. male

akumulacije, kojima se danas praktično ne koristimo, iako su neke od njih, kao Klinje kod Gacka, podignute u prošlom stoljeću (1896. g.). I ne samo postojećim akumulacijama da se koristimo, nego je potrebno čim prije pristupiti izradi jednog dugoročnijeg programa izgradnje manjih i većih akumulacija za višenamjenske potrebe, u prvom redu za potrebe poljoprivrede. Uzmimo za primjer susjednu Bugarsku, koja je izgradila preko 2000 akumulacija, u kojima može da akumulira blizu 5 milijardi m^3 vode isključivo za navodnjavanje. I nije onda čudno što Bugarska navodnjava preko 20% svojih obradivih površina, a Jugoslavija ni 1,5%!

Kada govorimo o faktoru vode kao osnovnom uslovu za povećanje i stabilizaciju poljoprivredne proizvodnje, nikako ne smijemo zanemariti pitanje vodoopskrbe za ljude i stoku u ovim područjima.

Danas već postoji ogroman interes, a i odgovarajuća ekonomska moć samih interesenata, za izgradnju regionalnih sistema vodoopskrbe. Takvu inicijativu društveni faktori moraju podržati, u prvom redu izradom valjanih tehničko-ekonomskih rješenja, nastojeći svakako da se takva rješenja iznalaze u prvom redu u višenamjenskim vodoprivrednim sistemima.

Na kraju želim da istaknem da u ovom makroprojektu faktor vode treba da nađe svoje ozbiljno mjesto, jer mi se čini da bilo kakvi ambiciozni programi koji zanemaruju faktor vode mogu nas odvesti krivim putem, te prema tome i jako nas razočarati.

ANU BiH АНУ БиХ

MILORAD LEČIĆ

Druže predsedniče,
uvaženo Predsedništv
drugarice i drugovi,

Meni je posebna čast da mogu ovaj Skup pozdraviti u ime Instituta za ekonomiku poljoprivrede u Beogradu, u ime saradnika Instituta koji ovde prisustvuju, kao delegati i gosti, i u lično svoje ime.

Za mene će biti posebna privilegija ako dozvolite koji minut više za moju reč u diskusiji.

Moja reč u diskusiji biće posvećena temi: „STOČARSTVO BRDSKIH I PLANINSKIH KRAJEVA – KRUPAN PROBLEM NAŠE POLJOPRIVREDE".

Težište ukupne problematike naše poljoprivrede je na stočarstvu. Ono je osnovni barometar stanja svake poljoprivrede. A stanje u ovoj grani nikako ne zadovoljava. U velikoj meri ovome doprinosi veoma nepovoljna posedovana situacija. 91,1% čitavog stočnog fonda (stanje 1971. izraženo u uslovnim grlima) pripada

individualnim poljoprivrednim proizvođačima. U individualnom posedu je 96,9% svih ovaca i 99,6% konja (misli se na čitavu zemlju). Nešto više goveda i svinja drže društvena gazdinstva — 8,6% goveda i 18,3% svinja. Ako se ima u vidu ukupno nepovoljno stanje individualnog poljoprivrednog gazdinstva u nas, nije teško zaključiti kakva je stoka na tim gazdinstvima. A mali fond stoke na društvenim gazdinstvima ne može skoro ništa bitnije da izmeni veoma lošu sliku našeg ukupnog stočarstva. No, ima nekih razlika, u prvom redu između ravničarskih i prostranih brežuljkastih i brdsko-planinskih regiona. Postoje razlike i od jednog brdskog i planinskog kraja do drugog, ali nas ovde prvenstvno interesuju one prve.

Radi pojednostavljenja prikaza, polazimo od osnovne orografske podele zemlje na ravničarsko (žitorodno) područje, s jedne, i brežuljkaste i brdsko-planinske krajeve, s druge strane. Geografski, na ukupnu niziju dolazi 25, a na visiju 75%. Međutim, glavno ravničarsko područje obuhvata oko 18% čitave teritorije, što znači da se ova razlika (25—18%) odnosi na niske dolinske delove koji se nalaze unutar ostalih velikih orografskih celina brežuljkastog, odnosno brdsko-planinskog karaktera, što za ovaj nivo tretiranja teritorijalne komponente valja zanemariti. Druga je stvar kada se razmatranja vrše u užim teritorijalnim okvirima za opštine i slična područja.

Zbog velikog prostranstva brežuljksatih i brdsko-planinskih krajeva (u daljem tekstu — brdsko-planinski krajevi) i velikog broja stoke u njima, ovo stočarstvo, sa svojim izuzetno lošim kvalitetnim svojstvima, daje osnovni negativni pečat ukupnom stočarstvu Jugoslavije. Logično izveden zaključak sada bi mogao biti onaj koji se i iz samog naslova vidi, naime, da je stočarstvo brdskih i planinskih krajeva krupan problem naše poljoprivrede. A ne bi se mnogo pogrešilo kada bi se reklo da je ovo stočarstvo, skoro, i najvažniji problem poljoprivrede Jugoslavije u sadašnje vreme.

Proizvodnja na štetu potencijala

U protekle dve dekade (1953—1972) najveći broj konja u brdsko-planinskim krajevima bio je u 1960. god. — 830.000, a najmanji u 1972. god. — 700.000 grla. Dakle, za 13 godina ovde se broj konja smanjio za 130.000 grla, odnosno za 15,6%. (Podatke valja uzimati kao približno tačne; do njih se došlo na osnovu proračuna pošto statistika ne daje podatke za teritorijalna područja o kojima je ovde reč). U ravničarskim predelima najviše konja bilo je u 1957. god. — 520.000, a najmanje 1972. god. — 306.000 grla. Razlika je 214.000, odnosno 41%. U 1972. god. konji u ravničarskim krajevima (307.000) činili su 31% ukupnog broja konja u Jugoslaviji (1,015.000), dok je 69% otpalo na konje brdsko-planinskih krajeva (708.000).

Kretanje brojnog stanja i teritorijalni raspored goveda u istom vremenskom periodu (1953—1972) bili su ovakvi: u brdsko-planinskim krajevima najveći broj goveda bio u 1955. god — 4.600,000, a najmanji u 1972. god. — 4.050,000 grla, odnosno 550.000 manje, ili 12%. U ravničarskim krajevima najmanje goveda je bilo u 1953. god. — 626.000, a najviše u 1962. god. — 1,453.000 grla, što znači povećanje za 824.000 grla, odnosno 132%. Međutim, u 1972. u ravničarskim predelima bilo je

1,090.000 goveda, što znači da je, u odnosu na stanje u 1962. došlo do smanjenja za 363.000 grla, odnosno za 25%. Očevidna je značajna razlika u kretanju broja goveda u jednim i drugim područjima. Inače, prema stanju u 1972. god., van ravničarskih krajeva bilo je oko 79% ukupnog broja goveda.

Najveći ukupan broj ovaca u zemlji bio je u 1954. god. — 12.112.000 grla, od čega u ravničarskim krajevima oko 9%. Sve ostale ovce (oko 11 miliona) bile su u brdsko-planinskim krajevima Jugoslavije. Najveći broj ovaca u ravničarskim krajevima bio je u 1955. god. — 1,130.000 grla, a najmanji u 1972. god. — 508.000, odnosno za 622.000 manje, ili 55%. U brdsko-planinskim krajevima ovaca je najviše bilo u 1954. god. — oko 11 miliona, a najmanje u 1972. god. — 7,800.000, odnosno za 3,200.000 ili 29% manje. Prema stanju iz 1972. god., u brdskim i planinskim krajevima bilo je 94% svih ovaca u zemlji.

Van ravničarskog regiona najmanje svinja bilo je u 1957. god. — 1,900.000 komada, a najviše u 1971. god. — 3,570.000. Prema stanju iz 1972, oko 55% ukupnog broja svinja u čitavoj zemlji bilo je u brdskim i planinskim krajevima (3,460.000).

Dakle, i pored ne malog smanjenja brojnog stanja konja (15,6%), goveda (12%) i ovaca (29%), u brdskim i planinskim krajevima je i dalje najveći deo stoke: konja 69%, goveda 79% i ovaca 94%. Ovde ima i svinja oko 55% u odnosu na ukupan broj svinja u zemlji. Međutim, ovde je stoka izuzetno lošeg kvaliteta, o čemu se daju neki najosnovniji podaci. Najpre za goveda. U 1971. god. na 1 kravu proizvedeno je mesa: u SAP Vojvodini 311,6 kg (nivo proizvodnje SAP Vojvodine na jedinicu kapaciteta može se uzeti kao sasvim karakterističan i za čitavo ravničarsko područje), a jugoslovenski prosek je bio 88,2 kg. Na ovako nizak prosek od uticaja su bile niske proizvodnje: u SR Bosni i Hercegovini — 42,5, SR Crnoj Gori — 47,6, u SR Makedoniji — 47,2, u SAP Kosovo — 39,5 kg. Nešto veća bila je proizvodnja u užem području Srbije — 73,8, u čitavoj Srbiji — 98,5, u Hrvatskoj 98,4 i osetno veća u Sloveniji 147 kg (vidi Stat. bilten, br. 750, Saveznog zavoda za statistiku). Značajne su razlike i u proizvodnji kravljeg mleka (1971. god.): Vojvodina — 2.177 l, Bosna i Hercegovina — 856, Crna Gora — 823, Hrvatske — 1.261, Makedonija — 901, Slovenija — 1.818, Srbija — 1.139, uže područje Srbije — 1.028 i Kosovo — 709 litara.

U ovčarstvu je stanje isto tako veoma nezadovoljavajuće. Sa niskim stepenom plodnosti ovaca, sa niskom prosečnom proizvodnjom vune po ovci (znatno ispod dva kilograma), sa malom proizvodnjom mleka (oko 30 litara), sa izuzetno malim klaničnim neto-težinama i niskim randmanom mesa itd., naše ovčarstvo je zaista na vrlo niskom proizvodnom nivou. Izuzetno podređen položaj ove stočarske grane vidi se i iz toga da ovčarstvo u ukupnom fondu stoke (računato u uslovnim grlima) čini 6,3%, a u proizvodnji mesa 5,6%. No ovde valja napomenuti da jedan deo ove proizvodnje ide na štetu osnovnog potencijala, kakav je često slučaj i sa govedarstvom.

Kako se loše gazduje u stočarstvu, kao dokaz mogu poslužiti još neki podaci. U vremenu 1956—1970. god. u govedarstvu je devet puta bila negativna, a 6 puta pozitivna razlika potencijala. Isti je slučaj i sa ovčarstvom. Ovo stoji u tesnoj vezi s prethodno prikazanim kretanjem brojnog stanja goveda i ovaca. Dakle, očevidna su

kolebanja i u brojnom stanju i u proizvodnji, što takođe nikako nije karakteristično za jedno kvalitetnije i bolje organizovano stočarstvo.

Ovde je data sasvim globalna slika stanja stočarstva brdskih i planinskih krajeva. Nadamo se da i izneseni podaci nužno vode gore učinjenom zaključku o tome da je ovo stočarstvo jedan od najtežih problema čitave poljoprivrede. Ovaj zaključak valja imati na umu radi boljeg razumevanja našeg daljeg izlaganja.

U ostalim oblastima napredak, u poljoprivredi zastoj

U posleratnom razvoju zemlje postignuti su vidni rezultati u nekim oblastima života i privređivanja i u brdskim i planinskim krajevima. To se posebno odnosi na širenje mreže škola, izgradnju puteva, elektrifikaciju sela, poboljšanje zdravstvene zaštite stanovništva, pa i industrijalizaciju nekih planinskih krajeva i slično. Sve je to pozitivno uticalo na menjanje zatečenog stanja u ovim područjima. Međutim, na poboljšanju same poljoprivrede ovde je dosada najmanje učinjeno, što se veoma negativno odražava na ukupno stanje i što donekle umanjuje spomenute rezultate. Ovakva zaostala poljoprivreda povlači za sobom čitav kompleks nerešenih pitanja i problema brdskih i planinskih krajeva. Ona čini i dobar deo ukupne problematike i svih naših privredno nedovoljno razvijenih krajeva, koji su pretežno brdsko-planinski. Ako se ima u vidu sva složenost fenomena nerazvijenosti u nas, onda nije teško sagledati veoma široki značaj poljoprivrede brdskih i planinskih područja naše zemlje.

Zato nije nimalo čudno što ova poljoprivreda i njeni problemi sve više privlače pažnju. Ona je često predmet kako političko-ekonomskog, tako i naučno-stručnog i svekolikog drugog interesovanja. Brdsko-planinski kompleks pitanja i problema, u čemu poljoprivreda ima istaknuto mesto, na odgovarajući način tretira se i u najvažnijim političkim dokumentima. Ova problematika sve više postaje predmet i raznih normativnih akata, zatim sistemskih i drugih mera organa društveno-političkih zajednica na raznim nivoima, a ovim se problemima, u određenoj meri i na određen način, bave i razne naučne i stručne ustanove i druge institucije, organi i organizacije. Zahvaljujući svemu tome, u sagledavanju realnosti samog stanja ove problematike otišlo se dosta daleko. Ne oskudeva se ni u opštim društveno-političkim smernicama za aktivnost u ovoj oblasti. Kada je reč i o samoj poljoprivredi brdskih i planinskih krajeva, mislimo da je sve najvažnije rečeno još u poznatom referatu druga Kardelja na IX plenumu SSRNJ 1959. godine. Zatim, u Rezoluciji o razvoju socijalističkih odnosa u poljoprivredi i na selu i zadacima Saveza komunista Jugoslavije, koja je donesena na Prvoj konferenciji Saveza komunista Jugoslavije oktobra 1970. godine, dovoljno je istaknut značaj poljoprivrede brdskih i planinskih krajeva.

U ovoj Rezoluciji, pored ostalog, stoji i ovo: „Konferencija SKJ ukazuje na poseban značaj koji razvoj poljoprivrede ima za ostvarivanje koncepcije opštenarodne odbrane, *a naročito u brdsko-planinskom i mediteranskom području* (podvukao M. L.). U vezi s tim Konferencija nalaže da se u okviru dalje razrade i realizovanja agrarne politike posebno izučavaju i rješavaju pitanja od značaja za odbranu, koja moraju biti integralni dio te politike". Nije potrebno posebno

govoriti o kakvom se ovde dokumentu radi i kakve obaveze iz njega proističu za sve forume, organe, faktore i ostale koji se, na neki način, bave poljoprivredom. Kasnije su usledili i drugi politički stavovi i normativni dokumenti iz ove oblasti u kojima su ove obaveze ponovo istaknute.

Na osnovu gore iznesenih, kao i mnogih drugih ranijih i kasnijih političkih stavova, normativnih akata i dr., u poljoprivredi brdskih i planinskih krajeva naše zemlje stalno je tekla određena društvena akcija, koja je bila motivisana željom i potrebom za poboljšanjem. Međutim, čitava ta aktivnost tokom proteklog vremena nije bila, ni po svom obimu ni po stepenu organizovanosti, pa ni po postignutim rezultatima, na nivou zahteva koji su proisticali iz realnih potreba. Zato je nužno dolazilo do sve jasnije izraženog nesklada između onoga što se želi i proklamuje i onoga što se u realnom životu u ovoj oblasti postiže. To, međutim, nikako ne znači da nekih rezultata ipak nije bilo. No, oni su bili zaista veoma mali i parcijalni, tako da se u ukupnoj slici stanja ove poljoprivrede nije moglo ništa bitnije izmeniti, pa je ostala skoro isto onakva kakva je i zatečena prilikom oslobođenja zemlje, ukoliko nije došlo i do nekih pogoršanja. Gore smo već govorili o opadanju brojnog stanja stoke, posebno ovaca, pri jedva primetnom poboljšanju njenog rasnog sastava. Zatim, jako je izraženo slabljenje krmne osnove, najviše zbog progresivnog propadanja prirodnih travnih površina, što je još više pogoršalo ishranu stoke. I u voćarstvu ovih krajeva takođe je ukorenjen proces slabljenja i opadanja. Na taj način sve više slabi materijalna osnova života još uvek brojnog planinskog stanovništva. Kakvi se sve problemi na ovo nadovezuju — nije potrebno posebno ni govoriti.

ANU BiH АНУ БиХ

Koncept specijalnih planinskih zona

Koncept specijalnih planinskih zona razrađen je u Institutu za ekonomiku poljoprivrede u Beogradu. Do njega se došlo na osnovu višegodišnjeg izučavanja privredno-demografskih i agrarnih problema planinskih krajeva naše zemlje, kao i na osnovu praćenja iskustava i dostignuća u stranim zemljama.

Osnovne postavke ovog koncepta su sledeće:

1. Privredno-demografski, a posebno agrarni problemi brdskih i planinskih krajeva naše zemlje postaju svakim danom sve aktuelniji, pa se njihovo sistematsko i efikasnije razrešavanje više ne može odlagati;

2. Zbog izvanredno velikog prostranstva brežuljkastih i brdsko-planinskih krajeva zemlje, agrarni „front" u ovim krajevima je veoma širok, a zaostalost velika, što znači da su potrebna značajna društvena sredstva i veliki napori za unapređenje poljoprivrede u njima. Međutim, naše društvo, na sadašnjem stepenu razvoja, takvih i tolikih mogućnosti nema, što nalaže potrebu najracionalnijeg iskorišćavanja sredstava za ove svrhe. Iz našeg, a naročito iz iskustva stranih zemalja (posebno Velika Britanije i Italije) poznato je da je neracionalno „sijanje pomoći na širokom frontu";

3. Izlazi kao neophodno usvajanje jedne prakse koja se sve više i široko nameće u pogledu osnovne orijentacije u radu na razrešavanju ukupne privredno-demografske i agrarne problematike brdsko-planinskih krajeva. Naime, radi se o određivanju manjih brdskih i planinskih teritorija za koje bi se programirala jedna kompleksna integralna društvena akcija, koja bi bila sinhronizovano vođena, s ciljem da s postignu maksimalne racionalizacije na osnovu mobilizacije svih „potencijalni sadržaja" relevantnih faktora i s ciljem da se kreiraju i u praksi oživotvor odgovarajući modeli poljoprivrednog gazdovanja, najpre u ovakvim zonama, a zatir i u drugim brdsko-planinskim krajevima;

4. Izgledalo je kao najcelishodnije da se, najpre, odrede dve velike specijalne planinske zone. Prvobitno određene žone su bile nešto manje, a kasnije su u njih uključene još neke opštine. Ovako dopunjene zone obuhvataju 39 opština na području četiri republike;

5. Pored ovih glavnih, po potrebi, mogu se odrediti i neke druge, manje zone;

6. Pored dostizanja visokog stepena organizovanosti sopstvene poljoprivrede i na toj osnovi dostignutog velikog obima poljoprivredne proizvodnje, zone bi, kao takve, ujedno sve .više „liferovale" raznu priplodnu stoku, selekcionisano seme, stručne kadrove i drugo i za šira brdska i planinska, pa i ostala područja. One bi, dakle, postajale sve više svojevrstan „pol" razvoja poljoprivrede u širim brdskim i planinskim područjima;

7. Ovakav prilaz razrešavanju problema poljoprivrede brdskih i planinskih krajeva ima svoje puno opravdanje sa stanovišta ONO. Zato se naznačene specijalne planinske zone mogu, istovremeno, smatrati i privrednim prostorima od posebnog interesa.

Dalje inicijative za oživotvorenje koncepta o specijalnim planinskim zonama

Pored prethodnih sastanaka i dogovora, došlo je i do prvog šireg savetovanja na Zlatiboru u maju 1971. godine, na kome su uzeli učešće u prvom redu predstavnici pojedinih planinskih opština koje su bile u sklopu prvobitno određenih zona, a zatim predstavnici Savezne i nekih republičkih skupština, predstavnici JNA i nekih organa NO, predstavnik Savezne direkcije za rezerve prehrambenih proizvoda predstavnici nekih republičkih organa i komora, predstavnici Instituta za ekonomiku poljoprivrede Beograd, kao i predstavnici i nekih drugih privrednih organizacija i asocijacija. Na dnevnom redu bio je koncept o kome je reč. Na savetovanju je još jednom došla do izražaja potvrda ispravnosti ovog koncepta, pa su usledile i nove inicijative. Formiran je i jedan međuopštinski i međurepublički Koordinacioni odbor za ubrzaniji razvoj poljoprivrede specijalnih planinskih zona SFR Jugoslavije, u koji su ušli predstavnici opština i drugih tela, organa i organizacija. Za predsednika ovog Odbora izabran je Slobodan Racković, predsednik Skupštine opštine Rogatica, koja je određena i za sedište Odbora.

Uz prvobitnu ideju o potrebi jednog ovakvog Odbora, nužno su se nametali njegovi zadaci, koji su ovako sagledavani:

1. Pokretanje svih inicijativa koje idu za tim da se, u datim ukupnim društveno-političkim i sistemskim uslovima, u specijalnim planinskim zonama maksimalno mobilišu svi faktori i sve snage za poboljšanje poljoprivrede. Dakle, opštine se, u prvom redu, i na jedan organizovan način okreću sebi i svojim uslovima i mogućnostima, koje nisu tako male;

2. Organizovano delovanje na nivou Federacije i na nivou pojedinih republika da se poboljšaju opšti i sistemski uslovi za poljoprivredu u brdskim i planinskim krajevima;

3. Preduzimanje i svih drugih inicijativa i pokretanje akcija kojima bi bio cilj da se u specijalnim planinskim zonama dostigne najviši mogući stepen organizacije poljoprivrede, koja bi, ujedno i sve više, postajala snažan faktor razvoja poljoprivrede i na širim brdskim i planinskim područjima.

Razume se, praksa će voditi ka novim saznanjima, koja će se iskorišćavati za poboljšanje rada Odbora.

Neka iskustva stranih zemalja

Za što uspešnije obavljanje posla na predstojećem proširenom sastanku Koordinacionog odbora, kao i inače, pored sopstvenih iskustava koja su nam dovoljno poznata, vredi se podsetiti i na neka strana iskustva.

Prve mere intervencije u oblasti regionalnih dispariteta na Zapadu ostvarene su u Velikoj Britaniji i SAD-u još pre drugog svetskog rata, a najviše zbog posledica velike krize 1929—1933. godine.

Italija je sa akcijama u nerazvijenim područjima počela 1950. godine. Zatim slede: SR Njemačka (1951), Nizozemska (1953), Francuska (1954), Belgija (1959), itd.

U nerazvijena područja Italije spada njenih 7 administrativnih regiona, odnosno preko 41% nacionalne teritorije, sa 36% stanovništva. Sve su ovo skoro isključivo brdska i planinska područja.

U „dinamičnu" Francusku spada 26 departmana, sa indeksom produktivnosti višim od nacionalnog proseka, a 64 departmana čine tzv. „statičnu" Francusku.

Za potrebe regionalne akcije Francuska je podeljena na 21 „programski region" razvoja.

Najveću afirmaciju na Zapadu dobio je problem nerazvijenih regiona (gde spadaju i brdsko-planinska područja) u okviru prakse EEZ, počevši od samih Rimskih ugovora, kojima su udareni temelji ove Zajednice. I u nekim drugim njenim važnim dokumentima ovaj je problem stavljen čak u centar planova integracije i definiše se kao kamen temeljac, od čijeg uspešnog rešavanja zavisi ishod celog toka poduhvata.

Istim problemom efikasno se bavi i EFTA

Drugovi i drugarice,

Ja sam veoma zahvalan na vašoj pažnji. Ovim prikazom želio sam da drugarskom Predsjedništvu i Skupu, ujedno kažem koliko smo svesni ove Akademijine akcije da nam čini neobičnu čast što smo, od samog početka, od 1969. godine, imal kontakte i prisustvovali nekim sastancima.

Posebno će nam biti drago ako naše skromne mogućnosti budu, na neki način dalje uključene u ovu akciju.

RASIM GALIJAŠEVIĆ

Poštovani predsjedniče, cjenjeni drugovi i drugarice,

Nama u opštinama neobično je drago što se raspravlja o jednom ovakvom makroprojektu. Visoko smo ocijenili prilaz problemima razvoja brdsko-planinskog područja, a posebno što se ovako značajnog posla prihvatila Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, čime se ovom poduhvatu daje veća dimenzija i naučni značaj.

Predloženi makroprojekt, naročito je to jasno poslije uvodnih izlaganja, obuhvata i utvrđuje kompleksna istraživanja potencijalnih mogućnosti, odnosno svih prirodnih i drugih resursa brdsko-planinskih područja. Makroprojekt: Istraživanje pravca razvoja brdsko-planinskog područja Bosne i Hercegovine, po našem mišljenju, odlično je postavljen i njegovom realizacijom mogu se očekivati razrješenja, prije svega, u proizvodnji, koja je do sada bila ekstenzivna i nerobna. Povećanje poljoprivredne proizvodnje omogućiće uvećanje dohotka i kod planinskog stanovništva, a time postepeno ostvariti smanjenje razlika između pojedinih područja.

U dijelu makroprojekta koji govori o tome „šta će se postići rješavanjem problema koji će se proučavati", pored ostalih značajnih, pa možda i fundamentalnih postavki, ističe se da će doći do:
— smanjenja socijalnih i političkih problema koji prate nerazvijenost, i
— jačanja odbrambene snage naše zemlje.

Može se očekivati da će naučni radnici i stručni saradnici dati određene priloge iz oblasti:
— rješavanja proizvodnih problema;
— povećanja poljoprivredne proizvodnje (mesa, mlijeka, krompira, ječma itd.);
— povećanja dohotka i kupovne moći stanovništva;
— ravnomjernijeg razvoja pojedinih rejona;
— ublažavanja migracije stanovništva na relacijama selo — grad, privremeni rad van područja opštine, pa čak i odliv radne snage u inostranstvo.

Međutim, dozvolite mi da dam skroman prilog na temu: Socijalno-politički problemi i narodna odbrana u brdsko-planinskom području. Problematika koja se

vezuje z- ovu temu je posmatrana na jednoj užoj lokaciji, na području opštine Teslić. Međutim, zbog sličnih uslova života i stepena razvoja, odnosno zaostajanja ta problematika je manje-više zajednička svim brdsko-planinskim područjima.

Naša opština se prostire na blizu 900 km^2 površine, ima preko 60.000 stanovnika i time se ubraja u Republici među 10 najvećih, a jedna je od najvećih u grupi brdsko-planinskih opština. Nekada izrazito razvijena opština po industrijskoj proizvodnji u Republici, sada se nalazi u dijelu opština koje su nerazvijene u cjelini. Tražeći odgovor i razloge, došli smo do konstatacije da, pored toga što nije dovoljno investirano u industrijske i druge privredne objekte, jedan od odlučujućih elemenata je u tome što dvije trećine opštinske površine i oko polovica stanovništva nalaze se u izrazito brdsko-planinskom masivu: na sjevernim dijelovima Vlašića, te na planinama Manjača i Borja, gdje nema razvoja programskih rješenja, orijentacije i ulaganja, nego se osjeća izrazita stagnacija ovih lokaliteta.

Da bih potkrijepio ovo svoje gledanje, evo nekoliko elemenata koji to i potvrđuju:
- nacionalni dohodak ostvaren po stanovniku u brdsko-planinskom dijelu opštine u 1972. godini jedva prelazi 1.500 dinara;
- od ukupnog broja zaposlenih u društvenom sektoru naše opštine, na ovom području je zaposleno svega 12% i pored postojanja redovne eksploatacije šuma baš na tim površinama;
- jedino u ovom području nema dovoljno komunikacija, sela su bez elektrifikacije, bez vodovoda i drugih zdravstveno-komunalnih objekata;
- u opštini ima 11.500 nepismenih, a od toga su 80% stanovnici planinskog područja;
- i pored teških uslova života, socijalnih, komunalnih i zdravstvenih problema, u ovom području je prirast stanovništva od 2,5—3,5 posto.

O školstvu da i ne govorim, jer i danas imamo zaseoka u kojim djeca nemaju mogućnost za pohađanje četverorazredne škole. Karakterističan je problem i sa osmogodišnjim školovanjem, jer u planini osmogodišnju školu završi svaki 5. đak, i to zbog nemogućnosti školovanja.

Ovih nekoliko istaknutih elemenata signalizira koliko socijalnih, ekonomskih i političkih problema ima na jednoj užoj lokaciji. A osim toga, ovi indikatori nas upozoravaju da u ovim brdsko-planinskim područjima socijalne razlike počinju danom rođenja, jer stanovnik ovih krajeva nema struje, komunalno-zdravstvenih usluga, nema komunikacija i drugih društvenih dostignuća, ne može završiti školu, a po našim pozitivnim propisima automatski ne stiče pravo na zaposlenje — rad, iako ustavne odredbe proklamiraju jednakost naših naroda. Biću slobodan da konstatujem da ove stanovnike stavljamo u položaj građana drugog reda. Potrebno je da se oko ovako značajne problematike, kad je u pitanju čovjek, ubuduće više angažujemo i da sa više odgovornosti traže adekvatna rješenja kako nauka tako i svi drugi društveni činioci.

Iako je u dosadašnjoj raspravi dato dovoljno mjesta značaju brdsko-planinskog područja u jačanju odbrambene snage naše zemlje, ipak bih želio i o tom kazati samo nekoliko riječi.

ANU BiH АНУ БиХ

U posljednje vrijeme se konstatuje da brdsko-planinska područja, zbog svog geostrategijskog i drugog položaja, imaju izuzetan značaj u pripremama za odbranu zemlje i za realizaciju koncepcije opštenarodne odbrane, ali moje mišljenje je da bi trebalo brže raditi ne samo na ekonomskom razvoju brdsko-planinskog područja nego i na:

— izučavanju svih resursa prirode i podneblja brdsko-planinskih područja;
— utvrđivanju i razvijanju materijalnih i drugih potencijala, jer je evidentno da zaostaju iza drugih područja naše zemlje;
— nešto ubrzanijem odlučivanju i iznalaženju odgovarajućih sredstava za razvoj komunikacija, energetike, izučavanje i ostvarenje funkcija voda, kanjona, pećina i drugih prirodnih faktora. Inače, osnovni razlog mog učešća u raspravi o ovom problemu je u tome što se neadekvatno odnosimo prema tako velikom prostornom geostrateškom dijelu zemlje, velikom ljudskom potencijalu i, kao po pravilu, najpovoljnijoj zoni za zaštitu, zbjeg i rat, pa i mogućnost odbrane od najsavremenije ratne tehnike i oružja zahvaljujući idealnim prirodnim uslovima: brda, planine, vrtače, šume, pećine, jezera, klanci, razne prirodne prepreke i pogodnosti i uvijek značajan faktor — dobar, hrabar i pošten naš planinski gorštak, koji visoko cijeni svoju rodnu grudu.

Ovo ističem baš zbog toga što smo svjesni kakvu vrijednost imamo u ovom dijelu naše Republike kad je u pitanju ljudski faktor, što znamo da mentalitet i ponos planinca imaju značaj za njegovo opredjeljenje i pristupanje opštoj stvari, što je pokazano i u toku naše revolucije. Još znamo i to da su ova područja bila i prva i stalna slobodna teritorija. Tu smo se liječili, hranili i pravili predahe za nove akcije i nove pobjede.

A sada kako se ponašamo? Nemamo još ni izučen naučni pristup ovom problemu. Nemamo programa i orijentacije kako da razvijemo brdsko-planinsku zonu. Proizvodnja je najvećim dijelom ekstenzivna, nema robne privrede, nacionalni dohodak je u ovom području za jedan i više puta manji nego u ravničarskom dijelu zemlje.

Planinska područja ne traže industrijske gigante i velike proizvodne kapacitete. Ali planinci traže jednak tretman u društvu. Traže ulaganja u nerazvijena područja. A mogu se promijeniti uslovi i stanje ovih krajeva ako naučno obradimo ovu zonu, kompleksnije tretiramo ovo područje, izgradimo komunikacije, elektrificiramo sela, nađemo optimalna rješenja za višak zdrave radne snage, obezbijedimo razvoj turističke privrede iskorištavajući lovne, ribolovne, planinske vodotoke i druge prirodne ljepote, šumske plodove i ljekovito bilje. Osim toga, ubrzanije izučiti preradu proizvoda i voća sa mini-prerađivačkim kapacitetima itd., itd. Ovdje naročito ističem iznalaženje hitnih rješenja za jednak tretman, po ustavu proklamovan, jer treba ići ljudima u planinska područja i sada, a ne samo kada nam to bude u nuždi potrebno. Zbog toga neka rješenja treba tražiti sutra, a program daljeg razvoja prioritetno tretirati.

Na ovaj način i drugim ulaganjima daćemo više u razvoj brdsko-planinskih područja, ali smo sigurni da će nam se to desetostruko isplatiti, naročito kada je u pitanju odbrana naše zemlje, jer brdsko-planinska zona će uvijek biti naša slobodna zona.

Neobično mi je drago ako sam uspio dati prilog ovom značajnom poduhvatu koji je organizirala Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

БОРИС АНАКИЕВ

Почитувано председателство, другарки и другари.

Во името на Институтот за економика и организација во земјоделството при Земјоделско-шумарскиот факултет на Универзитетот Скопје, имам чест да го поздравувам советувањето, со желба за успех, како на советувањето исто така и на успешно остварување на поставените са макропроектот задачи.

Сакаме да ја изразиме нашата благодарност на Академијата на науките и уметностите на БиХ за љубезната покана на ова советување, како и нашето длабоко убедување во исправноста на патот по кој сака да ги верифицира своите активности.

С оглед на тоа што многу прашања по проблемите на состојбата и развојот на брдско-планинските подрачја, се истоветни, ние сметаме, дека нашата желба за соработка и размена на искуства е обострана.

Наше е мислење дека остварувањето на овој макропроект ќе биде крупен чекор во решавањето на проблемите не само на брдскопланинските подрачја, туку во решавањето на крупни стопански проблеми.

Се осеќа сè поголема дефицитарност на пазарот од: месо, млеко, волна, ситно обоено овоштие и други, а овие производи можат да бидат пазарни вишоци во брдско-планинските подрачја.

Проблемите кои ги ствара високата стопа на миграцијата од овие подрачја, предизвикуваат ланчани проблеми во целото стопанство и воопшто во општествениот живот.

Мислиме дека овие подрачја неможат да бидат осудени и натаму на доход, кој не е мерило и одраз на степенот на производните сили кај нас.

Од тука, мислиме дека е за поздравување иницијативата на Академијата за комплексно научно решавање на проблемите во брдско-планинските реони на Босна и Херцеговина.

Макропроектот, кој е предмет на денешното советување, ќе треба да даде научно обосновани одговори на сите суштествени прашања: од компаративните предности на поедини субрегиони, до модели на оптимални индивидуални стопанства во поедини субрегиони со комплетна оптимална производна структура, капацитетите за производство и т. н.

Нашите истражувања во СР Македонија (кои беа далеку поскромни од овој проект), а кои се однесуваа на потенцијалните можности и правци за развој на овие подрачја во Македонија, покажаа, дека постојат извонредно големи неискористени ресурси

и тоа за дефицитарни производи, чиј пласман или финализација не представува никаков проблем.

Нашите искуства покажуваат, а тоа се констатира и во досегашните излагања, дека мора да се посвети неопходно внимание на инфраструктурата. Исто така студиозна разработка на моделите стопанства, на моделите кооперација, потоа финализацијата и маркетингот и т. н. со примена на поегзактни методи како што се математичко-статистичките методи, функции, регресии и други.

Уште еднаш Ви пожелувам успех во остварувањето на предстојните задачи. Убедени сме дека вашите искуства и резултати ќе ни бидат голема помош во решевањето на сличните проблеми кај нас.

VOJNA JAKŠIĆ,

Želim da se izvinem ovom Skupu što sam uzela riječ, jer je prije podne već govorio pedolog o potrebi pedoloških istraživanja. Biću kratka i konkretna.

Sintezu cjelokupnoga pedološkog rada predstavlja izrada pedološke karte bez koje se gubi privredni značaj pedoloških istraživanja. Kod izrade svakog projekta na unapređenju ratarske, stočarske i voćarske proizvodnje potrebno je imati bar opšte informacije o proizvodnim sposobnostima zemljišta da bi se sagledale realne mogućnosti određenih regiona.

Naš Zavod radi od 1964. godine na izradi pedološke karte Bosne i Hercegovine u okviru pedološke karte Jugoslavije u mjerilu 1 : 50.000. Dosada je izrađeno oko 45% cjelokupne površine. Sa današnjim načinom finansiranja, ako se ide istim tempom kao što se išlo od 1964. godine, biće potrebno još 10 godina da se završi ova karta. Međutim, period od 10 godina predstavljao bi kočnicu za pravovremeno obezbjeđivanje realne dokumentacije za navedeni projekt. Jedan ovako veliki projekat, kao što je intenziviranje brdsko-planinskog područja Bosne i Hercegovine, koje ako se uzme široko prema raščlanjivanosti reljefa, zahvata gotovo cijelu Bosnu i Hercegovinu, jer površina do 200 m u BiH ima svega 5%, od 200—500 m ima 13%, ostalo je sve više od 500 m obuhvatajući i kraško područje koga ima 23%. Prema tome, po mome mišljenju, trebalo bi u što skorije vrijeme izraditi jednu grublju kartu, kartu upotrebne vrijednosti zemljišta cijele Bosne i Hercegovine. To tim više što je Zavod za agropedologiju već izradio gornji sjeverni dio i samo bi trebalo na osnovu podataka iz pedološke karte 1 : 50.000 da se prenesu ti podaci i pretvore u jedinice proizvodne vrijednosti zemljišta. Ovaj posao bi se mogao uraditi za tako kratko vrijeme zahvaljujući tome što je Zavod uz svaku pedološku sekciju davao sve podatke pa se može vrlo lako da izradi karta upotrebne vrijednosti zemljišta. Takav posao Zavod je već uradio za područje Bosanske Krajine koje je bilo ugroženo zemljotresom 1969. godine, na površini od oko milion hektara sa izuzetkom šuma. Za ostalo područje trebalo bi:

1) izvršiti rekognoscirajuća istraživanja,
2) izdvajanje izvršiti na osnovu aerofotosnimaka i
3) koristiti sporadična dosadašnja pedološka istraživanja.

Na taj način moglo bi se za godinu i po dana da završi i to drugo područje. Ta karta mogla bi da služi najbolje i za postavljanje takozvanih pilot farmi, jer bi se tačno iz te karte moglo vidjeti kojih zemljišta imamo najviše, a rezultati istraživanja jedne pilot farme da se prenose na sva ona zemljišta koja su isto takva kao što su ona na pilot farmi. Međutim, na tim pilot farmama morala bi da budu izvršena detaljnija pedološka istraživanja kojima bi osnova bila ova grublja pedološka karta. Osim toga karta upotrebne vrijednosti zemljišta 1 : 200.000 služila bi i za sve međunarodne projekte kod kojih se traži pedološka podloga. Naime, prema ugovorima koje sklapamo sa međunarodnim organizacijama mi smo dužni da damo sve pedološke podloge u okviru zakonskih propisa, a naši zakonski propisi su takvi da detaljnije pedološke karte od mjerila 1 : 200.000 naša armija ne dozvoljava.

Prema tome molila bih da *u zaključke uđe da se izradi za cijelu BiH karta upotrebne vrijednosti zemljišta u mjerilu 1 : 200.000 sa komentarom, koja bi bila gotova za 2 godine i koja bi poslužila kao osnova za ovaj veliki projekat.* Jer svi projekti za unapređenje biljne i stočarske proizvodnje bez realnih pedoloških istraživanja mogu postati samo improvizacija.

JOKO SPARAVALO

Druže predsjedniče, drugarice i drugovi,

Ja bih se najprije pridružio svim učesnicima u diskusiji koji su odali priznanje Akademiji nauka i umjetnosti BiH što se prihvatila ovako obimnog zadatka.

Istovremeno moram odmah na početku da izrazim žaljenje što je prezentirani projekat samo djelimično razrađen. Da je ovaj projekat razrađen u cjelini, doprinos učesnika ovog Skupa njegovom poboljšanju i njegovom približavanju potrebama društva na ovom području bio bi sigurno daleko veći.

Pored toga, u razrađenom dijelu projekta problemi poljoprivrede brdsko-planinskog područja, čini mi se, isuviše se tehnološki posmatraju.

Mislim da sadašnje stanje i problemi poljoprivrede ovog područja nisu uslovljeni neriješenim tehnološkim pitanjima (mada se, razumljivo, i ta pitanja ne mogu zanemariti).

Odgovor na pitanja: zašto je nerazvijena i zašto je pretežno naturalna proizvodnja na ovom području? Zašto još uvijek imamo usitnjavanje posjeda i povećanje broja gazdinstava? Ne treba tražiti u rješavanju pitanja tehnološke, već u prvom redu u rješavanju pitanja društveno-ekonomske prirode.

Sadašnje stanje u poljoprivredi posljedica je društveno-ekonomskih ili, tačnije, institucionalnih uslova u kojima se do sada razvijala poljoprivreda, posebno poljoprivreda individualnog sektora.

Budući da je individualni sektor poljoprivrede izrazito dominantan u ukupnoj poljoprivredi BiH, ja ću se u svojoj riječi u diskusiji osvrnuti na neke aspekte stanja i uloge toga sektora u poljoprivredi Bosne i Hercegovine.

Brdsko-planinsko područje, prema onom što mi imamo danas u regionalizaciji, obuhvata blizu 4/5 ukupne površine BiH, sa približno toliko i ukupnog stanovništva ove Republike.

Podaci koje ću iznijeti u svom izlaganju odnose se na individualni sektor poljoprivrede BiH u cjelini, ali budući da brdsko-planinsko područje čini dominantan dio ove Republike, oni, samo u nešto manjem stepenu, karakterišu i stanje poljoprivrede ovog područja.

Poljoprivreda je danas aktuelno privredno područje većine zemalja u svijetu, i to bez obzira na stepen razvitka proizvodnih snaga i vladajući sistem društvenih odnosa. Naravno, uzroci i posljedice, kao i pojavni oblici u kojima se ispoljavaju problemi poljoprivrede različiti su i u osnovi zavise od dostignutog nivoa razvoja proizvodnih snaga svake zemlje.

Poljoprivreda u Jugoslaviji postigla je u poslijeratnom periodu neosporno značajne rezultate. Međutim, u najvećem dijelu poslijeratnog perioda ona nije mogla da prati potrebe društva, tako da se javlja kao najčešći uzročnik disproporcija i nestabilnosti naše privrede. U sadašnjoj privrednoj situaciji zaostajanje poljoprivrede predstavlja jedan od osnovnih strukturnih problema jugoslavenske poljoprivrede, i to u toliko oštroj formi da to predstavlja ozbiljnu kočnicu razvoja ukupne narodne privrede.

Problemi naše poljoprivrede na sadašnjem nivou privrednog razvoja mogu se, po mom mišljenju, svesti na dva osnovna pitanja. Prvo pitanje je problem deficita poljoprivrednih proizvoda, a drugo je problem visine dohotka poljoprivrednih proizvođača u odnosu na dohodak proizvođača u nepoljoprivrednim djelatnostima.

U sklopu tih problema želimo ukazati samo na neka pitanja koja su vezana za individualna gazdinstva u okviru poljoprivrede Bosne i Hercegovine. S tim u vezi, najprije ćemo, sasvim ukratko, istaći ekonomsko stanje tih gazdinstava, a zatim potrebu prevazilaženja takvog stanja.

Individualna poljoprivredna gazdinstva Bosne i Hercegovine posjeduju 93,6% poljoprivrednih površina i preko 95% pojedinih vrsta stoke. Na ovim gazdinstvima živi 72% ukupnog stanovništva BiH i 56,7% ukupnog broja zaposlenih u Bosni i Hercegovini. Zbog izrazito dominantnog učešća u poljoprivrednim kapacitetima, stanje i problemi poljoprivredne proizvodnje i način iskorištavanja kapaciteta na individualnim gazdinstvima daju osnovni pečat stanju i problemima razvijenosti ukupne poljoprivrede Bosne i Hercegovine. Istovremeno ekonomski uslovi života radne snage koja živi na individualnim gazdinstvima u značajnoj mjeri se odražavaju na proizvodnu sposobnost i rezultate rada u svim neagrarnim djelatnostima u kojima je zaposlena ova radna snaga.

Porast broja individualnih gazdinstava, što je bila osnovna karakteristika jugoslavenske poljoprivrede u periodu između dva rata, još nije zaustavljen u Bosni i Hercegovini. Naprotiv, ovdje je broj individualnih gazdinstava samo u periodu između dva posljednja popisa (1960—1969) porastao za 42.000 novih proizvodnih jedinica. Prema rezultatima posljednjeg popisa (1969), u Bosni i Hercegovini ima 497.500 individualnih gazdinstava, čija prosječna veličina iznosi 3,3 ha ukupne površine koja se iskorištava. Ovdje se u razvoju naše agrarne strukture susrećemo sa jednom dosta neuobičajenom pojavom. Sa apsolutnim smanjenjem broja poljoprivrednog stanovništva normalno je očekivati smanjenje i broja poljoprivrednih gazdinstava i istovremeno proces koncentracije zemljišta. U Bosni i Hercegovini, naprotiv, postoji značajno smanjenje poljoprivrednog stanovništva, ali se i dalje uvećava broj gazdinstava. To nije ni proces polarizacije gazdinstva, niti proces

osrednjačenja, već de facto proces atomiziranja posjeda. Raste broj gazdinstava u donjem dijelu ljestvice agrarne strukture, dok se u gornjem dijelu njihov broj smanjuje. Sa stanovišta uslova reprodukcije to je najnepovoljnije kretanje u agrarnoj strukturi.

Tehnička opremljenost individualnih gazdinstava u Bosni i Hercegovini je vrlo niska. Tu je uglavnom još zastupljena seljačka-ručna tehnika. Traktor, koji se u savremenoj poljoprivredi smatra kao osnovni elemenat tehničke opremljenosti, ima samo 0,29% individualnih gazdinstava Bosne i Hercegovine. Na jedan traktor dolazi 690 ha oranice, prema 162 ha u SFRJ, 49 ha u Sloveniji i samo nešto više od 10 ha u Zapadnoj Njemačkoj.

Nadalje, pored značajnog odliva radne snage u neagrarne djelatnosti, individualna gazdinstva su još uvijek opterećena značajnim viškovima radne snage. Prema popisu poljoprivrede 1969. god., na individualnim gazdinstvima u BiH ima oko 1.000.000 lica koja predstavljaju poljoprivrednu radnu snagu, ili u prosjeku 2 aktivna lica po gazdinstvu. Na jedno aktivno lice dolazi samo 1,1 ha obradive površine.

Bez tehničke opremljenosti i sredstava hemizacije, usitnjena i još uvijek opterećena viškom radne snage, individaualna gazdinstva postižu vrlo nisku produktivnost rada i kao rezultat toga ostvaruju nizak dohodak. S tim u vezi, kao najvažniju karakteristiku individualnih gazdinstava u Bosni i Hercegovini treba istaći to da je na njima još uvijek dominantna naturalna proizvodnja. Takva gazdinstva po svojoj ekonomskoj snazi i u okviru postojećih društveno-ekonomskih uslova proizvodnje nisu u stanju da vrše proširenu reprodukciju.

U poslijeratnom periodu, kao rezultat procesa industrijalizacije, nastale su veoma značajne promjene u socijalno-ekonomskoj strukturi individualnih gazdinstava. Razvio se vrlo intenzivan proces transformacije tzv. čistih poljoprivrednih gazdinstava u mješovita gazdinstva. Prema popisu poljoprivrede 1969. god., u ukupnom broju individualnih gazdinstava BiH poljoprivredna učestvuju sa 48,9%, mješovita sa 48,8% i staračka sa 2,3%. Postojanje mješovitih gazdinstava u određenom periodu privrednog razvoja ekonomska je zakonitost. U socijalno-ekonomskoj strukturi individualnih gazdinstava Bosne i Hercegovine postoji tendencija smanjenja broja poljoprivrednih, odnosno povećanja broja mješovitih gazdinstava. Sa takvom strukturom gazdinstava treba računati još relativno duže vrijeme, što treba imati na umu prilikom preduzimanja praktičnih mjera agrarne politike, pa i u koncipiranju ovoga agro-projekta.

Individualni sektor poljoprivrede, kako s obzirom na raspoložive proizvodne kapacitete tako i s obzirom na činjenicu da treba relativno duže vrijeme računati na njegovo postojanje u procesu socijalističkog preobražaja naše poljoprivrede, nije u dosadašnjoj privrednoj politici imao adekvatan tretman. Kao osnovni nosioci proširene reprodukcije u poljoprivredi tretirana su samo društvena gazdinsva, dok se na proširenu reprodukciju individualnih gazdinstava gledalo kao na nešto što je nepoželjno. Praktičnim mjerama agrarne politike u proteklom periodu de facto je i sankcionisan takav stav. Konsekvence takvog stava prema individualnom sektoru poljoprivrede, pored, razumljivo, i drugih uzroka, odrazile su se na usporavanje razvoja poljoprivrede, a time i na sporiji razvoj privrede u cjelini. Sadašnje stanje u poljoprivredi i šire u čitavom kompleksu agroprivrede ili agrobiznisa najvećim dijelom je posljedica stanja u kome se nalazi individualni sektor poljoprivrede.

ANU BiH АНУ БиХ

Potrebe prevazilaženja postojećeg stanja proizvodnje i odnosa na individualnim gazdinstvima očite su. Te potrebe su u prvom redu ekonomske, a zatim socijalne i političke prirode.

Ekonomski je neopravdano, pa čak i neodrživo, da se najveći dio proizvodnih kapaciteta u jednom tako važnom segmentu privrede kao što je poljoprivreda nedovoljno iskorištava i drži u stadiju raspadanja, a da pri tome ne vidimo mogućnosti da se u sadašnjoj, pa čak ni u bližoj perspektivi proizvodnja tih gazdinstava transformiše u društveno organizovanu proizvodnju.

Sa socijalnog aspekta gledano, nepovoljno stanje uslova i same proizvodnje na individualnim gazdinstvima nije samo stvar vlasnika tih gazdinstava i stanovništva koje tamo živi. Takvo stanje ne pogađa samo taj dio stanovništva, već preko visokih cijena poljoprivrednih proizvoda znatno umanjuje životni standard svih članova društva.

Sa političkog aspekta posmatrano, ne vidimo mogućnosti da se u okviru sadašnjeg metoda podruštvljavanja poljoprivredne proizvodnje kod nas izvrši socijalistički preobražaj poljoprivrede i razviju samoupravni odnosi u selu, kao i da se selo u cijelosti šire uključi u društveno-ekonomske tokove zajednice, a da se prije toga individualno gazdinstvo ne izvuče iz svoje naturalne učaurenosti.

Iz ovoga, naravno, ne bi se mogao izvući zaključak da se zagovara razvoj individualnog gazdinstva kao osnovni put razvoja naše poljoprivrede. Tu su, i sa stanovišta ekonomskih zakona, kao i sa stanovišta naših političkih ciljeva, sasvim jasni stavovi. Individualno gazdinstvo treba da propadne, da iščezne kao dominirajući oblik organizacije poljoprivredne proizvodnje, a da se proizvodnja tih gazdinstava transformiše u društveno organizovanu proizvodnju kao bazu razvoja socijalističkih privrednih odnosa u našoj poljoprivredi.

Postavlja se, međutim, pitanje: kada i kako treba da iščeznu seljačka gazdinstva i kako treba izvršiti socijalistički preobražaj poljoprivrede u uslovima još nedovoljno razvijenog neagrarnog sektora privrede, a da se pri tom ne dovodi u pitanje optimalno iskorištavanje raspoloživih resursa i da zaostajanje poljoprivrede ne predstavlja kočnicu razvoja ukupne jugoslavenske privrede?

To je svakako i teoretsko, a u sadašnjim našim uslovima u prvom redu praktično pitanje. Teoretski postavlja se pitanje: da li se može izvršiti preobražaj društvenih odnosa u selu bez prethodnog preobražaja sredstava za proizvodnju, ili, ako je to čak uz određene žrtve i moguće, praktično se nameće pitanje da li je to u našim ekonomskim i društvenim uslovima opravdano?

Poslije neuspjeha kolektivizacije putem SRZ mi smo definitivno odustali da gradimo nekakav manufakturni socijalizam u poljoprivredi, zasnovan na seljačkoj tehnici. Međutim, poslije toga nismo uspjeli naći adekvatan put da se resursi individualnog sektora poljoprivrede uspješno uključe u razvoj ukupne privrede.

Mjere društva za podsticaj razvoja poljoprivredne proizvodnje uglavnom su bile usmjerene na kapacitete društvenog sektora poljoprivrede. Individualni sektor

poljoprivrede, sa dominantnim proizvodnim kapacitetima, ostao je u značajnoj mjeri zanemaren, što je svakako strateški promašaj u agrarnoj politici. Pored toga, i one mjere koje su trebale da djeluju na proizvodnju ovog sektora u Bosni i Hercegovini nisu mogle dati određene rezultate. Te mjere uglavnom djeluju preko robne proizvodnje i tržišta, a pošto je na individualnim gazdinstvima u BiH dominantna naturalna proizvodnja, one nisu mogle imati značajnijeg uticaja na razvoj proizvodnje ovih gazdinstava. To sve skupa je, razumljivo, imalo negativan uticaj na uslove privređivanja na individualnim gazdinstvima, a posljedice se iz godine u godinu osjećaju u sve oštrijoj formi.

Kod stanovništva koje se bavi poljoprivredom na individualnim gazdinstvima vrlo duboko je usađeno uvjerenje o besperspektivnosti njihove proizvodnje. Zbog toga se u migracionim kretanjima stvara težnja da se po svaku cijenu napusti poljoprivreda, čak i u onim uslovima kada to veličina gazdinstava ne diktira. To stvara veći pritisak na zapošljavanje izvan gazdinstva ili podstiče odlazak u inostranstvo, a u potrošnji poljoprivrednih domaćinstava investicije proizvodnog karaktera imaju simbolično učešće, što sve ima dugačku lepezu nepoželjnih posljedica.

U sadašnjoj situaciji osnovni problem proizvodnje na individualnim gazdinstvima u BiH je pitanje transformacije naturalne u robnu proizvodnju. Treba najprije izvršiti preobražaj sredstava za proizvodnju, izvršiti tehničku revoluciju u poljoprivredi i razviti robnu proizvodnju, pa tek onda, kao i u toku samog tog procesa vršiti preobražaj društvenih odnosa. To je i osnovni uslov za uključivanje seljaka u postojeće društvene odnose. Istina, i sada je seljak u BiH vrlo široko povezan sa širim društvom, mada mu je proizvodnja još naturalna. Međutim, to njegovo povezivanje vrši se u raznim vidovima njegova rada izvan gazdinstva, a ne preko robe kao rezultata njegova rada na gazdinstvu.

Postavlja se istovremeno pitanje: kako razviti robnu proizvodnju? U istoriji razvitka poljoprivredne proizvodnje u svijetu nije poznato da je razvijanje masovne robne proizvodnje (svakako, ne slučajnih tržnih viškova) moguće izvršiti bez kreditiranja poljoprivrednih proizvođača, naravno prilagođenog specifičnim uslovima ove proizvodnje. Usko povezana sa tim su i sva ostala pitanja uslova privređivanja u ovoj oblasti, na čemu se ja ne bih zadržavao.

Sljedeće osnovno i neodložno pitanje u ovom sektoru privređivanja je pitanje proširene reprodukcije. U sklopu toga mislimo da je veoma važno pitanje: agrarni maksimum. Prva konferencija SK Jugoslavije (1970) dala je mogućnosti da republike mogu u brdsko-planinskom području prema svojim specifičnim uslovima, povećati agrarni maksimum, ali u tom pogledu do sada ništa nije učinjeno. Mislimo da agrarni maksimum treba mijenjati ne samo u brdsko-planinskom nego i u ravničarskom području. Činjenica je da u okviru individualnog sektora, a relativno još više kod društvenog sektora i tzv. neorganizovanog društvenog zemljišta postoje značajni zemljišni kapaciteti koji se ne iskorištavaju. Istovremeno se postavlja problem iskorištavanja zemljišta staračkih gazdinstava. Povećanje agrarnog maksimuma preduslov je racionalnijeg iskorištavanja raspoloživih zemljišnih kapaciteta, šire primjene mehanizacije i stvaranja ekonomski sposobnih proizvodnih jedinica za proširenu reprodukciju u poljoprivredi individualnog sektora.

ANU BiH АНУ БиХ

Kada je u pitanju agrarni maksimum, stiče se utisak da se vrlo teško odlučujemo na pomjeranje granice agrarnog maksimuma koja je utvrđena 1953. god. u sasvim drugim i ekonomskim i političkim uslovima. Prisutna je, čini mi se, teza da privatna svojina i u okviru čak proste reprodukcije automatski rađa eksploatatorske odnose. U uslovima kada se proizvodnja obavlja porodičnom radnom snagom i kada se individualna proizvodnja na poljoprivrednim gazdinstvima nalazi u okruženju vladajućih odnosa socijalističkog sektora privrede, mislimo da se takva teza ne bi mogla prihvatiti.

I najzad, nešto o pitanju relativnog dohotka. Prosječan dohodak poljoprivrednika na čistim poljoprivrednim gazdinstvima u BiH, uključujući dohodak od sezonskog i povremenog rada izvan gazdinstva, iznosi samo 33 odsto prosječnog dohotka zaposlenih u društvenoj privredi (300 : 914 din 1969).

Prema tome, za stvaranje uslova za proširenu reprodukciju na individualnim gazdinstvima nužno je povećati relativan dohodak poljoprivrednika. To, razumljivo, pretpostavlja porast produktivnosti rada, a i adekvatnije regulisanje cijena poljoprivrednih proizvoda. I najzad, porast dohotka seljaka uslov je porasta poljoprivredne proizvodnje i porasta realnog dohotka ostalih radnika, a istovremeno to je uslov smanjenja uvoza i povećanja izvoza poljoprivrednih proizvoda, kao i bržeg privrednog razvoja poljoprivrede BiH u cjelini.

SEAD RUSTEMOVIĆ

Jutros je prilikom otvaranja ovog Skupa predsjednik govorio o orijentaciji Akademije nauka i umjetnosti BiH na rješavanje takvih problema koji će najneposrednije pomoći praksi i za koje će biti najviše zainteresovane privredne organizacije u našoj Republici. Takvu orijentaciju naše Akademije i njen program, koji pored ostalog sadrži i ovaj makroprojekt razvoja brdsko-planinskog područja, razmatrao je i Upravni odbor Privredne komore BiH i u cijelosti ga podržao i pozdravio. Pored toga, Komisija za koordinaciju i programiranje naučnoistraživačkog rada Savjeta za poljoprivredu i prehrambenu industriju naše Komore razmatrala je materijale koje smo primili za ovaj Skup i tom prilikom takođe potvrdila opravdanost da jednu ovakvu akciju i jedan ovakav projekat vodi i realizuje ANUBiH. Smatra se da to može biti garancija za jedan dobar i uspješan rad na rješavanju mnogih pitanja koja se javljaju u razvoju brdsko-planinskog područja.

Međutim, kako se od nas tražilo da damo i svoje primjedbe, mi smo na sjednici Komisije Savjeta za poljoprivredu i prehrambenu industriju razmotrili u cijelosti ovaj materijal i tom prilikom došli i do nekih dilema i do nekih prijedloga, o kojima bih ja htio nešto da kažem.

Prvo, pojam brdsko-planinskog područja se spominje već dugi niz godina, a čini nam se da do danas još niko definitivno nije utvrdio u kojim granicama se prostire to brdsko-planinsko područje u Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini. Ima mišljenja da

je brdsko-planinsko područje čitava BiH, ima projekata po kojima je to 40–50 naših opština, a ima i ovo mišljenje što je jedan govornik na današnjem Skupu naveo da su to mnogo manji i uži rejoni, tj. oni rejoni koje je objavio Privredni pregled.

Prema tome, prije usvajanja ovakvog jednog makroprojekta trebalo bi stvarno raščistiti pojam brdsko-planinskog područja i po mogućnosti odrediti njegove granice u Bosni i Hercegovini.

Drugo, u ovom radnom materijalu se ističe da će makroprojekt poslužiti raznim organima za pouzdanije planiranje razvoja privrede, što bez sumnje može da se prihvati. Međutim, postavlja se pitanje da li bi trebalo i ovom makroprojektu da prethodi preliminarno makroekonomsko istraživanje mogućih pravaca razvoja privrede u brdsko-planinskom području. Naime, vjerovatno se zna da postoje takvi planovi razvoja u brdsko-planinskom području kao što su: Republički perspektivni plan razvoja do 1975. godine, zatim projekcije razvoja poljoprivrede i drugih grana privrede do 1975. i 1985. godine, pa eventualno i neki regionalni planovi, kao što su „Yu 14" za Bosansku Krajinu, ili najnoviji program koji radi Direkcija zajedno sa Armijom za unapređenje stočarstva u brdsko-planinskom području. Međutim, trebalo bi stvarno da se zna koji će se program razvoja brdsko-planinskog područja realizovati.

Bez obzira na to kakav će se pristup odabrati za realizaciju naučnoistraživačkih radova u oblastima koje su naznačene u ovom makroprojektu, mi smatramo da je ipak dobro da se u ovaj makroprojekt uvrštava stočarstvo. Međutim, na predloženih 15 tema koje su date u radnom materijalu naša Komisija ima neke primjedbe. Smatra se da nisu adekvatno zastupljene sve teme prema značaju problema koji se javljaju u stočarstvu brdsko-planinskog područja. Vrlo malo ili nikako su zastupljene teme koje se odnose na organizaciju stočarske proizvodnje u brdsko-planinskom području. Nema uopšte tema koje se odnose na proučavanje modela gazdinstava koje bi mogle biti nosioci razvoja poljoprivrede u brdsko-planinskim područjima. Zatim je nedovoljno mjesta dato proizvodnji stočne hrane i načinu iskorištavanja stočne hrane u brdsko-planinskom području, a poznato je da je to prije svega dosada bio limit za stočarsku proizvodnju u tom regionu. Stoga je neophodno da proizvodnja i iskorištavanje stočne hrane zauzmu adekvatnije mjesto u ovom projektu i budu predmet posebne obrade. Dalje, u tretiranju problema zaštite zdravlja životinja čini nam se da bi trebalo više mjesta dati ispitivanjima mogućnosti iskorjenjivanja infektivnih i parazitarnih bolesti, jer je već dovoljno istražena njihova rasprostranjenost u brdsko-planinskom području. Znači, trebalo bi pristupiti iznalaženju rješenja za iskorjenjivanje određenih parazitarnih i zaraznih bolesti koje su poznate i koje već godinama prate stočarstvo brdsko-planinskog područja.

Mislimo takođe da bi neke teme, između ovih 15, trebalo izostaviti iz ovog projekta kako se sam projektant ne bi njima opterećivao. Dalje, projekat bi trebalo upotpuniti temama koje su ranije obrađene kako bi se dobila veća kompletnost, a izbjeglo nepotrebno ponavljanje u istraživanju, što bi ujedno moglo čitav projekat da pojeftini. To praktično znači da bi trebalo izvršiti određenu inventarizaciju svega onoga što je dosad istraženo i objavljeno i to ugraditi u ovaj makroprojekat.

Takođe smatramo da bi u realizaciju projekta trebalo uključiti u mnogo većoj mjeri, pored naučnih institucija, i razvojno-istraživačke centre radnih organizacija, kao i stručnjake koji neposrednije rade u stočarstvu brdsko-planinskog područja.

I na kraju, u materijalu se kaže da je naša agrarna politika već počela uvažavati specifičnosti pojedinih regiona u poljoprivredi. Međutim, takva konstatacija nije tačna i upravo bi trebalo ovim makroprojektom obuhvatiti tematiku istraživanja najboljih ekonomskih i drugih instrumenata za brži i moderniji razvoj poljoprivrede u ekonomski zaostalom brdsko-planinskom području.

VLAHO BUBICA

Druže predsjedniče, drugarice i drugovi,

Govorio bih o dva pitanja. Prvo pitanje odnosi se na koncepciju makroprojekta. Drugo pitanje obuhvata organizaciju posla oko realizacije ovog makroprojekta.

1. Kad govorimo o koncepciji, treba poći, odnosno ja polazim od naslova koji je dat ovom makroprojektu, a to je: istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja. Ovakav naslov obavezuje. Na osnovu naslova zaključujem da se radi o kompleksnom problemu razvoja ovog područja. Pri tome brdsko-planinsko područje treba definirati i bar u dosta elastičnim okvirima ograničiti. U materijalu koji smo dobili uglavnom je obrađen problem stočarstva. Mislim da i ta problematika nije zaokružena u dovoljnoj mjeri i na njoj treba dalje raditi. Uvodna izlaganja druga predsjednika i profesora Bajčetića bitno su dopunila i objasnila dostavljene materijale, i dobio sam utisak da se ostaje na kompleksnom istraživanju. Smatram da posebarı značaj ovog projekta leži u tome da bude baš kompleksan i interdisciplinaran. Čini mi se da tek u tom slučaju ima opravdanja da ga Akademija nauka, kao naša najviša naučna ustanova, inicira i vodi.

Razumljivo da parcijalna istraživanja mogu biti vrlo korisna i efikasna. Ali, sigurno je da u ovoj fazi, ako želimo dati jedan kvalitetan novi doprinos razvoju ovog područja, kompleksan pristup je neophodan. Ovo kompleksno ne mora da bude suviše detaljno po svim elementima. Treba raščlaniti i dimenzionirati dubinu i širinu istraživanja, zavisno od značaja pojedinih faktora. To u nekim slučajevima i ne moraju biti nova istraživanja, valja iskoristiti sve što postoji. Potrebno je takođe koordinirati rad i koristiti se rezultatima istraživanja drugih paralelnih projekata. Sve to omogućuje stvaranje jedne šire baze za zaključivanje nego što je to moguće sa aspekta parcijalnog prilaza. Opet naglašavam: to ne mora biti glomazno, to ne mora biti ni skupo, ukoliko se pravilno dimenzionira obim istraživanja.

Mislim da treba da raščistimo sa jednom dosta raširenom iluzijom da se rješenje planinskog područja može tražiti samo na bazi poljoprivrede. To je velika iluzija, posebno ako imamo u vidu nove uslove i gledajući na perspektivu. Ova istraživanja radimo za period koji dolazi, za ono što treba da realiziramo u daljih 10—15 godina. Prema tome, tu vremensku relaciju treba da imamo u vidu. Teško je uopće

pretpostaviti da je u jednoj daljoj fazi razvoja za koju radimo ovaj projekat moguće na bazi poljoprivrede u uslovima ograničenog zemljišnog posjeda, u uslovima postojećih kretanja i gledanja na poljoprivredu doći u situaciju da mlade ljude zaustavimo i okrenemo poljoprivredi ako im nudimo samo prihode iz poljoprivrede sa ovako malog posjeda, a uz to još i lociranog u dosta nepovoljnim uslovima.

Često se čuju mišljenja o komparativnim prednostima planinskog područja. Smatram da treba ozbiljno proučiti ovaj problem i raščistiti kakve su to komparativne prednosti u poljoprivrednoj proizvodnji planinskog područja. Mislim da se za to vežu velike iluzije, jer su tu jako teški uslovi i vrlo je malo komparativnih prednosti u odnosu na druga poljoprivredna područja. (Ne želim ovom prilikom otvarati polemiku o tom pitanju.) Prema tome, ja perspektivno gledam mogućnost opstanka i razvoja poljoprivrede u planinskom području i čuvanja određenih prostora za koje se zalažem da ih moramo očuvati, samo uz uslov da tražimo rješenje u kompleksu čitave privrede. Mi nemamo dovoljno kvalitetnih prostora. Imamo svega nešto preko 400 hiljada ha ravnih površina kako za poljoprivredu, tako i lokacionog prostora za industriju i ostale djelatnosti. Nama je svaki ravan prostor dragocjen i na taj prostor moramo koncentrirati pažnju. Treba imati u vidu da se nalazimo u situaciji kad prelazimo iz faze viška agrarnog stanovništva u manjak kvalitetnog mladog stanovništva. Ankete pokazuju da se oko 50% mladih ljudi u kategoriji od 15—21 godine starosti već orijentisalo na školovanje, bilo na izučavanje zanata ili odlazak u srednje škole, odnosno na fakultete. Tu vertikalnu emigraciju mi ne možemo zaustaviti. Onaj koji se školovao — on se neće vratiti ponovo u poljoprivredu. Treba stvarati uslove i šanse da jedan dio mladih zadržimo u poljoprivredi. U nekim seoskim općinama u posljednjih 20 godina se prepolovilo ukupno stanovništvo. Mislim da se nedovoljno uočava značaj ovih promjena pri koncipiranju agrarne politike i razvojne politike uopće. Predlažem za to da razvojnu politiku u poljoprivredi uopće, a u planinskom području posebno, treba koncipirati na znatno široj i kompleksnijoj osnovi. Mora se analizirati i sagledati međuzavisnost u procesu razvoja i uklapanja poljoprivredno-prehrambenog sektora u koncept razvoja u cjelini, u privredni sistem, u ekonomsku politiku, u politiku zapošljavanja, u socijalnu, u obrazovnu, u kulturnu politiku, politiku uređenja prostora i urbanizacije itd. Kao primjer navodimo da odlučujući uticaj na razvoj poljoprivrede ima, npr., metod industrijalizacije. Da li metod polarizacije i koncentracije ili metod disperzije industrije — to je jako bitno i važno, zatim koje prostore treba čuvati i sistematski razvijati, a koje, eventualno, napuštati, gdje su ti kvalitetni prostori itd. Postoji potreba da se sagleda uticaj razvojnih centara izvan ovog područja. Kakvi su ti polovi razvoja, koji je njihov kvalitet i kakav je intenzitet djelovanja? — itd. Bez ovih i drugih saznanja ne može se izolirano rješavati razvoj poljoprivrede, pa ni razvoj stočarstva. Jer, stočarstvo je faktički jedna viša faza u primarnoj proizvodnji poljoprivrede, ona već ima karakteristike neke vrste prerade. Sve ovo upućuje na zaključak da bi Akademija dala značajan prilog rješavanju ove složene problematike ako bi obezbijedila ovakav kompleksniji pristup. Dosada su dominirali parcijalni pristupi i rezultati nisu bili zadovoljavajući. Jer, odgovarajući okviri, odnosno okruženje u najširem smislu nije podržavalo ove parcijalne napore i akcije. Nije bilo potrebne sinhronizacije i koordinacije. Kad ovo govorim, onda želim posebno naglasiti da se ne smije dozvoliti da sve dobije isti značaj u ovome projektu. Treba naći pravu mjeru i prave proporcije. Težište istraživanja vezati stvarno za najkrupnije

probleme. Nisam protiv tehnoloških istraživanja, ali njihovu potrebu treba realno odmjeriti i locirati ih samo na poljoprivredu.

Imajući prethodno u vidu, smatram da bi naziv makroprojekta trebalo prilagoditi sadržaju ili sadržaj naslovu. Možda bi prihvatljiv naziv mogao biti „Privredni razvoj brdsko-planinskog područja, sa posebnim osvrtom na poljoprivredu", a može se suziti samo na poljoprivredu ili čak samo na stočarstvo, ako odustanemo od kompleksne dimenzije. Mislim da ovaj Skup treba da raščisti ovaj problem i da se definitivno izjasni o sadržaju istraživanja.

Ako ostanemo na ovom širem pristupu, onda se kao najkrupnije i najprioritetnije pitanje postavlja izrada konzistentnog projekta studija, koji bi povezao sve komponente, koji bi utvrdio stepen konkretizacije, dimenzije ključnih elemenata koje treba istraživati, veze sa drugim projektima i istraživanjima, te dao jedan cjelovit koncept razrade. Na taj način bi svaki pojedini dio ovog projekta imao u vidu osnovni cilj ovog istraživanja. Razrada ovako konzistentnog projekta predstavlja vrlo kvalificiran posao na kome bi trebalo okupiti najbolje poznavaoce ove problematike. Što se tiče organizacije posla, ja bih podržao ideje koje je iznio u vezi s organizacijom profesor Bajčetić. Meni se čini da je sasvim u redu da ANUBiH, odnosno njena odgovarajuća odjeljenja budu koordinatori ovog vrlo značajnog projekta, ako ga shvatimo i prihvatimo kao što sam naprijed iznio. Ako bismo ga drukčije shvatili, onda imam sasvim drugo mišljenje. U tom slučaju ne vidim potrebu da to Akademija vodi. Podržavam ideju o osnivanju konzorcija, odnosno poslovne zajednice u koju bi bili učlanjeni i izvođači i zainteresirani finansijeri. Nju bi trebalo čim prije formirati. Prioritet bi trebalo da ima finansiranje, odnosno razrada projekta studije, čemu odmah valja pristupiti. To je vrlo ozbiljan posao, jer od kvaliteta studijskog projekta u velikoj mjeri zavisi i kvalitet studije.

SLAVKO GLIHA

Drugarice i drugovi,

Dozvolite da pozdravim vaš Skup u ime saradnika Zavoda za ekonomiku poljoprivrede pri Kmetijskom institutu u Ljubljani.

Razvoj brdsko-planinskih predjela nije za nas ništa manje interesantan, jer znate da dobar dio Slovenije spada u brdsko-planinski pojas gdje ne postoje perspektive za razvijanje društvenog sektora poljoprivrede putem podruštvljavanja zemljišta. Mi znamo da hektar tog zemljišta nije ekvivalent hektru zemljišta u Vojvodini, ali, svejedno, hoćemo da bude i to zemljište obrađeno, jer, sve u svemu, imamo samo 17 ari oranica na stanovnika. Pri tome ne mislim da se orijentiramo na neku republičku autarkiju. Cilj nam je, dakle, da bude zemljište obrađeno, a to znači, drugim riječima, da ovi pojasi budu naseljeni, da se ukupan obim proizvodnje i ponude poljoprivrednih proizvoda poveća i da dohodak ljudi u tim krajevima bude veći. Pri tome mislimo, bar perspektivno, i na jednakost ljudi u socijalnom i kulturnom smislu. Uz sve argumente koje smo već ovdje danas čuli, a koji govore u

prilog borbe protiv depopulacije, mi u Sloveniji ističemo još veliko značenje tih krajeva za budući razvoj turizma, a isto tako imamo na umu i nacionalne motive, jer se brdsko-planinski region prostire duž pograničnog pojasa, a Slovenija leži na veoma osjetljivom kraju naše domovine. Siguran sam da ćete sami pronaći za vaše probleme najbolja rješenja i u tom smislu ne bih htio da uveličavam neke uspjehe postignute u Sloveniji i da vam ih dajem za uzor. Rekao bih samo to:

1) značaj infrastrukture za ovo područje je više nego velik: savremena infrastruktura znači otvaranje tih krajeva prema svijetu i time stvaranje perspektiva;

2) unapređenje poljoprivrede u tim krajevima zahtijeva veću opću i stručnu obrazovanost proizvođača, koju kod nas nastojimo postići preko osnovne i dopunske naobrazbe. Zato smo i formirali stručnu savjetodavnu službu. Mi smatramo da je intelektualna investicija najjeftinija. Zato treba seljaka podučiti i o sto godinama starim istinama ako one znače za njega inovaciju;

3) poljoprivreda sama, iako unaprijeđena i na višem tehnološkom nivou, ne može da nudi svim ljudima u tim krajevima dovoljan dohodak. Ako i može danas, neće moći to da pruža sutra. Dakle, iseljavanja ne možemo potpuno spriječiti, ali se moramo brinuti za sve dopunske oblike zapošljavanja, odnosno za nove izvore dohotka. A to znači da već sada treba misliti na razvijanje drugih privrednih djelatnosti u tim područjima. Mi smo u rejonima iznad 600 m došli u situaciju da bez brige povećavamo maksimum na 20 hektara, a postoji i prijedlog da u slučaju kada se predviđa mogućnost da će zemljište biti neobrađeno zakup ne računamo u maksimum. U tom smislu dajemo prednost obrađenom zemljištu.

Na kraju bih samo još rekao da smo se u Sloveniji u pogledu unapređenja poljoprivrede u brdsko-planinskim rejonima u mnogo čemu oslonili na općine, koje su često nosioci akcija. I još nešto: ne bih htio da smanjim značaj fundamentalnih istraživanja, ali nemojte čekati samo na njihove rezultate, jer već sada mi svi mnogo toga znamo, ali ne primjenjujemo u praksi. Za to bih dao samo primjer: na seljačkom gospodarstvu na Krasu, 620 m iznad mora, pravilnom primjenom mineralnih đubriva i zamjenom sjemena prinos krumpira povećao se tako reći preko noći od 120 na 290 m centi po hektaru, a to znači od slovenačkog prosjeka na prosjek Švajcarske. Dodao bih još da pridajemo veliko značenje instituciji kredita i da biološkim inovacijama dajemo prednost ispred tehničkih.

Želim vam mnogo uspjeha u vašem radu, a Akademiji čestitam što je znala prihvatiti izazov ovog životnog problema.

LJUBICA RADMAN

Drugovi i drugarice, druže predsjedniče.

U prvom redu, nalazim se u malo nezahvalnoj situaciji da poslije brojnih riječi u diskusiji koje se odnose na opće principe razvoja poljoprivrede u brdsko-planinskom području govorim o zaštiti bilja, grani u poljoprivredi koju često i mnogi

najobrazovaniji poljoprivredni stručnjaci svrstavaju u drugi plan ili je smatraju manje značajnom u proizvodnji pojedinih poljoprivrednih kultura, kao i pri izradi projekata unapređenja poljoprivredne proizvodnje.

Govoriti o potrebi zaštite krmnih biljaka u području gdje još nije prevaziđena osnovna prosvijećenost našeg čovjeka — djeluje možda neumjesno. Ukratko, stanje zaštite većine naših poljoprivrednih kultura nalazi se možda na najnižem nivou među zemljama proizvođačima poljoprivrednih proizvoda.

Dozvolićete mi jednu komparaciju koja jasno pokazuje tretman i stanje zaštite bilja u odnosu na zaštitu stočarstva. Naime, poznato je da je vrijednost biljne proizvodnje u odnosu na stočarsku kudikamo veća u nacionalnom dohotku. Međutim, zdravstvenu zaštitu stočarske proizvodnje opslužuju veterinarski fakultet, veterinarske stanice, veterinarske ambulante, zatim veterinari u općinama i na poljoprivrednim dobrima. Istovremeno na zdravstvenoj zaštiti biljne proizvodnje radi šačica stručnjaka razbacanih tu i tamo, što predstavlja simboličan značaj u poljoprivrednoj proizvodnji. Vi znate da u našoj zemlji imamo organizovanu zdravstvenu zaštiti samo kod nekoliko kultura, kao što su: vinova loza, duhan i pojedine voćne vrste na nekim plantažama. Zna se da svake godine gubimo na stotine hiljada vagona žita zbog toga što se ne provodi osnovna zaštitna mjera dezinfekcija i dezinsekcija sjemena protiv bolesti i štetočina. Pustošenje skakavaca u priplaninskom području osjeća svake godine i privatni proizvođač i proizvođač na društvenom sektoru. A rijetke su godine u kojima nije utvrđen podbačaj prinosa i do 30% zbog bolesti i štetočina, dok su štete na krompiru neprocjenjive kao i na kupušnjačama. Hoću da kažem da je u ovim uslovima teško danas uvjeravati ovaj Skup o potrebi redovne zdravstvene zaštite krmnih biljaka.

Govoreći u ime stručnjaka i struke za zaštitu bilja, naglašavam da smo za ovaj projekat stočarstva, koji treba da uđe u makroprojekt razvoja brdsko-planinskog područja SR Bosne i Hercegovine, formulisali osnovne smjernice rada na zaštiti krmnog bilja. Smatramo da se samo po sebi podrazumijeva da slične programe treba da sadrže i projekti u ratarsko-voćarskoj proizvodnji. Na kraju, dozvolite da ukratko iznesem ono što smo mi stručnjaci za zaštitu bilja smatrali da je neophodno da se unese u ovaj projekat.

Poznato je da fitopatogeni i štetni organizmi predstavljaju značajan faktor kvantitativno-kvalitetnog ograničavanja biljne proizvodnje, kao i to da njihov ekonomski značaj raste uporedo sa intenziviranjem proizvodnje pojedinih biljnih vrsta i njihovih asocijacija. Upravo zbog izrazite ekstenzivnosti poljoprivredne proizvodnje u cjelini, a posebno proizvodnje krmnih kultura (prirodnih i vještačkih livada, ali i njivskih usjeva), istraživanjima vezanim za fitosanitetsku problematiku ove grane biljne proizvodnje u brdsko-planinskom području dosada je posvećivana neznatna pažnja. Projektom predviđena intenzifikacija proizvodnje krmne baze nalaže potrebu obezbjeđenja povećanih i stabilnih prinosa, kao i poboljšanja kvaliteta krme primjenom odgovarajućih mjera fitosanitetske preventivne zaštite.

U svrhu cjelovitije razrade zacrtanog dijela projekta koji se odnosi na razvoj biljne proizvodnje prilagođene za potrebe stočarstva, stručnjaci za zaštitu bilja Poljoprivrednog fakulteta i Instituta za poljoprivredna istraživanja u Sarajevu predlažu

uključivanje u projekat sljedećih pravaca fitosanitetskih istraživanja vezanih za proizvodnju krmnog bilja u pojedinim subregionima brdsko-planinskog područja:

1. inventarizacija i praćenje pojava i kretanja patogenih i štetnih organizama (na prirodnim livadama i pašnjacima, vještačkim livadama, jednogodišnjim i višegodišnjim leguminozama);

2. način reagovanja novih domaćih i introdukovanih sorata na patogene i štetne organizme;

3. uticaj patogenih i štetnih organizama na prinos i kvalitet vegetativne mase i sjemena;

4. uticaj pojedinih melioracionih zahvata (naročito uvođenja krmnih leguminoza u prošireni plodored) na intenzitet i stepen štetnosti patogenih i štetnih organizama;

5. rejonizacija i proizvodnja sjemenskog materijala s obzirom na patogene i štetne organizme.

Dakle, to bi bile smjernice koje se predlažu da uđu u zaključke diskusije koja se odnosi na ovaj projekat.

MILAN PRIBIČEVIĆ

Izvod iz izlaganja

Pozdravivši zamisao da se, nakon sistematskih i kompletnih istraživanja, nađu najpogodnija rješenja organizovanog razvoja brdsko-planinskih područja, Pribičević ističe da u životu i neposrednoj praksi ima niz problema koji se moraju rješavati brzo, a mjere za njihovo rješenje moraju se poduzimati najhitnije. To se, u prvom redu, odnosi na donošenje nekih sistematskih mjera u vezi sa uzgojem stoke, na šta su u velikoj mjeri orijentisani mnogi krajevi ovoga područja. Rješenje ovog pitanja on vidi u intenziviranju proizvodnje, a u tome bi proizvođači stoke morali imati podršku svih društvenih faktora, što dosad nije bio slučaj. Drugi važan problem jeste pitanje stručnih kadrova, kojih u planinskim područjima ima malo. Obrazovani kadar nerado dolazi u ove krajeve zbog neobično teških uslova života i rada. Čekanje da se mnogobrojni problemi privrede u brdsko-planinskim regijama rješavaju postepeno, kako se to predlaže, učinilo bi situaciju u ovim krajevima još težom, nego se naporedo sa ovakvim, neosporno nužnim radom moraju hitno rješavati neka pitanja i preduzimati mjere kako bi se riješili najaktuelniji ekonomski problemi brdsko-planinskog područja u našoj Republici.

ANU BiH АНУ БиХ

HUSNIJA ĆERIMAGIĆ

U projektu o problemima razvoja brdsko-planinskog područja SR Bosne i Hercegovine primijetio sam da su izostavljene neke grane koje se odnose na sitnu, odnosno dopunsku proizvodnju na poljoprivrednim gazdinstvima. Ovom prilikom govorio bih o unapređenju pčelarstva na ovom području.

Karakteristično je da u ovom području imamo oko 80% košnica od njihovog ukupnog broja u SR BiH. Ako pogledamo strukturu tih košnica, onda vidimo da se one nalaze na najnižem nivou, otprilike kakve su bile prije nekoliko vijekova. Isto tako, u mnogim rejonima ovog područja uzgoj pčela je napušten. Navodim podatak da sadašnji broj košnica u SR BiH odgovara onom broju koji je bio u 1910. godini. Istina, u tome periodu desila su se dva svjetska rata, koja su znatno unazadila ovu granu.

Ne bih želio da navodim kakvi su prirodni uslovi ovog područja za razvoj pčelarstva. Napominjem da na ovom području raste raznovrsno medonosno bilje, koje svake godine ostane neiskorišteno usljed nedovoljnog broja košnica. Mala produktivnost, usljed zastupljenosti do 60% košnica sa nepokretnim saćem, uslovila je da prosjek po jednoj košnici iznosi svega 4—5 kg meda.

Polazeći sa ovog aspekta, želio bih da ukažem na neke značajne osobine koje ima pčelarstvo u ovom području. Ono predstavlja bazu za dopunsku ishranu stanovništva vitaminskom hranom u toku cijele godine. Međutim, usljed nedovoljne proizvodnje ova ishrana je nedovoljna, a ujedno ne postoje veći viškovi koji bi se mogli iznijeti na tržište.

Ovo područje i u budućnosti biće značajno za razvoj pčelarstva, pošto se mnoge površine ne mogu privesti kulturnoj obradi, kao npr. područje krša, ili se mogu privesti vrlo teško, kao npr. prirodne livade i pašnjaci. Ujedno, ovi tereni dugo vremena ostaće pošteđeni od raznih zagađenja. Druga važna osobina ovog područja za razvoj pčelarstva je velika raznolikost reljefa. Orografske razlike uslovljavaju da jedna ista vrsta medonosnog bilja na nižim ekspozicijama cvjeta ranije a na višim kasnije, te imamo potpuno iskorištavanje medonosne flore. Danas se ovi tereni samo djelomično iskorištavaju, i to zahvaljujući pčelarima iz drugih krajeva naše zemlje, jer u našoj Republici ne postoji dovoljan broj pčelinjih društava.

Iz toga razloga predlažem da pčelarstvo, kao i druge sitne grane poljoprivredne proizvodnje, npr. živinarstvo, nađu svoje mjesto u projektu koji predviđa Akademija. Ovaj poduhvat ne bi zahtijevao veće investicije, jedino bi trebalo dati određeno znanje onim pčelarima koji se i sada bave tom granom, a koji usljed nemogućnosti nisu bili u stanju da podignu pčelarstvo na veći stepen.

SALIH HADŽISELIMOVIĆ

Drugarice i drugovi,

Kada se govori o unapređenju poljoprivredne proizvodnje na brdsko-planinskom području, najćešće se posebno ističu dva motiva za rad na ovom problemu.

Prvi motiv je iskorištavanje prirodnih potencijala ovih područja; drugi motiv je stvaranje uslova za egzistenciju i ublažavanje depopulacije ovih područja, a s tim u vezi naglašavaju se i interesi narodne odbrane.

Kada se radi o prirodnim potencijalima ovog regiona, onda se zna da je osnovni prirodni potencijal sa gledišta poljoprivredne proizvodnje zemljište. Zato je, po mom mišljenju, centralno pitanje unapređenja poljoprivredne proizvodnje u ovom regionu — pitanje sistema iskorištavanja tla. Čak i osnovni problem unapređenja stočarstva je, prema mnogim autorima, problem obezbjeđenja, količinski i kvalitativno, stočne hrane, a to je vezano za osobine tla i sistem njegovog iskorištavanja. Neosporno je da su prirodni uslovi, gledajući općenito, najpovoljniji za uzgoj krme. Ali, kada se radi o sistemu iskorištavanja tla i kada se ima u vidu različitost unutar regiona (postojanje brojnih lokaliteta i mikrorejona sa različitim uslovima za uspijevanje pojedinih kultura), zatim ako se ima u vidu određena povezanost i dopunjavanje ratarske i stočarske proizvodnje, ne može se ignorisati pitanje proizvodnje drugih ratarskih kultura. Kada se radi o tim drugim kulturama, sigurno je da strne žitarice, i sa gledišta mogućnosti uzgoja i sa gledišta potreba, zauzimaju značajno mjesto, i to iz više razloga.

Prvo, jari ječam, jara zob i raž su biljne vrste koje u ovim područjima nalaze svoj prirodni ambijent uzgoja.

Drugo, strne žitarice (zob, ječam, a donekle i pšenica) i danas zauzimaju u ovom regionu vrlo veliki procenat oraničnih površina. Skoro sve površine jarog ječma, jare zobi, a to je oko 150 hiljada hektara u BiH, siju se uglavnom u ovom regionu.

Treće, strne žitarice, uključujući i pšenicu, u sličnim područjima nekih drugih zemalja, npr. u Italiji, Švajcarskoj, Austriji, zauzimaju značajno mjesto. U ovim zemljama postoje sorte strnih žitarica, posebno pšenice, namijenjene isključivo ovakvim područjima.

Četvrto, sa gledišta asortimana kultura vrlo su interesantne mogućnosti u proizvodnji pšenice u ovom regionu, koje, izgleda, pružaju novi genetski kapaciteti jarih pšenica. Radi se o meksičkim pšenicama. Neke sorte ovih pšenica u ogledima 1972. godine u Livnu dale su čak i 56 metričkih centi po hektaru. Te iste sorte su u brdskom području kod Banje Luke dale preko 40 metričkih centi i bile su prinosnije od jarog ječma. Ove pšenice, izgleda, otvaraju sasvim nove perspektive uzgoja krušnih žitarica u ovim područjima. Isto tako, izvanredni prinosi su postignuti u ovim područjima i sa tetraploidnom raži.

ANU BiH АНУ БиХ

Imajući u vidu sve gore izneseno, smatram da bi u okviru rješavanja problema brdsko-planinskog područja nužno bilo obraditi i temu: *„ZNAČAJ, STANJE I MOGUĆNOSTI PROIZVODNJE STRNIH ŽITA U BRDSKO–PLANINSKOM PODRUČJU"*. Pri tome ističem da su naša znanja o stvarnim mogućnostima unapređenja proizvodnje strnih žitarica u ovom regionu vrlo oskudna, jer se dosada vrlo malo ili ništa nije radilo na istraživanju mogućnosti unapređenja proizvodnje strnih žita u ovom području.

U okviru ovog problema predlažem da se obradi sadašnje stanje proizvodnje strnih žita u regionu:

— prirodni uslovi i mogućnosti uspijevanja pojedinih vrsta strnih žita;
— mjesto strnih žitarica u sistemu iskorištavanja tla,
— mjere unapređenja proizvodnje pojedinih vrsta strnih žita, sa posebnim istraživanjima na planu iznalaženja najpogodnijih sorata i agrotehnike za pojedine vrste i sorte.

Posebno smatram da bi u postojanju genetskih kapaciteta ozimih pšenica, a naročito u postojanju jarih meksičkih pšenica trebalo gledati mogućnost da i proizvodnja krušnih žitarica dobije veći značaj. Zato bi i ta istraživanja obavezno trebalo uključiti u projekt. Ova mogućnost proizvodnje krušnih žitarica ima sa gledišta ublažavanja depopulacije i bar djelimičnog obezbjeđenja osnovnih potreba u krušnim žitaricama ovog regiona, a to znači i sa gledišta narodne odbrane, vrlo veliki značaj.

Prema tome,

— zbog sadašnjeg značajnog učešća strnih žita u sjetvi u ovom regionu,
— zbog toga što su strne žitarice neophodna karika u sistemu iskorištavanja tla,
— zbog novih mogućnosti koje pružaju najnoviji genetski kapaciteti kod svih strnih žitarica, a posebno kod pšenice,

smatram da je u cilju unapređenja proizvodnje neophodno uključivanje istraživanja strnih žitarica u ovaj projekt. To je potrebno kako sa gledišta optimalnog iskorištavanja zemljišta tako i sa gledišta bar djelimičnog obezbjeđenja osnovne životne namirnice, odnosno poboljšanja uslova egzistencije. Time bi se umanjila depopulacija i učinilo da ova područja ne opuste, što je od općeg društvenog interesa, a posebno od interesa za narodnu odbranu.

MIRALEM DŽINIĆ

Prije nego što bih rekao osnovno što bi trebalo da kažem, htio bih da se osvrnem na moje shvatanje ovog projekta. Bilo je ovdje i suviše diskusije o tome da li je ovo projekt, kakav je, je li ili nije kompleksan, što bi mu trebalo oduzeti, dodati itd. Ja ovaj projekt shvatam kao teze za projekt koje je grupa od bilo redovnih ili vanrednih članova Akademije, bilo od njenih spoljnih saradnika dala još prije nekoliko godina, a zatim kasnije korigirala te podatke, bolje reći, rezultate i

iskustva dosadašnjih naših istraživanja ili naš uvid u stanje stočarstva. Međutim, jasno je da sam oblik datog materijala nema oblik projekta. Njemu i po sadržini treba mnogo dodati, možda nešto i oduzeti, te utvrditi određene proporcije u tom projektu. Mislim da treba svi mi ovdje da pozdravimo inicijativu Akademije nauka, koja je ovim „projektom" dala krupan doprinos intenzivnijem povezivanju naučnog i praktičnog. Mislim da je upravo ovo čas kada se prvi put, da ne kažem ozbiljnije, razgovara o poljoprivredi i uopšte o njenom unapređenju i kada se ide ka nekom bar društvenom priznanju onim ljudima koji rade u poljoprivredi.

Bilo je postavljeno pitanje da li treba istraživati ili ne. Mi znamo da su mnogi naši zavodi, kao što su Stočarski institut i Poljoprivredni fakultet iz Sarajeva, Veterinarski institut i Veterinarski fakultet iz Sarajeva i mnogi drugi, jednim zaista samoprijegornim i požrtvovanim radom uspjeli da za posljednjih dvadeset godina, u okviru zaista vrlo skromnih sredstava, održe ako ništa drugo a ono jedan kontinuitet u našoj nauci, održe jedno naučno jezgro kadrova, istina već prilično dobno poodmaklih, koji mogu u ovom času mnogo učiniti u unapređenju poljoprivrede brdsko-planinskih područja. Postavlja se uopšte pitanje: ako nije bilo zainteresovanosti za razvoj poljoprivrednih institucija, kako je bilo moguće uopšte održati te institucije do danas. O tome šira javnost, naime, nije ni upoznata; ne zna se o jednom zaista mukotropnom radu tih ljudi koji, ako ništa drugo, zatekli su se na tom području rada jer im je od društva takva dužnost dodijeljena kao ljudima za koje je postojala nekakva perspektiva razvoja, ili su se ti ljudi uklopili u taj rad iz svog entuzijazma prema nauci. Nedovoljna povezanost privrede i nauke nije rezultat nepostojanja želje jedne i druge strane za saradnjom, nego kod nas uopšte postoje društvene konstalacije i zapostavljanja poljoprivrede čitav niz godina, da ne kažemo od oslobođenja do danas. Pri takvoj situaciji nedovoljnog ulaganja, osim parcijalnih, povremenih, samo skokovitih ulaganja u neka društvena gazdinstva, nije ni moglo doći do čvršće saradnje, a naročito ne na relaciji individualnih gazdinstava, kao i najjačeg sektora u poljoprivredi i nauci. Mi udaramo u nauci uvjek u jedan tvrdi zid kad se preračunamo na svim linijama proizvodnje i nauke, tj. udaramo stalno na neekonomski položaj poljoprivrede. Taj zid je tržište naših poljoprivrednih proizvoda, to je nepovoljni paritet koji imaju poljoprivredni proizvodi kod nas u odnosu na druga dobra i druge robe. Ako, međutim, govorimo o međunarodnoj raspodjeli rada, onda moramo govoriti i o međunarodnoj raspodjeli cijena, a to nije slučaj kod nas. Prvo, u poljoprivredi je prisutan veliki varijabilitet od godine do godine u vezi s promjenom cijena i uopšte u vezi sa našim sistemom cijena, te — u vezi s tim — časovitim padovima i usponima stočarske proizvodnje. To vidimo, npr., na ovim gazdinstvima gdje se gaje svinje i perad. Takva, naime, gazdinstva imaju jake skokove u pravcu povećanog dohotka, a odjedanput i nagle padove praćene pokoljem stoke. Takođe znamo šta se događa s govedima i na društvenom sektoru (česti pokolji krava), znamo šta je s nestašicom mesa itd. Dok god se, naime, ne riješi pitanje cijena poljoprivrednih proizvoda na bazi svjetskog pariteta, dok god se ne ustanovi odgovarajući paritet na bazi kojega će biti adekvatno vrednovan uloženi rad poljoprivrednog radnika, dotle mi u nauci ne da ne možemo ništa učiniti, nego se razultati našeg rada ne mogu ni zapaziti, pošto je živo biće, životinja, posmatramo li je sa aspekta njenog normalnog života odnosno njene produkcije ili reprodukcije, upravo rezultanta djelovanja svih tih komponenata.

ANU BiH АНУ БиХ

Bez sumnje i van svake diskusije je činjenica da je istraživanje neophodno i upravo se nameće zbog toga što baš u biološkim naukama ima da se istražuje najviše, jer varijabilitet faktora koji neminovno prate sve biološke procese uslovljava njihovu multiplikaciju, i to neuporedivo jače izraženu nego kod tehničkih ili društvenih nauka. Jedna ista životinja u samo dvije različite staje, npr. uz sve ostale iste uslove, različito se ponaša u proizvodnji i reprodukciji. Konačno, znači da nauka nikad ne može, niti će ikada moći, objektivno prestati da djeluje, niti će neko moći ikad reći da je nešto u biologiji do kraja istraženo. Samo dva primjera iz prakse. Mi govorimo, npr., o produktivnosti pramenke u našim starijim knjigama, časopisima itd., ali niko od nas ipak nema pravo da kaže kolika je konačna njena produktivnost. Naime, niko pramenku tokom ne jedne nego više godina nije hranio (govorim o ishrani, jer mi je najbliža) tako da dinamika fizioloških potreba bude praćena adekvatnom dinamikom hranjivih materija prema savremenim normativima ishrane. Prije svega, mi u praksi imamo oscilacije, tj. ili preobilje u ishrani u ljetnom periodu, ili strahoviti debalans zimi. Međutim, kada smo izvršili eksperimente, utvrdili smo da pramenka može da da dva puta više u uslovima držanja u toku dvije godine pod istim režimom relativno povoljnog ambijenta i optimalne ishrane, nego što daje u praksi, a tim i, po našim računima, kad se npr. grupno drži na Kupresu, Livnu itd. Prema tome, ako neko tvrdi da su proizvodni potencijali pramenke istraženi, slobodno možemo tvrditi da to nije tačno. Mi to možemo direktno dokazati već konkretnim rezultatima, istina dobivenim na manjem broju životinja.

Daljnji primjer predstavlja suprotnost koja se pojavljuje na našim najelitnijim imanjima u Republici, u koja su izvršena posljednjih godina relativno značajna ulaganja. Smatralo se pri tom da je kravama na tim imanjima dat optimum bar što se tiče smještaja, svjetla, vlage, temperature, pa i hrane. Međutim, pokazalo se da stanje u reprodukciji ne zadovoljava i da je to problem broj jedan većine naših imanja, i to upravo onih elitnih. Da li nije u pitanju možda i neki faktor koji nauka nije otkrila, da li nije u pitanju udaljavanje životinja od prirodnog načina držanja, u kom slučaju se uključuju i isključuju iz funkcije brojni faktori, odnosno gdje se radi o slučaju narušavanja biološke sredine u kojoj žive životinje, na isti način kao i narušavanje danas sredine u kojoj žive ljudi. Naime, fiziološko ponašanje i zakonitosti kod životinja identični su kao kod čovjeka. Prema tome, određene smetnje na relaciji produkcija — reprodukcija su neminovne s obzirom na to koliko se daleko moglo otići u produkciji npr. mlijeka a da se ne naruši reprodukcija i koji se i kakvi faktori sve na tom planu prepleću. Nauka, npr., pri balansiranju obroka uzima u obzir četrdesetak raznih faktora (možda ih ima i sotinu), ali je pitanje koliko smo se udaljili od prirodne hrane, koja nosi brojne neophodne, tzv. neidentificirane faktore hrane. Mi znamo, npr., da ovce pramenke iz Bosne ili Sandžaka, inače veoma otporne, kada su došle u ambijent Hercegovine upućene kao pomoć tim od rata postradalih krajevima, nisu se u konačnom periodu održale ni godinu dana računajući od dana dolaska. Nasuprot tome, znamo da se, npr., frizijsko goveče izvanredno adaptiralo i da ima maksimalnu proizvodnju u Izraelu, gdje su klimatske prilike lošije negoli u Hercegovini. Prema tome, sigurno je da za nauku, tj. za istraživanje, ima u budućnosti veoma mnogo posla i da na ovakav projekat ne može se gledati samo sa aspekta operative, jer su baš takva gledanja dosada dovodila do neuspjeha.

Imajući u vidu ono što je juče drug akademik Kemal Kapetanović rekao o potrebi saradnje metalurgije i poljoprivrede, ja bih ukazao na još jedno pitanje. Radi se, naime, o finansiranju nauke u poljoprivredi. Rekli smo već kako stoji poljoprivreda, a isto tako stoji i njena nauka. U drugim zemljama poznat je također položaj poljoprivrede, odnosno njene nauke. Naime, poljoprivreda svuda u svijetu nije rentabilna, odnosno ona je u svim slučajevima dotirana, pa čak i u slučaju kada ima i paritet cijena kakav je na kapitalističkom tržištu. Kod nas, međutim, zbog limitiranja cijena poljoprivreda ne može da povoljno plasira svoje proizvode. Zato je akumulacija poljoprivrednih organizacija niska, pa naučne organizacije dolaze u poziciju da rade po neekonomskim cijenama. Ovo je prvi i najvažniji uzrok teškog životarenja poljoprivrednih i veterinarskih naučnih institucija. Daljnji i drugi razlog leži u nelikvidnosti poljoprivrednih gazdinstava, pa inače siromašna nauka dolazi u poziciju da svojim radom stvarno kreditira poljoprivredu, odnosno njene organizacije. Bez obzira na to, naučne institucije su prisiljene na takve radne aranžmane, jer naučne institucije, ako ništa drugo, s obzirom da su se zatekle, moraju da žive i pristaju na takav odnos koji u svakom slučaju ide na štetu egzistencije tih organizacija, odnosno kadrova koji u njima rade.

Osim toga, ja bih ukazao još na jedan daljnji problem, odnosno na potrebu iznalaženja optimalne saradnje između nauke, s jedne, i privrede, s druge strane. Mi smo, naime, već prije petnaest godina, možda prije svih ostalih institucija iz drugih privrednih grana, povezali se s privredom neposredno, ali smo istovremeno došli u situaciju direktne ovisnosti o privrednim organizacijama. Ako npr. nauka treba da nastupa često kao arbitar između pojedinih privrednih organizacija, ona onda dolazi zbog te ovisnosti u jedan vrlo nezahvalan položaj kada se spore one organizacije s kojima naučna institucija održava saradnju. Cijeli lanac odnosno linija proizvodnje nije u rukama jedne osnovne organizacije udruženog rada nego nekoliko organizacija, pa nekorektni postupci nekih organizacija pri proizvodnji nekih roba, npr. stočne hrane, i te kako dovode do pada proizvodnje u drugoj organizaciji. Tada nastaju sudski sporovi, a naučne organizacije oviseći i od jednih i od drugih ne mogu objektivno da se postave po svojoj savjesti, jer, na kraju krajeva, u pitanju je njihova egzistencija. To sam samo tako periferno nabacio, ali bi zaista trebalo razmisliti koji je to put i način objektivnog povezivanja nauke i privrede. To sigurno znači dohodak isključivo na bazi rada, ali istovremeno, nezavisno od toga, i da li će jedna organizacija jednu naučnu instituciju finansirati ili ne. Jer, ako joj se institucija zamjeri na određeni način, a imamo veoma mnogo takvih slučajeva kada su, npr., tvornice stočne hrane plaćale po 100—150 miliona obeštećenja stočarskim farmama zbog pada prirasta usljed nekvalitetne hrane, onda se naučne organizacije nalaze u jednom vrlo nepovoljnom položaju.

I forsiranje dosadašnjih interesnih zajednica, što znači isključivo poljoprivrednih, proizvodnih organizacija u zajednici sa školstvom i sa naukom iz oblasti poljoprivrede, predstavlja s društvenog aspekta izolovanost udruživanja, što nije u redu zbog toga što poljoprivreda ne dobiva zaista dohodak po svjetskom paritetu za svoj rad, nego taj dohodak odlazi i u industriju odnosno za razvoj pojedinih grana industrije, kao i u društveno-političke zajednice. Ovo je prilika da dopunim prijedlog druga akademika Kapetanovića, koji kaže da je potrebno da oni u metalurgiji proizvode mašine za mehanizaciju, ali je sigurno mislio pri tome po ekonomskoj cijeni, umjesto da po određenoj objektivnoj osnovi te mašine odlaze u

ANU BiH АНУ БиХ

poljoprivredne organizacije, uz najviše moguće benificirane cijene, a to znači da se poljoprivredi na određen način vrati višak rada koji je ona u dosadašnjem periodu dala, odnosno pretočila u druge grane. Sličan slučaj je i sa šumarstvom.

Ukoliko se, drugovi, ova najvažnija pitanje ne riješe, mi ćemo uvijek raspravljati o projektima i poljoprivreda će se još dugo nalaziti u fazi projekata, a stalno će se pričati kako nauka nije dala rješenja.

I na kraju nešto o roku trajanja projekta. Za istraživanja, naime, o kojima je ovdje bilo govora stvarnog roka za nauku ne bi bilo. Nauka će i dalje istraživati desetinama godina, ali će u datim momentima odabrati ono što našoj poljoprivredi treba. To znači da će nešto dati i za godinu dana, nešto za dvije, a nešto i za više godina. Kod nas se čini velika greška u tome što se čitav niz važnih istraživačkih problema nabaca pod jednu problematiku jednog opšteg projekta, jer se čini da neki projekat ima važnost ako obuhvata više raznih problema ili elemenata istraživanja. Mi znamo, međutim, da ima instituta u svijetu koji izučavaju samo jednu jedinu kariku u nizu važnih problema (npr. institut za krompir, institut za soju, institut za ishranu svinja i peradi itd.). Danas je čitavo čovječanstvo mobilisano i postoje brojni instituti koji rješavaju problem raka, a ne mogu da riješe. Na žalost, kod nas u poljoprivredi postoje problemi od fundamentalnog značaja koje bi trebalo istraživati, ali koje niko nije spreman da finansira, jer je rok takvih istraživanja predug. Naime, kod nas je uobičajeno da se efekti od nauke traže odmah, a ne vodi se računa o tome koliko je malo dosada pažnje posvećeno nauci u poljoprivredi od strane društva i koliko se malo u nauku ulagalo. Nauka košta jednako u Americi i u Jugoslaviji, i tu izuzeća nema, bez obzira na paritet ostalih odnosa. Ukoliko ne ulažemo adekvatno, onda nauku dovodimo u situaciju stagniranja, i kadrovski i materijalno, kao što smo to u stvari kod nas i učinili. Prisutna su imena, vrednovanje nauke kroz naše naočale, a ne vrednovanje nauke po njenom efektu, koji nije ni mogao biti veći nego što jeste.

ĐOKO MALEŠEVIĆ

Izvod iz izlaganja

Malešević je na početku, pozdravivši Skup, istakao da će, pored ostalog, govoriti i o značaju brdsko-planinskog područja u vezi sa organizovanjem opštenarodne odbrane. Govoreći o tome, posebno je naglasio značaj razvijanja intenzivnije privrede u ovom području, koje u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu treba da odigra značajnu ulogu.

S obzirom na značajne ekonomske kapacitete brdsko-planinskih regija u našoj republici i s obzirom na broj stanovnika koji živi u tom području, treba poduzeti naročite mjere da se ubrza privredni razvoj ovih rejona. Treba, u prvom redu, brdsko-planinsko područje, koje nosi obilježje izrazito nerazvijenih krajeva, u sklopu cjelokupne naše privredne politike izdovojeno tretirati. Posebne društvene intervencije bi se ogledale u načinu ulaganja kapitala u privredu ovih krajeva, zatim u posebnoj poreskoj politici, koja bi se mogla sprovesti radi stimulisanja intenzivnijeg razvoja poljoprivrede i sl.

U daljem izlaganju Malešević je iznio mišljenje o pojedinim privrednim granama, čiji bi razvoj, s obzirom na specifične geografsko-klimatske uslove koji vladaju u ovom području, trebalo posebno podsticati. Na prvo mjesto tu dolazi stočarstvo, koje je u strukturi cjelokupne naše privrede u posljednje vrijeme prilično zapostavljeno, a prirodni uslovi planinskih regiona omogućavaju da ova grana poljoprivrede postane jedna od dominantnih privrednih oblasti uopće i jedan od najznačajnijih faktora ekonomskog prosperiteta brdsko-planinskih regija u BiH.

Iako je ovo područje znatno manje pogodno za ratarstvo, ova privredna grana, uz poduzimanje najsavremenijih agrotehničkih mjera, mogla bi se znatno intenzivirati, pa bi se i prinosi žitarica u brdsko-planinskom području mogli optimalno uvećati. Osim žitarica, i krompir predstavlja značajan artikal u ishrani stanovništva, a u slučaju rata, ukoliko su ograničene ratne rezerve hljebnog žita, može da bude i odlična zamjena za hljeb i da posluži za ishranu vojske i civilnog stanovništva. Stoga je važno da se poveća proizvodnja krompira u ovom području, gdje postoje prirodni uslovi da ova poljoprivredna kultura daje visoke prinose.

Zaključivši svoje izlaganje, drug Malešević je istakao da je značaj ove velike društvene akcije za razvoj brdsko-planinskih regiona u nas višestruk, kako s političko-socijalnog tako i s vojnog stanovišta; u prvom redu, to će doprinijeti smanjivanju migracionih tendencija stanovništva tih krajeva (odlasci na rad u inostranstvo i u privredno, naročito industrijski razvijenije krajeve u zemlji). S druge strane, ovi regioni strateški neobično značajni u sistemu odbrane naše zemlje, mogu postati i sigurni izvori ratnih rezervi za ishranu ne samo vojske nego i civilnog stanovništva.

ANU BiH
АНУ БиХ

SEAD ŠESTIĆ

Kao predstavnik industrije gnojiva, nisam imao namjeru da govorim na ovom Skupu. Međutim, osjećam da se nije govorilo o jednom dosta krupnom problemu koji čini osnovnu pretpostavku stočarske proizvodnje uopće, pa tako i u brdsko-planinskom području. To je unapređenje proizvodnje krme na tom području.

Nisam pozvan da o tom pitanju kompetentno govorim, ali pošto, kao poljoprivredni stručnjak Tvornice gnojiva iz Kutine, radim na istraživanju gnojidbe travnjaka i krmnih usjeva na oranicama, mogu da kažem da je gnojidba ovih kultura preduslov za unapređenje stočarstva.

Rezultati brojnih poljskih pokusa i iskustva iz široke prakse koja smo postigli pokazuju da se i na prirodnim livadama brdsko-planinskog područja već samom upotrebom mineralnih gnojiva postižu 2, 3, pa čak i 5 puta veći prinosi. Proizilazi da gnojidba predstavlja jednu od najjednostavnijih, najbržih i najrentabilnijih mjera u podizanju proizvodnje stočne hrane. No, i pored određenih iskustava koja smo stekli u primjeni gnojiva na krmnom bilju, ta oblast, po mom mišljenju, nije ni iz daleka dovoljno proučena.

Kao dokaz ovoj svojoj tvrdnji iznijeću neka svoja zapažanja.

Mi još ne znamo kakva je gnojidba najefikasnija, niti na prirodnim, a ni na vještačkim livadama. Ovo pitanje ističem posebno s obzirom na veće troškove proizvodnje krme u brdsko-planinskom području u odnosu na nizijsko, a s druge strane, s obzirom na nesigurnije i često nepovoljnije vegetacijske uslove koji priječe postizanje visokih prinosa i obezbjeđenje svježe krme u toku cijele vegetacije.

Upravo sam ovih dana bio na terenu i obilazio neke pokuse sa gnojidbom livada koje naša Tvornica izvodi u suradnji sa stručnom poljoprivrednom službom u BiH. Vidio sam da je proljetna suša učinila veoma negativan utjecaj na porast trave. Međutim, na gnojenim livadama negativni utjecaj suše se neuporedivo manje osjetio. Ali i između različito gnojenih parcela primjećuju se veoma značajne razlike. Tako, npr., na površinama koje su tokom jeseni ili prošlog ljeta bile gnojene ne samo fosforom i kalijem nego i dušikom utjecaj ovogodišnje suše je neuporedivo manji nego na onim površinama koje su bile gnojene istim količinama hraniva, ali s tim što je to učinjeno u proljeće.

Zapažanja koja sam ovdje iznio ilustruju da i u ovoj oblasti primjene gnojiva ima još mnogo značajnih a neriješenih pitanja i da ih treba što brže izučiti.

Smatram da ovakva istraživanja ne predstavljaju samo interes industrije gnojiva, nego da je za njihovo rješavanje zainteresirana cijela naša zajednica, a posebno one općine, institucije, poljoprivredne organizacije i proizvođači koji žive od poljoprivrede.

S obzirom na slične, da ne kažem istovetne, uslove privređivanja koje imaju poljoprivrednici brdsko-planinskog područja u drugim republikama naše zemlje, interesantno je da se osvrnemo na iskustva koja su kod njih stečena.

Ovdje bih istakao neke pozitivneprimjereiz SR Slovenije. Zahvaljujući uvođenju pašno-košnog sistema iskorištavanja travnjaka, veliki broj poljoprivrednika postigao je proizvodnju krme od 4, 5, pa i 6.000 kg škrobnih jedinica po hektaru, što je ravno najvećim prinosima koji se postižu u ratarskoj proizvodnji.

Ima pokušaja da se tako nešto postigne i kod nas u Bosni. Jedan takav primjer sam vidio ovih dana. Jedna grupa amatera-entuzijasta pokušava da u uslovima Bosanske Krajine podigne jednu veću govedarsku farmu baziranu na pašno-košnom sistemu i da tu ostvari ono što se u Sloveniji pokazalo veoma dobro.

Hoće li im to uspjeti, ne znam, ali mislim da bi se pitanje uvođenja pašno-košnog sistemau ovim našim uslovima trebalo proučiti da se vidi može li ili ne može uspjeti u uslovima gdje je nedostatak vlage u toku ljetnih mjeseci ograničavajući faktor proizvodnje na travnjacima.

Pomenuo sam samo dva problema iz ove oblasti, koji, po mome mišljenju, zaslužuju pažnju da uđu u program i da se prouče.

Dozvolite mi da na ovom mjestu kažem još nekoliko riječi o problemu koji, istina, ne zadire u oblast istraživanja, nego predstavlja primjenu dostignutih saznanja. Ovo ističem radi toga što mi se čini da bismo primjenom postojećih saznanja mogli veoma mnogo doprinijeti unapređenju brdsko-planinskog područja. No, da bismo to znanje prenijeli u praksu, nužno je da se, prije svega, organizuje stručna

poljoprivredna služba. Napominjem da je brdsko-planinsko područje najslabije obrađeno od strane stručne službe.

Unapređivanje proizvodnje krme ima svoj raison d'être tek onda ako je rentabilno i ako osigurava pristojan dohodak, te dobar standard onih koji se bave tim poslovima. U uslovima brdsko-planinskog područja to nije nimalo lako postići. Stoga je neophodno da se unapređenju proizvodnje u ovom području posveti znatno više pažnje nego što se do sada posvećivalo. Prije svega, potrebno je da se pruži tom području stručna pomoć. Međutim, stručna poljoprivredna služba je našom agrarnom politikom i sistemom finansiranja bila do sada, uglavnom, orijentirana na rad u nizijskim dijelovima zemlje. Stoga su brdsko-planinska područja ostala neobrađena od strane poljoprivredne službe. Naime, posljednih desetak godina poljoprivredna služba je bila prinuđena da se sama izdržava. Svoj dohodak ostvarivala je angažujući se na poslovima za koje je nalazila financijera. Kako svoje stručne usluge na unapređenju proizvodnje u brdsko-planinskom području nije mogla skoro nikom ponuditi, poljoprivredna služba je te poslove sve više napuštala.

U nekim, istina rjeđim slučajevima, kada je od strane društvene zajednice pokazano više razumijevanja za njen rad i kada joj je pružena materijalna i moralna pomoć, poljoprivredna služba se vrlo uspješno angažovala na unapređenju proizvodnje u brdsko-planinskom području. Lijep primjer za to pokazuju rezultati rada Centra za unapređenje poljoprivrede iz Banje Luke.

Naime, područje Općine Banja Luka do prije dvije godine nije imalo poljoprivrednu službu koja bi radila sa selom. Stoga je ovo područje i pored postojanja Poljoprivrednog zavoda, Više i Srednje poljoprivredne škole znatno zaostajalo u poljoprivrednoj proizvodnji iza drugih općina. Razlog za to leži u činjenici što je rad pomenutih poljoprivrednih institucija imao istraživački i nastavni, ali ne i primjenski karakter. Međutim, od vremena formiranja Centra za unapređenje poljoprivrede, koji je sav svoj rad posvetio saradnji sa selom, učinjen je značajan korak na tom polju.

Shvatajući značaj rada sa selom, Banjalučka općina dala je novoosnovanoj poljoprivrednoj službi sredstva kojima je ona postavila čitav niz demonstracionih pokusa, te organizovala takmičenje u proizvodnji pšenice, kukuruza i krme. Ovaj rad je dao vrlo dobre rezultate. U vrlo kratkom periodu osjetno su povećani prinosi tih kultura. Mogu reći da sam bio izvanredno ugodno iznenađen kada sam ovih dana na velikom broju seljačkih parcela vidio dobre usjeve, koji se ni po čemu ne razlikuju od usjeva na najboljim društvenim gospodarstvima. Stoga mislim da je obrazovanje poljoprivrednika jedna od najboljih investicija koju naša zajednica može dati za brdsko-planinsko područje.

Organizovanje stručne poljoprivredne službe predstavlja prvu pomoć koju bi, po mome mišljenju, trebalo pružiti brdsko-planinskom području.

Ukoliko želimo da aktiviramo proizvodne potencijale brdsko-planinskog područja i zaustavimo zaostajanje njegovog razvoja, te ukoliko želimo da spriječimo nagli odlazak stanovništva iz ovog područja, neophodno je da, prije svega ostalog, formiramo stručnu poljopirvrednu službu svuda tamo gdje ona ne postoji, te da joj stvorimo normalne uslove za rad.

Tek tada će ostale mjere biti efikasne.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

Učesnici savjetovanja o problemima razvoja brdsko-planinskog područja SR Bosne i Hercegovine na Skupu koji je organizovalo Odjeljenje prirodnih i matematičkih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 8. i 9. juna 1973. godine u Jajcu — donose ove

ZAKLJUČKE

1. Polazeći od nacrta makroprojekta *„Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH"*, koji je izrađen u okviru srednjoročnog plana Akademije nauka i umjetnosti BiH, kao i od uvodnih izlaganja, te podnijetih prijedloga i sugestija što su saopšteni u dvodnevnoj raspravi, učesnici Skupa podvlače izuzetan značaj i aktuelnost, ali i složenost problema koje je pokrenuo makroprojekt. Saglasno s tim, svi učesnici u diskusiji su pozdravili inicijativu Akademije nauka i umjetnosti što je pokrenula i ponudila način proučavanja i rješavanja razvojnih problema brdsko-planinskog prostora. Istovremeno učesnici Skupa daju punu podršku daljim nastojanjima i planovima Akademije da projekt „Istraživanje pravaca razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH" pretoči od zamisli u djelo.

2. Iako je istraživanje problema razvoja brdsko-planinskog područja SR BiH prvenstveno usmjereno na agrarni kompleks, a u okviru ovoga na stočarstvo, ovo istraživanje treba da bude kompleksno i interdisciplinarno. S tim u vezi neophodno je analizirati i istražiti međuzavisnosti razvoja poljoprivredno-prehrambenog kompleksa i ostalih privrednih grana, a utvrđena rješenja ugraditi u koncept ukupnog razvoja područja, u privredni sistem, u ekonomsku politiku, u socijalnu i obrazovnu politiku, u politiku uređenja prostora itd. Međutim, dimenzije i stepen konkretizacije istraživanja problematike izvan poljoprivrede valja svesti na neophodnu mjeru, pri čemu će se iskoristiti u punoj mjeri rezultati dosadašnjih istraživanja.

3. Skup koji je raspravljao o problemima razvoja brdsko-planinskog područja, preporučuje da se pokloni posebna pažnja daljoj razradi i kompletiranju, odnosno konačnom konstituisanju makroprojekta. U vezi s tim Skup obavezuje koordinatora istraživanja da u daljem postupku — iz mnoštva datih prijedloga i ideja o uključivanju pojedinih problema u makroprojekt — odabere i uvrsti u program rada sva ona pitanja čijim rješavanjem se može doprinijeti bržem razvoju poljoprivrede brdsko-planinskog područja.

ANU BiH АНУ БиХ

4. Programe istraživanja pojedinih problema i istraživačkih zadataka u okviru makroprojekta treba da rade naučnoistraživačke institucije u Republici koje će u tu svrhu formirati timove naučnih i stručnih radnika odgovarajućih profila. Usmjeravajuću, savjetodavnu i koordinirajuću ulogu prilikom izrade pojedinih dijelova makroprojekta vršiće koordinaciono tijelo makroprojekta. Brigu o izradi makroprojekta u cjelini treba da preuzme Koordinacioni odbor makroprojekta kojega će u dogovoru sa svim zainteresovanim obrazovati Akademija od predstavnika timova istraživača i zainteresovanih struktura.

5. Pojedini programi unapređenja privrede brdsko-planinskog područja treba da predstavljaju naučno obrađene i postavljene istraživačke zadatke koji će obezbijediti ostvarenje željenog cilja. U svrhu uspješnije njihove realizacije, a da bi se izbjeglo ponavljanje i paralelizam u istraživačkom radu, programi istraživanja moraju sadržavati kritičku analizu dosadašnjih rezultata istraživanja, obrazlažući efekte njihove primjene, odnosno razloge zbog kojih nisu primijenjeni. Isto tako u program je potrebno ugraditi istraživanja koja su u toku. S obzirom na interdisciplinarnost makroprojekta, detaljnom razradom tema i problema u svakom projektu moraju se obezbijediti veze sa drugim srodnim istraživanjima koja se izvode ili će biti izvođena, s tim što će biti ukazano na način iskorištavanja naučnih informacija do kojih se dolazi u drugim oblastima istraživanja.

6. S obzirom na veliku teritoriju brdsko-planinskog područja, s jedne, i određene razlike u prirodnim i ekonomskim uslovima, s druge strane, nužno je da se pri izradi programa istraživanja, tj. u prethodnom postupku, odaberu najpodesniji, ali dovoljno reprezentativni lokaliteti na kojima bi se sinhronizovano izvodio eksperimentalni dio istraživanja iz svih disciplina koje predviđaju takva istraživanja. Na ovim oglednim punktovima treba projektovati i izgraditi odgovarajuće modele tehnoloških, organizacionih i ekonomskih rješenja.

7. Istraživanje problema razvoja poljoprivrede brdsko-planinskog regiona je dugoročan zadatak svih učesnika u ovom poslu — počev od koordinatora, projektanata i izvođača pa do neposrednih korisnika rezultata istraživanja. Kako se radi o kompleksnom i široko zahvaćenom području rada, rezultati istraživanja i njihova primjena se mogu očekivati u različitim vremenskim intervalima, zavisno od prirode problema koji bude istraživan. S obzirom da će se istraživanja predviđena makroprojektom oslanjati na dosadašnje rezultate istraživačkog rada, može se pretpostaviti da će se već u prvoj i drugoj godini rada na makroprojektu doći do određenih razvojnih rješenja koja će biti moguće primjenjivati u neposrednoj praksi parcijalno, ne čekajući završetak rada na projektu u cjelini.

8. Savjetovanje o problemima razvoja brdsko-planinskog rejona SR BiH obavezuje koordinatora na izradu definitivnog makroprojekta, kao i sve učesnike u razradi pojedinih problema da makroprojekt koncipiraju tako da gorućim problemima brdsko-planinskog stočarstva da prioritet, vodeći pri tom računa o faktoru neposredne primjenjivosti i obuhvatajući aktivnosti i drugih institucija na ovom poslu.

9. Primjena rješenja koja će biti utvrđena istraživanjem problema razvoja brdsko-planinske poljoprivrede, kao i primjena dosadašnjih saznanja i iskustava, za prilike ovog rejona, zaslužuju izuzetnu pažnju. Stoga je neophodno sakupiti i na prikladan način ponuditi praksi sva rješenja i iskustva koja su rezultat dosadašnjih istraživanja u BiH, Jugoslaviji i šire, a mogu korisno poslužiti u ostvarenju zadataka ovog makroprojekta.

   Istovremeno makroprojekt mora doprinijeti pronalaženju puteva bržeg i efikasnijeg prenošenja postignutih naučnih rješenja u praksu i ukazati na načine povezivanja istraživačkog rada, terenskih službi i razvojnih centara, kako bi naučno rješenje što brže stizalo do krajnjih korisnika.

10. Za realizaciju makroprojekta biće potrebno formirati konzorcij — organizacijski i poslovni izraz interesa privrednih, naučnih i društvenih činilaca. Konzorcij treba da poveže i ujedini istraživače, projektante, korisnike rezultata istraživanja i finansijere makroprojekta, sa jasno definisanim zadacima i podjelom rada među članicama. Time će se istraživanja učiniti svrsishodnijim i efikasnijim. Početna sredstva za rad konzorcija treba da da Republička zajednica za naučni rad.

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

EDHEM ČAMO

Dozvolite mi, drugarice i drugovi, da na završetku ovog uistinu plodnog sastanka, u ime Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine vama učesnicima Skupa izrazim duboku zahvalnost na podršci koju ste pružili u vezi s pokretanjem ovakvog jednog značajnog pitanja kao što je pitanje razvoja brdsko-planinskog regiona. Mi smo ga iz razloga skromnosti nazvali brdsko-planinski region BiH, ali je očito da je učešće drugova iz drugih republika, iz drugih sredina dalo isto tako jednu značajnu podršku ovom našem nastojanju, i da ono praktično poprima daleko šire okvire nego što su okviri BiH. Jer, mi smo jasno i glasno kazali, a to smo i u zaključcima usvojili, da ćemo rezultate do kojih se došlo uopće danas u ispitivanju razvoja brdsko-planinskih područja nastojati da što je moguće bolje primijenimo u našim društveno-ekonomskim odnosima i uslovima. Drugo, ono što u meni i svima nama stvara jedno izuzetno pozitivno i lijepo osjećanje jeste činjenica da su naša društveno-politička javnost, mislim na društveno-političke zajednice, a posebno naučne i stručne i privredne organizacije svojim prisustvom i aktivnim učešćem u ovoj raspravi pomogli da u konceptiranju dalje razrade makroprojekta budemo što konkretniji, što realniji. Ja sam uvjeren da ćemo poslije ovoga što smo ova dva dana ovdje raspravljali prevazići dosadašnje generalne rasprave da li je ovaj problem aktuelan ili nije, da li je akutan ili nije akutan. Ja mislim da je o tome jako mnogo, ne samo danas i juče, govoreno na raznim nivoima, u raznim strukturama i u raznim prilikama, ali ovaj dogovor, koji smatram da je bio vrlo plodan, predstavlja u određenom smislu svojevrsnu interesnu zajednicu. Jer, ovdje smo se zajednički dogovorili i o načinu obrade odnosno istraživanja, dogovorili smo se o tome da ćemo odrediti i nosioca projekta, dogovorili smo se i o tome kako da pokrenemo jedan novi način finansiranja. Znači, ovdje su se sastali i oni koji nude i istraživačke projekte i oni koji očekuju te projekte, ispoljivši spremnost da aktivno učestvuju u njihovoj realizaciji. Naše zadovoljstvo je zaista tim veće što smo bili jednodušni. Diskusija je bila seriozna, bogata, konstruktivna, nije bilo kurtoaznih pristupa, nego je bio dominantan jedan vrlo seriozan konstruktivni kritički pristup. Zapravo, ova diskusija je pokazala da samo ovakav način rada može da bude društveno opravdan i da Akademija u tome smislu mora u svojoj daljnjoj orijentaciji da nastavi svoje djelovanje.

Maločas sam rekao (ja mislim da je to i vaša ocjena) da je zaista onih općih razgovora o problematici brdsko-planinskog regiona bilo dosta, iako su i oni bili vrlo korisni. A ono što vam sada mogu da obećam jeste da će Akademija koja po svom društvenom biću mora da radi na razvoju onih za život i razvoj društva relevantnih oblasti, u tome smislu nastaviti svoju akciju i da će poslije ovoga Skupa biti vama učesnicima i drugim koji nisu prisutni prezentirana kompletna knjiga koja će obuhvatiti sve ono što je ovdje rečeno. Tim povodom molim vas koji ste učestvovali u diskusiji da autorizujete svoje diskusije. Prema tome, mi ćemo čim prije preći u direktnu akciju. Kao što je i sam drug Bajčetić maloprije rekao, najprije će se inventarizirati ono što je dosada učinjeno u istraživanjima u oblastima brdsko-planinskog kompleksa, ali isto tako i kritički ćemo primiti sve ono što budemo ubuduće radili, jer to je naša zajednička obaveza. Mislim da svi mi koji živimo i radimo u različitim područjima snosimo punu odgovornost za razvoj ovih područja.

Ja vam se još jednom najljepše zahvaljujem i ostajem u uvjerenju da će naša saradnja ostati trajna.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

PRILOZI DISKUSIJI*

ANU
BiH
АНУ
БиХ

*Nisu usmeno izlagani.

ANU
BiH
АНУ
БиХ

VOJISLAV LUBARDIĆ

Republička uprava za vodoprivredu podržava u svakom pogledu inicijativu koju je poduzela Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Materijali i referati koji su pripremljeni za ovaj Skup ukazuju na ogromne neiskorišćene mogućnosti brdsko-planinskog područja naše Republike. Smatramo da su u materijalima vrlo iscrpno i dokumentovano prikazani problemi iz aspekta poljoprivrede, odnosno prvenstveno stočarstva kao dominantnog tipa poljoprivredne proizvodnje u tom području.

Međutim, isto tako smatramo da su u materijalima ostale nedovoljno obrađene 2 fundamentalne oblasti: zemljište i voda. Naime, opštepoznata je činjenica da u poljoprivredi bez zemljišta i bez vode nema proizvodnje. Čini nam se da se u gotovo svim referatima polazi od činjenice da je zemljište tu i da vode ima taman onoliko koliko je potrebno. Mislimo da to nije tako.

Poznato je da su zemljišta u brdsko-planinskom području Bosne i Hercegovine u lošem stanju. Glavni uzrok takvom stanju je erozija zemljišta. Kako se većina zemljišta nalazi na strmim ili čak vrlo strmim padinama i kako su klimatski faktori takvi da pogoduju čestim, jakim i pljuskovitim padavinama, jasno je da su erozivni procesi vrlo snažni i da se svake godine gube ogromne količine zemljišta. Prema podacima iz studije „Stanje i problemi i savremene metode za borbu protiv erozije i bujica", koju je 1970. godine izradio Zavod za vodoprivredu u Sarajevu (kao sastavni dio takve studije za čitavu Jugoslaviju), u SR Bosni i Hercegovini je 79% od ukupne teritorije zahvaćeno erozijom (a to je upravo brdsko-planinsko područje). Na toj površini producira se masa od preko 21 miliona m^3 nanosnog materijala, što znači da se za tu količinu gubi zemljište koje bi bilo pogodno za proizvodnju da ga nije zahvatila erozija i odnijela u nepovrat. To su količine nad kojima se treba ozbiljno zamisliti. Ako pogledamo današnje stanje poljoprivrednih površina u brdsko-planinskom području, vidjećemo da je ono loše, da je proizvodnja mala, da su prinosi i više nego niski i da stanovništvo napušta to zemljište i odlazi tamo gdje će moći da osigura svoju egzistenciju lakše nego na svojoj brdskoj njivi ili livadi. Jedan od glavnih uzroka je baš erozija ili, da jasnije kažemo, osiromašenje zemljišta. Zbog toga smatramo da bi bilo potrebno makroprojektom o kome se danas ovdje vodi diskusija osigurati da se zemljište, kao trajni i neophodni činilac u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti od djelovanja erozionih procesa i da se spriječi njegovo dalje degradiranje. Svako ulaganje u poljoprivrednu odnosno stočarsku proizvodnju bez rješavanja zaštite zemljišta od erozije značilo bi građenje kule na pijesku.

Što se tiče vode, o tome je dosta rečeno u referatu Čamo—Varenika (o osnovnim zoohigijenskim aspektima poljoprivrede planinskog područja Bosne i Hercegovine). U njemu je ukazano da je nedostatak vode limitirajući faktor u intenzifikaciji proizvodnje.

Sa svoje strane ističemo da se pitanju vode u brdsko-planinskom području mora posvetiti najveća pažnja. Danas smo u situaciji da u jednoj istoj godini imamo vremenske periode sa viškom vode i odmah zatim periode sa manjkom vode.

ANU BiH АНУ БиХ

Smjenjuju se poplave i suše sa svim svojim negativnim posljedicama. Međutim, moderna i napredna poljoprivreda ne može zavisiti od prirodnih vremenskih faktora. Ona mora obezbijediti svoje površine od poplavnih voda, tj. viška vode, s jedne strane, i u isti mah osigurati dovoljne količine vode u sušnom periodu. To se može postići samo gazdovanjem vodom u pravom smislu te riječi. Sve atmosferske, izvorske, tekuće i stajaće vode moraju biti pod kontrolom i služiti privredi. Mislimo da bi se makroprojekat morao ozbiljno pozabaviti pitanjem voda. U slučaju da dođe do realizacije makroprojekta, moraće se kao prvo riješiti pitanje snabdijevanja vodom. U tom pogledu mogu male ili tzv. mikroakumulacije da odigraju značajnu ulogu. U svim naprednim zemljama u svijetu prišlo se posljednjim godinama masovnoj izgradnji mikroakumulacija. Njihov broj u tim zemljama se penje na desetine hiljada. Brdsko-planinsko područje Bosne i Hercegovine je veoma pogodno područje za njih. One se mogu svestrano iskorištavati, a u prvom redu za intenziviranje poljoprivredne proizvodnje i za snabdijevanje stanovništva, naselja i industrije vodom. Istovremeno one su značajan podstrek za razvijanje i unapređenje turizma. Podizanjem većeg broja mikroakumulacija u nekom slivu može se uveliko smanjiti poplavni val i mogu se smanjiti štete od poplava.

Zbog toga smatramo da bi u makroprojektu problem zaštite zemljišta od erozije i problemi vode i vodosnabdijevanja morali da dobiju više mjesta, te predlažemo da se u zaključcima o tome povede računa.

ANU BiH АНУ БиХ

SLOBODAN GLIŠIĆ

PROBLEMATIKA KULTURE KROMPIRA

Podizanje poljoprivrede brdsko-planinskog područja na nivo naprednih zemalja zahtijeva ubrzanije povećanje proizvodnje krompira, s ciljem:

postizanje visokih hektarskih prinosa kvalitetnog krompira pri racionalnijim troškovima i manjom upotrebom ljudskog rada po jedinici proizvoda.

Rješavanje problema brdsko-planinskog područja u okviru projekta „Unapređivanje kulture krompira", pored neophodnosti primjene savršenijih sredstava za mehanizaciju i poboljšanja uslova rada, zasniva se na stvaranju i uvođenju novih prinosnih sorata i istraživanju najprikladnijih tehnoloških postupaka za različite vidove proizvodnje — kao sadni materijal, konzumni krompir i kvalitetna sirovina za industriju.

Trend savremenog iskorišćavanja krtola sve više je usmjeren u pravcu specijalizacije proizvodnje i ostvarivanju preduslova za povećanje stepena intenziteta pri gajenju krompira. Dalja usavršavanja zahtjeva tržišta postavljaju nove zadatke u procesu proizvodnje krompira. Promjene u uslovima života, opšte povećanje dohotka većeg

dijela stanovništva — imaju za posljedicu znatniju potrošnju kvalitetnog konzumnog materijala selekcionisanih sorata i povećani udio industrijskih oplemenjenih proizvoda u ishrani.

Izuzetno veliki značaj koji krompir ima u sklopu poljoprivrede brdsko-planinskog područja ukazuje i na važnost razrade specifičnih zadataka proučavanja uticaja faktora koji uslovljavaju produktivnost i kvalitet krtola. U kompleksu zahvata koji idu za tim da se poveća prinos i poboljša kvalitet krompira, po važnosti i efikasnosti za naše prilike, ističe se značaj zdravog sadnog materijala istraženih sorata i djelovanje mnogih činilaca koji omogućavaju stvaranje povoljnih zemljišnih uslova za obrazovanje maksimalnih količina organske materije.

Kultura krompira posjeduje sposobnost stvaranja visokih prinosa i veće mase hranljivih materija i na lakim zemljištima našeg brdsko-planinskog područja. Osim toga, uvođenjem krompira, kao jedine okopavane kulture u sadašnjem oskudnom plodoredu brdsko-planinskog područja, stvaraju se mogućnosti za povećanje prinosa svih drugih ratarskih biljaka. Pri uslovima intenzivne proizvodnje krompira obezbjeđuje se i solidna baza za napredno stočarstvo.

Zato krompiru, u odnosu na mogućnost svestranijeg iskorišćavanja krtola i agrotehnički značaj, pripada istaknuto mjesto u kompleksnoj razradi problematike brdsko-planinskog područja.

ANU BiH АНУ БиХ

MEHMED LULO

MEHANIZACIJA U PROCESU INTENZIVIRANJA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE BRDSKO-PLANINSKOG PODRUČJA SR BiH

Slaba opremljenost gazdinstava brdsko-planinskog područja SR BiH savremenim sredstvima mehanizacije predstavlja jedan od osnovnih limitirajućih faktora intenziviranja proizvodnje. Mjeren snabdjevenošću osnovnim energetskim izvorom — traktorima, nivo modernizacije poljoprivrede SR BiH uopšte, a posebno brdsko-planinskog područja, osjetno zaostaje od jugoslovenskog prosjeka. Tako na 1 traktor u poljoprivredi Jugoslavije otpada 152, a u SR BiH 538 ha obradive površine. S druge strane, u poljoprivredi SR Slovenije sa izrazito brdsko-planinskim karakteristikama taj odnos se spustio na 104 ha.

Analiza snabdjevenosti mehanizacijom gazdinstava po posjedovnoj strukturi otkriva još nepovoljnije stanje. Individualni sektor, sa učešćem preko 85% u ukupnim poljoprivrednim površinama SR BiH, opterećuje 1 traktor sa gotovo 1000 ha obradive površine. U Sloveniji ovaj odnos je oko 9 puta manji, tačnije 116 ha, a u poljoprivredno razvijenim zemljama kreće se na nivoima ispod 50 ha.

Postojeći malobrojni fond mehanizacije u društvenom sektoru poljoprivrede SR BiH pokriva djelimično potrebe proizvodnje. Izuzev žitarica, kod ostalih kultura nema savremene mehanizacije koja bi zaokružila mehanizovani proces njihove proizvodnje. Otuda tehnologiju prate česti lomovi, sa neizbježnim padom prinosa, narušavanjem kvaliteta proizvoda i visokim angažmanom ljudskog rada. Složenosti problematike doprinosi još i neuređenost proizvodnih površina za nesmetan rad mašina i relativno nizak tehnički nivo njihovih rukovalaca. Ovo ima za posljedicu prijevremeno izbacivanje iz eksploatacije brojnih mašina.

Očigledno sadašnja tehnologija, koju prate citirane teškoće na društvenim gazdinstvima, mora ustupiti mjesto savremenijim rješenjima u kojim će odabrani sistemi i linije mašina udovoljiti visokim zahtjevima moderne proizvodnje. Međutim, proces intenziviranja proizvodnje na planu kompleksne mehanizacije mora biti baziran na egzaktnim naučnim istraživanjima odgovarajućih faktora. Među njima centralno mjesto zauzimaju tehničko-tehnološka pogodnost i ekonomičnost rada odabranih sredstava mehanizacije. Samo takav pristup otvara put proizvodnji dovoljnih količina kvalitetnih i po cijeni konkurentnih poljoprivrednih proizvoda. U protivnom, ulaganja u nefunkcionalnu, a prema tome i neekonomičnu mehanizaciju vode stagnaciji proizvodnje.

U nedostatku potrebnog kapitala, individualni sektor brdsko-planinskog područja SR BiH objektivno nije u mogućnosti, bez pomoći šire društvene zajednice, da intenzivira proizvodnju. Proizvodna saradnja sa društvenim sektorom na planu iskorištavanja sredstava mehanizacije više je simbolična. Ovo proizlazi iz činjenice da individualnom proizvođaču proizvodni uslovi velikim dijelom nameću druga tehnička rješenja od onih kojim se koriste društvena gazdinstva. Međutim, pogodna, tzv. sitna mehanizacija, koju nudi domaća industrija i trgovačka mreža, svojom nabavnom cijenom i uslovima plaćanja njemu je nedostupna.

Otvaranje puta u smislu intenziviranja poljoprivredne proizvodnje na ovom sektoru mora da pomogne jedna dobro organizovana savjetodavna služba. Ovo je od posebnog značaja u oblasti mehanizacije, gdje svjetsko i domaće tržište nudi brojne sisteme i linije mašina. U sprezi sa naučno-istraživačkim institucijama ova služba treba da kreira politiku uvođenja funkcionalne i ekonomične mehanizacije na gazdinstvima individualnog sektora, s jedne, i organizuje prikladne forme tehničkog osposobljavanja proizvođača za rad sa mašinama, s druge strane.

Na kraju, mehanizacija poljoprivredne proizvodnje brdsko-planinskog područja uopšte, a posebno individualnog sektora, jedini je put zaustavljanja sve snažnijih migracija najproduktivnije radne snage iz sela.

OSMAN SARIĆ

ISTRAŽIVANJE POTENCIJALA I MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA PROIZVODNJE, ISKORIŠTAVANJA I SPREMANJA KRME U BRDSKO-PLANINSKOM PODRUČJU BiH

Unapređenje stočarstva, intenzifikacija proizvodnje mesa, mlijeka i mlječnih proizvoda i pasminska preorijentacija u brdsko-planinskom području SR BiH podrazumijeva intenzifikaciju proizvodnje kvalitetne krme.

Ova područja karakterišu prirodni travnjaci sa 50—70% poljoprivrednih površina i 30—50% neobrađenih oranica. Komparativnu prednost područja u proizvodnji krme i stočarstvu predstavljaju ovi neiskorišteni kapaciteti, a i prirodni uslovi za višestruko povećanje proizvodnje stočne hrane.

Unapređenje proizvodnje krme iziskuje istraživanja u tri smjera:

1. Prirodni travnjaci

a) Evidentiranje tipova, obima i produktivnosti prirodnih travnjaka prikladnih za intenzivnu proizvodnju i primjenu mehanizacije. Rezultati će pružiti podatke o kapacitetima travnjaka i mogućnosti njihovog povećanja.

b) Izučavanje faktora povećanja prinosa i promjene botaničkog sastava glavnih tipova prirodnih travnjaka. Dobiveni podaci poslužit će kao ekonomski parametri za usmjeravanje razvoja obima i kvaliteta stočarske proizvodnje, te angažman mehanizacije.

2. Proizvodnja krme na oranicama

a) Istraživanje bioloških i gospodarskih osobina višegodišnjih trava i leguminoza — komponenata travno-djetelinskih smjesa. Smjese na oranicama će obezbijediti kvalitetnu krmu i unaprijediti proizvodnju ratarskih kultura (krompira, ječma i jarih — meksičkih pšenica).

b) Kreiranje i introdukcija novih produktivnih i prikladnih proteinskih krmnih vrsta i sorata. Proteinska krmiva treba da osiguraju intenzivnu i kvalitetnu proizvodnju u stočarstvu, a i modernizaciju konzerviranja krme za zimske potrebe.

3. Spremanje i iskorištavanje krme

a) Ispitivanje mogućnosti pašno-kosnog sistema iskorištavanja prirodnih i vještačkih travnjaka.

b) Komparativno ispitivanje savremenog načina spremanja krme sušenjem i siliranjem. U toku spremanja i čuvanja krme sa prirodnih i vještačkih travnjaka izgubi se do 50% hraniva. Odabrani sistem treba da ih smanji na 15—20%.

c) Spremanje krme dehidracijom i briketiranjem. Krupna stočarska proizvodnja u kooperaciji zahtijeva visok stepen mehanizacije i modernizacije proizvodnje krme, što može osigurati dehidracija proteinskih krmiva i njihovo briketiranje sa koncentratima.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

UČESNICI SKUPA:

1. Inž. FIKRET ADILAGIĆ,	INA – „Petrohemija", Kutina
2. Inž. ENVER AGANOVIĆ,	rukovodilac sektora za poljoprivredu u preduzeću „Trgocentar", Jajce
3. Dr ZIJAH AGANOVIĆ,	redovni profesor Poljoprivrednog fakulteta,Sarajevo, Zagrebačka 18
4. Doc. dr BORIS ANAKIEV,	Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, Skopje (Zemjodelsko-šumarski fakultet, Skopje)
5. Inž. agr. SAVO ANTEŠEVIĆ,	„UPI", direktor OOUR, Teslić
6. Doc. dr BOGDAN ARSOVSKI,	Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, Skopje (Zemjodelsko-šumarski fakultet, Skopje)
7. PETAR BABIĆ,	agronom, upravnik PIK „Mladen Stojanović", Glamoč
8. STOLE BABIĆ,	agronom, Skupština opštine,Ključ
9. FEHIM BEKTAŠEVIĆ,	veterinar, Skupština opštine, Teslić
10. Akademik JOVAN BELIĆ,	Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
11. Dr MILAN BELIĆ,	Institut za stočarstvo, Zemun Polje
12. Dipl. inž. SALAHUDIN BEŠIREVIĆ,	podsekretar u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu i šumarstvo, Sarajevo, Veljka Ćubrilovića 5/I
13. SMAJO BEŠLIJA,	član izvršnog odbora Predsjedništva Republičke konferencije, Sarajevo

14. JOVAN BOGDANOVIĆ,	saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26
15. DRAGO BRDAR,	agronom Skupština opštine,Travnik
16. VESELIN BREŽIĆ,	savjetnik u Saveznoj direkciji za materijalne rezerve, Beograd
17. Dr VLAHO BUBICA,	direktor Ekonomskog instituta, Sarajevo, Trg Oslobođenja 1/II
18. ASTRIDA BUGARSKI,	viši kustos Zemaljskog muzeja, Sarajevo (Etnološko odjeljenje), Vojvode Putnika 7
19. MUJO BURZIĆ,	poljoprivredni tehničar, v. d. direktora Zadruge „Centar", Ključ
20. Inž. ŽARKO CVIJIĆ,	Skupština opštine, Mrkonjić Grad
21. Dr HUSNIJA ĆERIMAGI	profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
22. Prof. dr MILIVOJE ĆIRIĆ,	vanredni član Akademije nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo
23. BRANKO ČAKARA,	inspektor u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo SR Hrvatske, Zagreb
24. DRAŠKO ČOLIĆ,	Institut za stočarstvo, Zemun Polje
25. MIRJANA DIMITRIJEVIĆ,	sekretar Savezne direkcije za materijalne rezerve, Beograd
26. Dr NATALIJA DOZET,	redovni profesor Poljoprivrednog fakulteta,Sarajevo, Zagrebačka 18
27. PETAR DRINIĆ,	profesor Šumarskog fakulteta,Sarajevo, Zagrebačka 20
28. SABRIJA DŽAFERAGIĆ,	upravnik Veterinarske stanice, Tešanj
29. BRANKO ĐIKIĆ,	veterinar, „Unionimpex", Bugojno
30. Dipl. inž. EDHEM GACKIĆ,	savjetnik u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu i šumarstvo, Sarajevo, Veljka Čubrilovića 5/I
31. ALIJA GALIJAŠEVIĆ,	predsjednik Skupštine opštine, Tešanj
32. Dipl. ecc. RASIM GALIJAŠEVIĆ,	predsjednik Skupštine opštine, Teslić
33. Inž. SLAVKO GLIHA,	naučni saradnik u Zavodu za ekonomiku kmetijstva, Ljubljana, Hacquetova 2

34. Inž. JOZO GRANIĆ,	Skupština opštine, Travnik
35. ENIS GRANIS,	predsjednik ZTP „Bratstvo", Gornji Vakuf
36. Inž. LJUBO GRUJIČIĆ,	Osnovna privredna komora, Tuzla
37. MUJO HADŽIANDRANOVIĆ,	agronom ZTP „Bratstvo", Gornji Vakuf
38. SULEJMAN HADŽIĆ,	Skupština opštine, Tešanj
39. Dr SALIH HADŽISELIMOVIĆ,	Poljoprivredni zavod, Banja Luka, Ivice Davida 17
40. SLAVOLJUB HAVEL,	direktor Veterinarske stanice, Gornji Milanovac
41. JANKO IVIĆ,	agronom, upravnik u PIK „Mladen Stojanović", Glamoč
42. Inž. DŽEVAD JAHIĆ,	Stanica za unapređenje poljoprivrede, Zenica
43. Dr VOJNA JAKŠIĆ,	direktor Zavoda za agropedologiju, Sarajevo, Albanska 6
44. NEDŽAD JALOVČIĆ,	Privredna banka, Sarajevo, Obala 19
45. Dipl. inž. ADEM JAŠAREVIĆ,	„Unionimpex", Sarajevo, JNA 25
46. VLADO JOKANOVIĆ,	saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26
47. Akademik KEMAL KAPETANOVIĆ,	Metalski institut „Hasan Brkić", Zenica
48. Dr NADA KAPETANOVIĆ,	vanredni profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
49. ZDRAVKO KAPETANOVIĆ,	direktor Zadruge, Kladanj
50. DUŠKO KEREZOVIĆ,	potpredsjednik Skupština opštine, Kotor-Varoš
51. Inž. LJUBOMIR KODŽO,	poljoprivredni inspektor, Skupština opštine ,Višegrad
52. Doc. dr VLADO KRSTEVSKI,	Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, Skopje (Zemjodelsko-šumarskog fakulteta, Skopje)

ANU BiH АНУ БиХ

14. JOVAN BOGDANOVIĆ,	saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26
15. DRAGO BRDAR,	agronom Skupština opštine,Travnik
16. VESELIN BREŽIĆ,	savjetnik u Saveznoj direkciji za materijalne rezerve, Beograd
17. Dr VLAHO BUBICA,	direktor Ekonomskog instituta, Sarajevo, Trg Oslobođenja 1/II
18. ASTRIDA BUGARSKI,	viši kustos Zemaljskog muzeja, Sarajevo (Etnološko odjeljenje), Vojvode Putnika 7
19. MUJO BURZIĆ,	poljoprivredni tehničar, v. d. direktora Zadruge „Centar", Ključ
20. Inž. ŽARKO CVIJIĆ,	Skupština opštine, Mrkonjić Grad
21. Dr HUSNIJA ĆERIMAGIĆ	profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
22. Prof. dr MILIVOJE ĆIRIĆ,	vanredni član Akademije nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo
23. BRANKO ČAKARA,	inspektor u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo SR Hrvatske, Zagreb
24. DRAŠKO ČOLIĆ,	Institut za stočarstvo, Zemun Polje
25. MIRJANA DIMITRIJEVIĆ,	sekretar Savezne direkcije za materijalne rezerve, Beograd
26. Dr NATALIJA DOZET,	redovni profesor Poljoprivrednog fakulteta,Sarajevo, Zagrebačka 18
27. PETAR DRINIĆ,	profesor Šumarskog fakulteta,Sarajevo, Zagrebačka 20
28. SABRIJA DŽAFERAGIĆ,	upravnik Veterinarske stanice, Tešanj
29. BRANKO ĐIKIĆ,	veterinar, „Unionimpex", Bugojno
30. Dipl. inž. EDHEM GACKIĆ,	savjetnik u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu i šumarstvo, Sarajevo, Veljka Čubrilovića 5/I
31. ALIJA GALIJAŠEVIĆ,	predsjednik Skupštine opštine, Tešanj
32. Dipl. ecc. RASIM GALIJAŠEVIĆ,	predsjednik Skupštine opštine, Teslić
33. Inž. SLAVKO GLIHA,	naučni saradnik u Zavodu za ekonomiku kmetijstva, Ljubljana, Hacquetova 2

34. Inž. JOZO GRANIĆ, Skupština opštine, Travnik

35. ENIS GRANIS, predsjednik ZTP „Bratstvo", Gornji Vakuf

36. Inž. LJUBO GRUJIČIĆ, Osnovna privredna komora, Tuzla

37. MUJO HADŽIANDRANOVIĆ, agronom ZTP „Bratstvo", Gornji Vakuf

38. SULEJMAN HADŽIĆ, Skupština opštine, Tešanj

39. Dr SALIH HADŽISELIMOVIĆ, Poljoprivredni zavod, Banja Luka, Ivice Davida 17

40. SLAVOLJUB HAVEL, direktor Veterinarske stanice, Gornji Milanovac

41. JANKO IVIĆ, agronom, upravnik u PIK „Mladen Stojanović", Glamoč

42. Inž. DŽEVAD JAHIĆ, Stanica za unapređenje poljoprivrede, Zenica

43. Dr VOJNA JAKŠIĆ, direktor Zavoda za agropedologiju, Sarajevo, Albanska 6

44. NEDŽAD JALOVČIĆ, Privredna banka, Sarajevo, Obala 19

45. Dipl. inž. ADEM JAŠAREVIĆ, „Unionimpex", Sarajevo, JNA 25

46. VLADO JOKANOVIĆ, saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26

47. Akademik KEMAL KAPETANOVIĆ, Metalski institut „Hasan Brkić", Zenica

48. Dr NADA KAPETANOVIĆ, vanredni profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18

49. ZDRAVKO KAPETANOVIĆ, direktor Zadruge, Kladanj

50. DUŠKO KEREZOVIĆ, potpredsjednik Skupština opštine, Kotor-Varoš

51. Inž. LJUBOMIR KODŽO, poljoprivredni inspektor, Skupština opštine ,Višegrad

52. Doc. dr VLADO KRSTEVSKI, Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, Skopje (Zemjodelsko-šumarskog fakulteta, Skopje)

ANU BiH АНУ БиХ

53. PETAR LALETOVIĆ,	savjetnik u Republičkoj privrednoj komori Crne Gore, Titograd
54. Dr BOGDAN LALIĆ,	viši naučni saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Zagreb, Kačićeva Ul. 9/III
55. BOGOLJUB LAZIĆ,	savjetnik za stočarstvo u Saveznom sekretarijatu za poljoprivredu, 11070 Beograd, I Bulevar 104
56. MILORAD LEČIĆ,	saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26
57. KAROLINA LESJAK,	Poljoprivredna stanica, Tuzla
58. Inž. ALEKSANDAR LIČINA,	stručni savjetnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Sarajevo, Miće Sokolovića 20 A/III
59. Inž. agr. MILIVOJE LOJPUR,	šef komercijalnog sektora, „UPI", Teslić
60. Dipl. inž. VOJISLAV LUBARDIĆ,	Republička uprava za vodoprivredu, Sarajevo, Ul. Magribija 3
61. MIHAIL LJUMOVIĆ,	šef Odjeljenja za stočarstvo Zavoda za unapređenje poljoprivrede Crne Gore, Titograd
62. ĐOKO MALEŠEVIĆ,	Komisija za narodnu odbranu, Centralni komitet SK BiH, Sarajevo
63. Inž. STOJAN MARKUDOV,	Osnovna privredna komora, Tuzla
64. Inž. MIROSLAV MARUŠIĆ,	šef Odjeljenja studijske grupe Zavoda za vodoprivredu, Sarajevo
65. ZAHID MENZILDŽIĆ,	poljoprivredni inspektor, Skupština opštine, Jajce
66. ZDRAVKO MIČEVIĆ,	agrometeorolog, direktor Republičkog hidrometeorološkog zavoda, Sarajevo, Hadži Lojina 8
67. Dr MILADIN MILADINOVIĆ,	direktor Zavoda za krmno bilje, Kruševac
68. BOŽIDAR MILAŠEVIĆ,	direktor „Meso-produkt" Agrokombinata „13. juli", Titograd
69. Dr ALEKSANDAR MILOŠEVIĆ,	vanredni profesor, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Sarajevo, Miće Sokolovića 20 A/III

70. Dr MILKA MILENKOVIĆ,	redovni profesor Veterinarskog fakulteta, Sarajevo,
71. SVETOZAR MITIĆ,	savjetnik u Osnovnoj privrednoj komori, Kraljevo
72. Dr JUSUF MULIĆ,	vanredni profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
73. PANTO NIKOLIĆ,	predsjednik Sekcije za društvena, ekonomska i politička pitanja sela Republičke konferencije SSRN BiH, Sarajevo
74. Inž. ZUHDIJA NJUHOVIĆ,	PIK „Mladen Stojanović", Bosanska Gradiška, Braće Ribar 6/I
75. Inž. OLIVERA OPAČAK,	Poljoprivredni zavod, Banja Luka, Ivice Davida 17
76. SAVO PAJKIĆ,	stručno-politički radnik u Republičkoj konferenciji SSRN BiH, Sekcija za društvena, ekonomska i politička pitanja sela, Sarajevo
77. Inž. agr. MUKDIM PAŠIĆ,	poljoprivredni inspektor, Skupština opštine, Visoko
78. Inž. AZIZ PAŠOVIĆ,	„Višegrad", poljoprivredno trgovinsko preduzeće na malo i veliko, Višegrad, Veljka Lukića-Kurjaka 12
79. Dr HRVOJE PAVUNA,	direktor Središnjeg zavoda za razmnožavanje i uzgoj domaćih životinja, Zagreb, Heinzelova 68,
80. ŠAHIN PELJTO,	predsjednik Skupštine opštine, Rudo
81. Dr MIODRAG PEROVIĆ,	Institut za ekonomiku poljoprivrede, Sarajevo, Miće Sokolovića 20
82. Prof. OBRAD PETIJEVIĆ,	Poljoprivredni fakultet, Sarajevo, Zagrebačka 18
83. LJUBOMIR PETROVIĆ,	pukovnik JNA, Savezni sekretarijat za odbranu, Beograd
84. MILISAV PETRIĆ,	direktor Poljoprivredne stanice, Doboj
85. Mr. OBRAD PILJAK,	Privredna banka, Sarajevo
86. RADE PILJAK,	predsjednik Skupštine opštine, Glamoč

ANU BiH
АНУ БиХ

87. Dipl. inž. OSMAN PIRIJA,	direktor „HEPOK", Mostar
88. LUKA POPOVIĆ	predsjednik Opštinske konferencije SSRN, Jajce
89. RADISAV POPOVIĆ,	savjetnik u Sekretarijatu za privredu, Titograd
90. Inž. MILAN PRIBIČEVIĆ,	rukovodilac proizvodnje u Zemljoradničkoj zadruzi, Bosanski Novi
91. SLOBODAN RACKOVIĆ,	predsjednik Skupštine opštine, Rogatica
92. Dr LJUBICA RADMAN,	profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
93. Dr VASO RADULOVIĆ,	vanredni profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
94. Dr HUSNIJA RESULOVIĆ,	profesor Poljoprivrednog fakulteta, Sarajevo, Zagrebačka 18
95. SEAD RUSTEMOVIĆ,	sekretar Savjeta za poljoprivredu, Privredna komora BiH, Sarajevo
96. MUSTAFA SALIHIĆ,	agronom, ZTP „Bratstvo", Gornji Vakuf
97. SIMIĆ JEREMIJA,	asistent Poljoprivrednog fakulteta, Zemun
98. Inž. OMER SMAILBEGOVIĆ,	Skupština opštine, Tešanj
99. Dr JOKO SPARAVALO,	asistent Ekonomskog fakulteta, Sarajevo
100. VELIMIR SREDANOVIĆ,	direktor Trgovinskog preduzeća „Trgocentar", Jajce
101. MILENKO STIPAC,	veterinar, direktor Republičke uprave za veterinarstvo SR BiH, Veljka Čubrilovića 5/I
102. MILAN STEVOVIĆ,	referent za stočarstvo, OOUR Poljoprivredna stanica „UPI" Doboj
103. MILOVAN STOJANOVIĆ,	savjetnik u Republičkoj privrednoj komori Srbije, Beograd
104. Inž. JUSUF SUDŽUK,	Skupština opštine, Prijepolje
105. KADRIJA ŠADIĆ,	poljoprivredni inspektor, Skupština opštine, Lopare
106. Dipl. inž. DEJAN ŠARAC,	„UPI" direktor OOUR „Pavlovac" Pale, S. Vajnera 12

107. Dipl. inž. MUSTAFA ŠARIĆ,	savjetnik u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu i šumarstvo, Sarajevo, Veljka Čubrilovića 5/I
108. DIMITRIJE ŠEĆEROVIĆ,	podpredsjednik Skupštine opštine, Travnik
109. Inž. JOZO ŠEKELJA,	agronom, Skupština opštine, Travnik
110. Dr SEAD ŠESTIĆ,	savjetnik u tvornici umjetnih gnojiva, INA „Petrohemija", Kutina
111. Mr. SLAVKO ŠKRBIĆ,	Republički fond za ubrzanje razvoja nerazvijenih područja, Sarajevo, Miće Sokolovića 36
112. KAZIMIR ŠTIGLIĆ,	podsekretar u Republičkom sekretarijatu za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo, Zagreb
113. Inž. JAKOV ŠUNJIĆ,	direktor Zavoda za vodoprivredu, Sarajevo
114. Inž. FATIMA TAHIRBEGOVIĆ,	Sekretarijat za privredu i društveno planiranje Skupštine opštine Zenica
115. MIROSLAV VEBER,	veterinar, Poljoprivredno-veterinarski zavod, Travnik
116. Dr MIODRAG VIDANOVIĆ,	Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
117. BOGOMIR VUJIĆ,	viši naučni saradnik u Zavodu za unapređenje veterinarstva Srbije, Beograd, Vojvode Stepe 295
118. RADIŠA VUJOVIĆ,	direktor Zavoda za unapređenje veterinarstva Srbije, Beograd, Vojvode Stepe 295
119. SPASOJE VUKADINOVIĆ,	Savezna direkcija za rezerve prehrambenih proizvoda, Beograd
120. LAZAR VUKOMANOVIĆ,	saradnik u Institutu za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Kneza Miloša 26
121. FILIP ZARUBICA,	agronom, Savezni sekretarijat za poljoprivredu, Beograd
122. IVAN ZOVKIĆ,	Poljoprivredni zavod, Banja Luka, Ivice Davida 17
123. MARKO ŽUGIĆ,	savjetnik u Jugoslovenskom poljoprivredno-šumarskom centru, Beograd

NAPOMENA: Spisak sačinjen na osnovu prijava učesnika.

ANU BiH АНУ БиХ